

EIGEN ZIJN BINNEN DIAGNOSTIEK

Een onderzoek naar de bijdragen van de diagnostische instrumenten de Diagnostic Drawing Series en de Ruttien-Saris index Grafische Elementen bij diagnostiek van volwassenen met het syndroom van Asperger

Jolijn Bosman

Student nummer: 429568
Jolijnbosman@hotmail.com

Marieke Wesseling

Student nummer: 427089
Mariekewesseling@live.com

1^e Beoordelaar en onderzoeksbegeleider: Bert Henskens

2^e Beoordelaar: Piet Biermans

Externe beoordelaar: Henriëtte Visser

Inleverdatum: 25/05/2010

Presentatie: 11/06/2010

Creatieve therapie Beeldend

Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Inhoudsopgave

	Pagina	
Voorwoord	04	
Samenvatting	05	
Hoofdstuk 1. Inleiding		
1	Aanleiding van het onderzoek	06
1.1	Diagnostische instrumenten in het werkveld	07
1.2	Persoonlijke beroepsmatige ontwikkeling	08
1.3	Probleemstelling	10
1.4	Inhoudelijke oriëntatie	12
1.4.1	Syndroom van Asperger	12
1.4.2	DSM-IV criteria syndroom van Asperger	13
1.4.3	Asperger en autisme	14
1.5.1	Diagnostische instrumenten	15
1.5.2	Diagnostic Drawing Series	15
1.5.3	Rutten-Saris index Grafische Elementen	16
1.6	Verwachtingen beeldend werk	18
1.6.1	Motoriek	18
1.6.2	Onderzoeken	19
1.7	Kernbegrippen	21

Hoofdstuk 2. Methode

2.1	Onderzoeksbenadering	22	
2.2	Databronnen		23
2.3	Kwaliteitsactiviteiten	24	
2.4	Analysemethode	25	
2.4.1	Analysemethode Diagnostic Drawing Series	25	
2.4.2	Analysemethode Rutten-Saris index Grafische Elementen	28	

Hoofdstuk 3. Resultaten

3.1	Resultaten Diagnostic Drawing Series	32
3.2	Resultaten Rutten-Saris index Grafische Elementen	39

	Pagina
Hoofdstuk 4. Conclusie	
4.1 Onderzoeksvraag Diagnostic Drawing Series	47
4.2 Onderzoeksvraag Rutten-Saris index Grafische Elementen	50
4.3 De DDS en de RSiGE naast elkaar	54
4.4 Discussie	55
4.5 Aanbevelingen	57
4.5.1 Aanbeveling DDS	57
4.5.2 Aanbeveling RSiGE	57
4.5.3 Aanbeveling combinatie DDS en RSiGE	57
Hoofdstuk 5. Ontwikkelingsverslag (Persoonlijk)	58
Hoofdstuk 6. Reverentielijst	59
Hoofdstuk 7. Bijlage	
1. Ethische vraag	60
2. RS- Matrix	64
3. Verwachtingen van beeldend werk	65
4. Voorbeeld brief	73
5. Structuur DDS	74
6. Tekeningen Analyse Formulier DDS	75
7. Notatie formulier RSiGE	76

8.	Notatie analyse en persoonsprofielen RSiGE	79
9.	Overzicht Grafische Element	95
10.	Overzicht DDS grafieken	97

Voorwoord

Deze scriptie is het resultaat van een onderzoek naar het beeldend werk van volwassenen met het syndroom van Asperger.

In dit voorwoord willen we graag de mensen bedanken die ons gedurende dit proces geholpen hebben. Mede dankzij hen hebben we een krachtig onderzoek kunnen neerzetten.

Voorts willen we de onderzoeksdeelnemers bedanken. De deelnemers met het syndroom van Asperger waren afkomstig uit Apeldoorn, Delft, Eindhoven, Amsterdam en Nijmegen. Dank voor de behulpzaamheid, de openheid en het enthousiasme waarmee jullie deelnamen.

Verder gaat een woord van dank uit naar:

Bert Henskens beeldend therapeut, lid van de DDS-werkgroep en onderzoeksbegeleider.

De studenten Yara Jumelet en Judith Prinsen uit onze onderzoeksgroep.

Marijke Rutten-Saris, beeldend therapeute en zij heeft de RSiGE ontwikkeld.

Andrea Muller, beeldend therapeute bij GGNet Apeldoorn.

Femke Wessels, orthopedagoge bij STUMAS.

Astrid Stortelder en Bertus de Veth, beeldend therapeuten UMC Sint Radboud Nijmegen.

Digna Tack, beeldend therapeute bij Rentray in Rekken.

Suzanne van Zutphen, beeldend therapeute van praktijk "Bloei" te Amsterdam.

Ook bedanken wij familie, vrienden en kennissen dat jullie met veel enthousiasme hebben meegewerkt aan de DDS-controlegroep. Jullie steun en hulp waarderen we zeer.

Onze speciale dank gaat uit naar elkaar. We wisten elkaar op een natuurlijke manier te motiveren en te steunen. Dit zorgde ervoor dat we ons onderzoek met veel enthousiasme hebben uitgevoerd.

Veel leesplezier!

Marieke Wesseling & Jolijn Bosman

Samenvatting

Het doel van ons onderzoek is een bijdrage te leveren aan de verdere ontwikkeling van de diagnostiek binnen de beeldende creatieve therapie.

Deze scriptie is het resultaat van een onderzoek naar de bijdragen van twee diagnostische instrumenten bij diagnostiek van volwassenen met het syndroom van Asperger: de Rutten-Saris index Grafische Elementen en de Diagnostic Drawing Series. Doordat er gebruik wordt gemaakt van duidelijke en gefaseerde onderzoeksmethodieken is het een expliciet praktijkonderzoek geworden. De

diagnostische instrumenten zijn volgens een wetenschappelijk design getoetst op inhoud, efficiency en effectiviteit.¹

Binnen het onderzoek was de onderlinge taakverdeling als volgt: Jolijn Bosman heeft zich gericht op de DDS en Marieke Wesseling op de RSiGE.

Ons onderzoek is gericht op volwassenen met Asperger. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar het beeldend werk van mensen met Asperger. In 2007 heeft Digna Tack een kwalitatief onderzoek gedaan naar de beeldkenmerken van tekenseries van

---

¹ Schweizer, S. (red.). (2009). *Handboek beeldende therapie, Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum. 539.

volwassenen met autisme met behulp van de DDS. Wij hebben haar aanbevelingen gebruikt in dit onderzoek.

Hoofdstuk 1. Inleiding

1 Aanleiding van het onderzoek

In het begin van ons afstudeerjaar hebben wij deelgenomen aan de minor *Diagnostische instrumenten voor creatieve therapie beeldend* en deze met succes afgerond. Tijdens deze minor viel ons op dat bij de Rutten-Saris index Grafische Elementen² (RSiGE) gesproken kon worden over een autismespectrumstoornis (ASS) en dat deze doelgroep bij de Diagnostic Drawing Series (DDS) niet is opgenomen als een te diagnosticeren doelgroep. Dit leek ons een interessant gegeven om nader onderzoek naar te verrichten.

---

² Een aantal termen in dit onderzoeksverslag zijn met hoofdletter aangeduid omdat ze in deze theorie van Marijke Rutten-Saris verwijzen naar een omschreven concept dat niet altijd overeenkomt met de reeds bestaande betekenis.

Door dit onderzoek als duo uit te voeren, heeft ieder zich kunnen richten op één diagnostisch instrument. Hierdoor hebben wij een breed onderzoek uit kunnen voeren.

Door samen te werken konden we een grotere groep deelnemers bereiken wat het empirisch karakter van het onderzoek vergroot heeft. Op deze manier was het mogelijk de toepasbaarheid van de diagnostische instrumenten met elkaar te vergelijken.

1.1 Diagnostische instrumenten in het werkveld

Beeldende diagnostische instrumenten worden door therapeuten ervaren als een waardevol instrument binnen de diagnostische fase. Beeldende diagnostische instrumenten zijn laagdrempelig en leveren een snel, algemeen, duidelijk en objectief beeld van de cliënt. Diagnostische instrumenten worden ingezet in de diagnostiekfase en kunnen een goede ingang bieden voor de behandeling. Door de non-verbale benadering, in deze zin ook wel Art-Based genoemd, wordt informatie zichtbaar die op een andere manier niet of pas later naar voren zou zijn gekomen.³

---

³ Schweizer, C. (red.). (2009). *Handboek beeldende therapie, Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum. 432.

De Rutten-Saris index Grafische Elementen, Gezin-in-Dieren tekening, House-Tree-Person en de Diagnostic Drawing Series worden het meeste gebruikt.⁴ De RSiGE en de DDS zijn de enige instrumenten die volgens wetenschappelijk design getoetst zijn op inhoud, efficiency en effectiviteit. Doordat beide instrumenten zodanig onderzocht zijn is er sprake van een hoge mate van 'evidence', een aantoonbare effectieve werkwijze en bewezen resultaat.⁵ De RSiGE en de DDS vragen om gecertificeerd gebruik. De handleiding moet via een vast protocol gevolgd worden. Ongecertificeerd gebruik van de instrumenten kan de cliënt schaden.

---

⁴ Moser, S. (2009). *Het gebruik van tekentesten in de beeldende therapie*.

⁵ Schweizer, C. (red.). (2009). *Handboek beeldende therapie, Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum. 539.

In 2007 heeft Digna Tack een kwalitatief vooronderzoek gedaan naar de beeldkenmerken van volwassenen met een autismespectrumstoornis welke ze uitvoerde aan de hand van de DDS. Haar aanbevelingen zijn meegenomen in dit onderzoek. We hebben gekozen voor een specifieke leeftijdscategorie: volwassenen.⁶ Daarnaast is er onderscheid gemaakt tussen de verschillende autismespectrumstoornissen door ons op één categorie te richten: Asperger.⁷ Tegelijkertijd met ons onderzoek werd de categorie PDD-NOS (pervasive developmental disorder not otherwise specified) onderzocht met behulp van de DDS. Het heeft ons doen besluiten het onderzoek te richten op Asperger. Bij mensen met Asperger ligt het intelligentieniveau tussen normaal en hoogbegaafd en is er

---

⁶ Volwassenen van de leeftijd 18 tot en met 67 jaar.

⁷ In deze scriptie wordt gesproken over 'Asperger', officieel genaamd: het syndroom van Asperger.

geen sprake van een vertraagde taalontwikkeling, dit in tegenstelling tot de overige categorieën binnen het autismspectrum.⁸ Omdat Asperger pas in 1994 opgenomen is in de Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM) leek het ons een uitdaging om deze doelgroep te onderzoeken door middel van diagnostische instrumenten.

---

⁸ Baron-Cohen, S. (2008). *Autisme en Asperger-Syndroom De stand van zaken*. Amsterdam: Nieuwzijds. 83.

1.2 Persoonlijke beroepsmatige ontwikkeling

Marieke Wesseling

Tijdens mijn therapiestage groeide mijn behoefte aan meer kennis in diagnostische vaardigheden en aansluitende verdiepende interventies in relatie tot het beeldend werk. Ik vond het belangrijk dat dit op de voorgrond staat en blijft staan in mijn vak. Hierdoor heb ik gekozen voor de minor *Diagnostische Instrumenten in de creatieve therapie*. Ik wilde een onderzoek uitvoeren met diagnostische instrumenten.

Het diagnostische instrument de RSiGE spreekt me erg aan, onder andere omdat ik het een Holistische benadering vind⁹. Er wordt gekeken naar de kwaliteiten van het individu en hierop wordt aangesloten in de behandeling.

Mijn therapiestage heb ik in Zuid-Afrika doorlopen. Hier werd ik enthousiast voor het geven van creatieve therapie in derdewereldlanden. Duidelijk voor mij is dat daar niet de ruime mogelijkheden aanwezig zijn zoals we die we kennen in West-Europa. Voor de RSiGE blijken deze ruime mogelijkheden niet noodzakelijk; het diagnostische instrument kan op al het beeldend werk toegepast worden. Tevens kan dit instrument ingezet worden bij elke doelgroep en op elke leeftijd.

---

⁹ Holisme richt zich op de mens in zijn totaliteit. Bron: Niemeijer.M. Hoekman.J. (red). (2007). *Verhalen van autisme, Mensen met autisme in antroposofische zorg*. Hoofddorp: Van Gorcum. 74.

Omdat over de doelgroep Asperger weinig onderzoek gedaan is in het beeldend werk vond ik het interessant deze te onderzoeken. Tijdens het onderzoek ben ik geraakt door de eigenheid en puurheid van de deelnemers.

Jolijn Bosman

Tijdens mijn therapiestage heb ik voor het eerst gewerkt met mensen met een autismespectrumstoornis. Bij aanvang van mijn stage had ik bepaalde veronderstellingen over mensen met autisme. Gedurende mijn stage merkte ik dat deze vooroordelen niet of nauwelijks klopten. Ik verwachtte schuchtere, contactgestoorde en afstandelijke mensen te treffen, maar ontmoette vriendelijke mensen die erg gevoelig voor hun omgeving zijn. Hun eerlijkheid, echtheid en oprechtheid heeft me getroffen.

Telkens weer wist de autistengroep me weer te verbazen. Ik heb nooit het idee gehad dat ik ze echt begreep, maar dit groeiende onbegrip heeft me gefascineerd. Mijn grootste interesse gaat uit naar mensen met Asperger: hun bovengemiddelde cognitieve vermogen zorgt ervoor dat ze overmatig veel nadenken. De hele wereld lijkt niet verder te komen dan hun eigen hoofd, dat te klein is voor al die gedachten. Tijdens het verzamelen van de DDS data merkte ik weer hoe intrigerend ik de doelgroep vond.

Zo waren de meest stoere mannen onder de deelnemers zenuwachtig (het was toch een echte "test") en waren ze na afloop opgelucht dat het allemaal meegevallen was. De enige moeilijkheid die de deelnemers kenbaar maakte binnen het maken van de tekenserie was de derde tekening van de DDS; de gevoelstekening. Slechts twee van de vijftien deelnemers is het gelukt een verbinding met hun gevoel te benoemen. Dit vond ik opvallend en ik heb dit thema (het uiten van emoties) gekozen om een verbinding te leggen met mijn eigen beeldend werk in mijn ontwikkelingsverslag.

1.3 Probleemstelling

Er is geen specifiek diagnostisch instrument voor creatief therapeuten om Asperger te kunnen herkennen.

Doelstelling

Het doel van het onderzoek is een bijdrage te leveren aan de verdere ontwikkeling van de diagnostiek binnen beeldende creatieve therapie, met behulp van de RSiGE en de DDS.

De onderzoeksvraag:

Kunnen de Rutten-Saris index Grafische Elementen en de Diagnostic Drawing Series een bijdrage leveren aan de diagnostiek van volwassenen met het syndroom van Asperger?

Subvragen:

- Kan er volgens de Diagnostic Drawing Series een pathologiegroep ontwikkeld worden voor mensen met het syndroom van Asperger?
- Kan dit onderzoek een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de Rutten-Saris index Grafische Elementen, waar het aankomt op het diagnosticeren van Asperger?
- Wat is het verschil in techniek tussen de Diagnostic Drawing Series en de Rutten-Saris index Grafische Elementen?

Ethische vraag

Wij richten ons op de diagnostiek middels het gebruik van diagnostische instrumenten. Hoe waardevol vindt de individuele cliënt het om een diagnose te krijgen?

We hebben daarom enkele deelnemers de volgende vraag gesteld: Hoe was het voor jou om gediagnosticeerd te worden met het syndroom van Asperger?

Na de diagnose... WOEDE!

Heel veel WOEDE!

Waarom?

Nu weet ik het!

Mijn vluchtwegen waren afgesloten. Ik kon het niet meer ontkennen. Ik kon niet meer wegluchten van degene die ik in werkelijkheid was. Die ik eigenlijk niet wilde zijn.

Ik voelde me als een tijger die in de hoek zat en geen kant meer op kon.

Na de woede kwam de berusting.

Vanaf dat moment kon ik iets gaan doen met de diagnose.

Oké, het is zo! Wat nu?¹⁰

---

¹⁰ Zie bijlage 1 deelnemer 'Golvend.'

We werden gegrepen door de openheid en de directe manier waarop de deelnemers antwoord gaven.¹¹

---

¹¹ Zie bijlage 1 voor voorbeelden.

1.4 Inhoudelijke oriëntatie

1.4.1 Syndroom van Asperger

De Oostenrijkse kinderarts Hans Asperger publiceerde in 1944 zijn eerste artikel over een groep kinderen en jongeren die hij 'kleine professors' noemde, vanwege hun intense belangstellingen en formele taalgebruik. Dit afwijkende gedragspatroon staat tegenwoordig bekend als het syndroom van Asperger. Zijn werk werd pas bekend door de aandacht die de Amerikaanse Lorna Wing eraan gaf in 1981. In tegenstelling tot het artikel van Leo Kanner over autisme, dat in dezelfde periode geschreven

werd, kreeg de publicatie van Asperger lange tijd weinig aandacht. In 1994 werd het syndroom van Asperger opgenomen in het Amerikaanse DSM.¹²

In *The essential difference* omschrijft Simon Baron-Cohen, Asperger als een extreme manifestatie van de werking van het mannelijk brein.¹³ Het syndroom komt meer voor bij mannen dan bij vrouwen. Mensen met Asperger zijn volgens Baron-Cohen sterk gericht op technische details en resultaten (systematiseren) en juist weinig op contact en samenwerking (empathiseren). Er zijn echter ook mensen met Asperger die zich overmatig hebben gespecialiseerd in non-verbale communicatie en het herkennen van menselijke emoties. Gedrag en houding kunnen dan met grote

---

¹² Fondelli, P. V. (2008). *Syndroom van Asperger*. Tiel: Lannoo. 11.

¹³ Baron-Cohen, S. (2008). *Autisme en Asperger-Syndroom, De stand van zaken*. Amsterdam: Nieuwzijds. 111.

perfectie worden geïmiteerd zonder dat de bijbehorende affectie aanwezig is. Dit is het onbewust compenseren van eigen tekortkomingen. Overigens spreekt Baron-Cohen niet van een stoornis, maar van een cognitieve stijl, met zijn eigen kwaliteiten, waar niet noodzakelijk iets aan “verbeterd” hoeft te worden.

Mensen met Asperger ervaren ieder voor zich hun eigen beperkingen en problemen. Vaak worden ze beschouwd als individuen die excentriek, wereldvreemd of ‘einzeltäger’ zijn.

Het stellen van een eenduidige diagnose wordt soms bemoeilijkt door de grote verschillen in de symptomen per diagnose en door de verschillen in methoden en instrumenten om Asperger vast te stellen.

1.4.2 DSM IV criteria syndroom van Asperger¹⁴

A. Kwalitatieve beperkingen in de sociale interactie, zoals blijkt uit ten minste twee van de volgende aspecten:

- 1) Duidelijke stoornissen in het gebruik van veelvoudig non-verbaal gedrag zoals oogcontact, gelaatsuitdrukking, lichaamshoudingen en gebaren om de sociale interactie te bepalen.
  - 2) Er niet in slagen met leeftijdgenoten tot bij het ontwikkelingsniveau passende relaties te komen.
-

¹⁴ Molen, v.d. H. e.a. (2007). *Klinische Psychologie*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.

- 3) Tekort in het spontaan proberen met anderen plezier, bezigheden of prestaties te delen. Bijvoorbeeld het niet laten zien, brengen of aanwijzen van voorwerpen die van betekenis zijn.
- 4) Afwezigheid van sociale of emotionele wederkerigheid.

B. Beperkte, zich herhalende en stereotiepe patronen van gedrag, belangstelling en activiteiten, zoals blijkt uit ten minste een van de volgende aspecten:

- 1) Sterke preoccupatie met een of meer stereotiepe en beperkte patronen van belangstelling die abnormaal is qua intensiteit of aandachtspunt.
- 2) Duidelijk rigide vastzitten aan specifieke niet-functionele routines of rituelen.
- 3) Stereotiepe en herhalende motorische gedrag.
- 4) Aanhoudende preoccupatie met delen van voorwerpen.

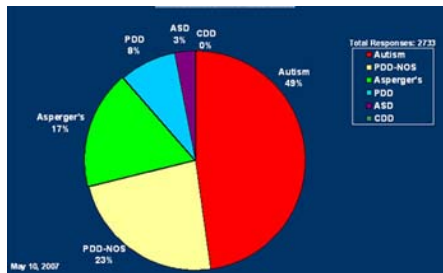
C. De stoornis veroorzaakt door significante mate van beperkingen in het sociaal of beroepsmatig functioneren of het functioneren op andere belangrijke terreinen.

D. Er is geen significante algemene achterstand in taalontwikkeling.
Bijvoorbeeld het gebruik van enkele woorden op de leeftijd van twee jaar, communicatieve zinnen op de leeftijd van drie jaar.

E. Er is geen significante achterstand in de cognitieve ontwikkeling of in de ontwikkeling van bij de leeftijd passende vaardigheden om zichzelf te helpen, zich gedragsmatig aan te passen (anders dan binnen sociale interacties) en met betrekking tot nieuwsgierigheid over de omgeving.

F. Er is niet voldaan aan de criteria van een andere specifieke pervasieve ontwikkelingsstoornis of schizofrenie.

1.4.3 Asperger en Autisme

Percentage Asperger binnen de Autismspectrumstoornis

Sinds de opname van Asperger in de DSM bestaan er controverses omtrent de classificatie en de status van het syndroom. De vraag of Asperger hetzelfde is als

hoogfunctionerend autisme¹⁵ is hierbij zeer actueel. Veel wetenschappers menen dat de twee eigenlijk synoniem zijn. Asperger zal daarom ondergebracht kunnen worden binnen de brede noemer van het autismspectrum, waarbij ervan uitgegaan zal worden dat Asperger een milde vorm van de overige stoornissen in het autismspectrum is. Dat neemt niet weg dat men de term Asperger nog kan gebruiken, maar men vindt dat er onvoldoende aanwijzingen zijn om het apart binnen het autismspectrum te blijven benoemen. Een studie uit 1997 concludeerde bijvoorbeeld dat de kinderen die Hans Asperger beschreef volgens de criteria van het DSM geen Asperger, maar Klassiek autisme hadden. Lorna Wing stelde in 1988: 'Asperger syndrome and high-functioning autism are not distinct conditions.' Neuropsychologisch onderzoek heeft echter weer andere gezichtspunten

---

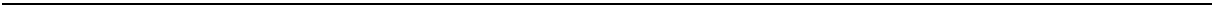
¹⁵ Een stoornis in het autismspectrum bij een IQ van meer dan 70.

doen ontstaan. Uit onderzoek naar Non-verbal Learning Disabilities (NLD) bleek dat mensen met NLD en Asperger een sterk overeenkomend neurologisch profiel hebben. Dit profiel bleek in vergelijking met dat van hoogfunctionerende autisme juist weer veel verschillen te vertonen. Dit zou kunnen betekenen dat Asperger en Klassiek autisme neurologisch gezien toch verschillende aandoeningen zijn.

Anders dan bij Klassiek autisme is er bij Asperger geen sprake van vertraging in de taalontwikkeling op jonge leeftijd. Dat wil niet zeggen dat mensen met Asperger geen communicatieproblemen ondervinden. Ze hebben echter een normale of soms hoge intelligentie en een gemiddelde neiging tot het maken van contact.¹⁶

---

¹⁶ Baron-Cohen, S. (2008). *Autisme en Asperger-Syndroom, De stand van zaken*. Amsterdam: Nieuwzijds. 33.

1.5.1 Diagnostische instrumenten

1.5.2 Diagnostic Drawing Series

De DDS werd in 1981 ontwikkeld door twee beeldend therapeuten uit Washington: Barry M. Cohen en Barbara Lesowitz. De DDS is een tekentest die individueel wordt afgenomen. Hij is bedoeld voor het gebruik in de diagnostische fase van een behandeling. De DDS doet een beroep op de creatieve vermogens van de deelnemer. Dit sluit aan bij de vraag van therapeuten om een beeld van deze vermogens in de diagnostische fase te krijgen.

Elke tekening van de DDS weerspiegelt een ander aspect van de wijze waarop de cliënt op opdrachten reageert en laat ruimte voor een grote variatie in psychologische

en grafische response. Elk van de drie tekeningen wordt niet bekeken op inhoud maar op structuur. Hiervoor is een lijst ontwikkeld met 22 criteria waarop de tekeningen objectief op hun structurele eigenschappen kunnen worden gescoord. Door uitgebreid onderzoek zijn er een aantal structurele beeld elementen te herkennen die behoren bij een specifiek ziektebeeld. Door de tekeningen van een cliënt te scoren werkt dit als ondersteuning bij het stellen van een diagnose. Deze is gerelateerd aan de DSM-IV en geeft tevens handvatten voor de beeldende therapie. Er is onderzoek gedaan naar de structurele beeldelementen van de drie tekeningen bij pathologie, wanneer er sprake is van psychische stoornis of ziekte. Belangrijk is dat er ook onderzoek gedaan is naar de controlegroep; zo kunnen gegevens vergeleken worden om duidelijke structurele eigenschappen te herkennen.¹⁷

---

¹⁷ Schweizer, C. (red.). (2009). *Handboek beeldende therapie, Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum. 432.

1.5.3 Rutten Saris index Grafische Elementen¹⁸

De RSiGE is een diagnostisch instrument dat kijkt naar de Interactie-structuren¹⁹ van een cliënt en gaat ervan uit dat concrete motorische bewegingen deze zichtbaar maken. Zowel de RSiGE als Emerging Body Language²⁰ (EBL) sluit aan op de ontwikkelingstheorie van Stern.²¹

---

¹⁸ Deze paragraaf (inclusief bijbehorende voetnoten) is (met toestemming) merendeels gebaseerd op citaten uit en parafraseringen van werk van Marijke Rutten-Saris (2010).

¹⁹ Al doende ontstaan interactievormen tussen ouders, Pasgeborenen of adolescenten. Interactievormen worden Interactie-structuren.

²⁰ EBL is een dynamische therapeutische methodiek, gebaseerd op de universele omgang tussen verzorger en kind in de eerste vijf levensjaren. Het uitgangspunt en het doel is om het kind vanuit zichzelf tot ontwikkeling te laten komen, waardoor het in zijn verdere leven zelf de beschikking heeft over de benodigde vaardigheden.

²¹ De ontwikkelingspsychologie van Stern dient als grondslag voor het analoge procesmodel, waarbij er vanuit gegaan wordt dat er een analogie bestaat tussen het innerlijke gevoel en de uiterlijke waarneming, een gevoelskwaliteit komt tot uitdrukking in een waarnemingskwaliteit. De analogie ontstaat niet door het toepassen van een metafoor of symbolisering, maar doordat het

---

dynamische proces van het gevoel en het dynamische proces in het medium (bijvoorbeeld een tekening) aan elkaar gelijk zijn.
Bron: Schweizer, S., (red.). (2009). *Handboek beeldende therapie, Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Dit instrument is ontwikkeld door beeldend therapeute Marijke-Rutten Saris (PhD. AT.). Zij heeft jarenlang onderzoek gedaan in binnen- en buitenland naar lichaamstaal en heeft haar passie voor beeldend werken hierin betrokken. Zo ontstond haar fascinatie voor dezelfde motoriek en gerelateerde Interactie-structuren van verschillende kinderen in verschillende culturen.

De RSiGE kan bij elke doelgroep en op elke leeftijd toegepast worden. Een voordeel is dat het uitstekend ingezet kan worden bij cliënten waarbij de interactie met anderen en hun omgeving niet vanzelf soepel verloopt.²² De RSiGE gaat uit van het individu ende interacties met de omgeving. Dit vraagt om een individueel gerichte aanpak.

---

²² Bijvoorbeeld cliënten die zich verbaal niet of slecht kunnen uitdrukken, cliënten die verbaliteit gebruiken als een defensiemechanisme, cliënten met een meervoudige pathologie of extreem moeilijk begrijpbaar gedrag.

De RSiGE is tegelijkertijd ontstaan met EBL, die ook door Marijke Rutten-Saris is ontwikkeld (1990).

De Interactie-structuren van cliënten worden bij de RSiGE getoetst aan de hand van de Grafische Elementen (GE) in hun tekeningen. Deze GE zijn in verband gebracht met een gedragsbeschrijving die in de normale ontwikkeling tussen nul en vijf jaar verworven wordt. Daarom zijn de GE in (vijf) verschillende ontwikkelingslagen ingedeeld, Laag A t/m E. Een overzicht van de ontwikkelingslagen met bijbehorende informatie is vastgelegd in de Rutten-Saris matrix (zie bijlage 2).

De ontwikkelingslagen uit de Rutten-Saris matrix²³ worden hieronder in verband gebracht met de Interactie-structuren en de bijbehorende Grafische Elementen.

Laag A (0-1 jaar).

Interactiestructuur: **A Afstemming**; Vanzelf, kort iets hetzelfde doen, met Ritmische Pauzes. Middels het actief gebruiken van deze structuur tussen kind en zijn omgeving, ontstaat Afstemmen op zichzelf, de ander en zijn omgeving. Dit is een voorwaarde voor een wederkerige Interactie met iedereen en alles en daarom van groot belang in het verdere leven van het kind.

Grafisch: Van Langskomend en Vervagend tot Punt

Laag B (1-2 jaar).

Interactiestructuur: **B Beurtwisseling**; Vanzelf vanuit A, in elkaars Ritme, hetzelfde doen na elkaar, met Ritmische Pauzes. Hiermee raakt het kind in staat om met fysieke inzet naar binnen, naar buiten, in zijn lijf en in een omgeving te zijn. De ervaring van Laag A werkt door in de richting en vorm van Laag B.

Grafisch: Van Punt naar Sporen-trekkend.

Lijn (Krom, Recht, Volume, Omtrek).

Laag C (2-3 jaar).

Interactiestructuur: **C Uitwisseling**; Vanzelf vanuit AB, tijdens de Beurtwisseling, een kleine passende variatie invoegen. In deze laag krijgt het kind opkomende beelden van voorwerpen, mensen, betekenissen, verlangens, emoties, plaatsen, dingen enz. . Door het benoemen door de omgeving, ontstaat al doende en kletsende, steeds effectiever handelen en het aankunnen van steeds complexere situaties. Dit handelen wordt steeds doelgerichter. De ervaring van Lagen AB werkt door in de richting en vorm van Laag C. Ontstaan van flexibiliteit, eerste gewaarwording van abstractie.

Grafisch: Van Sporen-trekkend naar Opkomend-beeld

Contour (Wezen)

Laag D. Speldialoog (3-4 jaar).

Interactiestructuur: **D Speldialoog**; Vanzelf vanuit ABC spelen met verwachtingen die voortkomen uit de nu bekende Uitwisseling. Benoemen ontstaat vanuit imiteren. Gewoonlijk wordt het hele kind in de taal ondergedompeld. Dus ontwikkelt Benoemen zich binnen gewaarwordingen, lichaamstaal, klank, tempo, ritme, emotie, etc. Daardoor kunnen de woordbetekenissen ook nog per moment verschillen. Dezelfde krul heet bijv. eerst poes en daarna mama en daarna fuuufs.

Grafisch: Van Opkomend-beeld naar Het-verhaal-vertelt-zichzelf.

Geometrisch (Vlak).

Laag E (4-5 jaar).

Interactiestructuur: **E Taak / Thema**; Vanzelf vanuit ABCD een opgedragen Taak uitvoeren en een Thema toepassen. Het kind kan gericht Toepassen, symbolen herkennen en die kennis actief toepassen. Als het zich deze structuur eigen heeft gemaakt, kan hij Praten-over bijvoorbeeld wat hij op school heeft gedaan. Taken worden overzien en kunnen uitgevoerd worden. Het kind ontwikkelt een Verbale identiteit. Er is pas sprake van een Verbale identiteit als het kind in staat is verbale opdrachten uit te voeren en daarmee de eerste lagen voldoende goed heeft doorlopen.

Grafisch: Van Het-verhaal-vertelt-zichzelf naar Vertellen-over-het-verhaal.

Plaatje (Punt, Krom, Recht, Volume, Omtrek, Wezen, Vlak, verhaal).

1.6 Verwachtingen beeldend werk

Door het bestuderen van literatuur kregen we steeds meer zicht op mensen met Asperger, hierna hebben we onze verwachtingen van het beeldend werk beschreven. Dit bleken er zoveel dat we de verwachtingen in bijlage 3 hebben toegevoegd. Enkele zullen we hieronder uitlichten.

1.6.1 Motoriek

Motoriek speelt een zeer belangrijke rol in de ontwikkeling van baby's en jonge kinderen. Om de wereld om je heen te kunnen ontdekken moet je kunnen bewegen. Je moet dingen kunnen pakken en kunnen vasthouden. Je moet je kunnen verplaatsen en aftasten. Problemen met de motoriek zijn vaak niet duidelijk te zien,

dit zorgt ervoor dat het kind, naast de ervaring dat motorische zaken niet lukken, ook nog de negatieve ervaring opdoet voor lui aangezien te worden. Het kind gaat hierdoor situaties waarin het de motoriek moet gebruiken vermijden. Het kind krijgt steeds meer tegenzin met betrekking tot bewegen en kan een negatief zelfbeeld ontwikkelen. Door het vermijden van motorische situaties krijgt het kind een nog grotere achterstand in de motorische ontwikkeling. Dit kan leiden tot een ontwikkelingsstoornis.²⁴

We verwachten te herkennen dat de deelnemers aan dit onderzoek moeite zullen vertonen in de vaardigheden van de RSiGE gerelateerd aan Laag A. Laag A betreft

---

²⁴ Bosman, Dr. (2008). *Pedagogische Wetenschap Koorddans en Kunst en Kunde*. Hilversum: Eenmalig.

de leeftijd 0-1 jaar. Mensen met Asperger hebben met deze leeftijd al problemen met de motoriek.

1.6.2 Onderzoeken

De volgende drie onderzoeken gaven een duidelijk beeld wat betreft onze verwachtingen:

Onderzoek 1

*Autisme in beeld*²⁵: dit onderzoek gaat over de beeldende specifieke kenmerken van volwassenen met ASS aan de hand van de DDS.

Resultaten:

- Monochroom en idiosyncratisch kleurgebruik.

---

²⁵ Tack, D. (2007) *Autisme in beeld Diagnostic Drawing Series en autisme, een onderzoek naar de beeldkenmerken in tekeningen van volwassenen met autisme.*

- Veel lijn of vlak gebruik.
- In de eerste tekening geen grondlijn.
- Gebruik van planten/ voorwerpen.

Onderzoek 2

*Autisme en doelstellingen in beeldende creatieve therapie*²⁶: Dit onderzoek gaat over de beeldende specifieke kenmerken van mensen met autisme.

Resultaten:

- Een sterke ordening en structuur in het beeld.
  - Veel objecten en weinig levende wezens.
-

²⁶ Sophie, A. Safi- Harb. (2004) *Autisme en doelstellingen in beeldende creatieve therapie*.

- Een beeld dat uit losse delen of stukjes bestaat.
- Strakke, rechte lijnen waarbij veel druk wordt uitgeoefend op het tekenmateriaal.
- Een gedetailleerde en secure manier van werken.
- Niet tot vorm kunnen komen, maar blijven steken in preoccupaties en dwanghandelingen.

Onderzoek 3

Kindertekeningen als Diagnostisch Middel:²⁷ Dit onderzoek gaat over de tekenvaardigheden van autistische en kinderen zonder diagnose.

---

²⁷ Silk, T.e. (1993). *Kindertekeningen als Diagnostisch Middel*.

Resultaten:

De vaardigheden van autistische kinderen bleken op grafisch gebied superieur aan die van de 'normale kinderen'. Ook bleek dat geen van de onderzochte autistische kinderen geïnteresseerd was in het gebruik van kleur om hun tekening realistischer te maken. De reden hiervoor zou zijn dat zij geen gevoelens en stemmingen willen tekenen. Normale getalenteerde jongeren wensen daarentegen vaak wel gebruik te maken van kleur. Ze hebben ook vaak een lievelingskleur, wat bij mensen met autisme minder voorkomt.

Naast het verschil in kleurgebruik bleek er ook een verschil te zijn in de keuze van het onderwerp in een tekening. Waar de 'normale' kinderen voornamelijk het mensfiguur als favoriet onderwerp gebruiken, hebben autistische kinderen een obsessieve interesse in enkele specifieke onderwerpen waar zelden het menselijk figuur er één van is. Ook zullen ze niet snel expressieve tekeningen maken of tekenen over hun emotionele toestand.

1.7 Kernbegrippen²⁸

ASS

Autismespectrumstoornis, hieronder vallen onder anderen Syndroom van Asperger, PDD-NOS en Klassiek autisme. Er worden in grote lijnen drie symptoomgroepen onderscheiden (sociale interactie, sociale communicatie en stereotiep gedrag) die per persoon in ernst kunnen verschillen. De naam autismespectrum wordt vaak als synoniem van de groep Pervasieve ontwikkelingsstoornissen gebruikt. Waarmee bedoeld wordt dat de stoornis de gehele ontwikkeling beïnvloed.

Syndroom van Asperger

---

²⁸ Bergsma, D. A. (2003). *Het brein*. Zeist: Het Spectrum B.V.

Valt onder het Autismespectrum. Bij de ontwikkelingsstoornis is sprake van een gemiddelde tot hoge intelligentie. Er is geen taal achterstand in tegenstelling tot Klassiek autisme.

Klassiek autisme

Valt onder het Autismespectrum. Dit is een ontwikkelingsstoornis die vóór het derde levensjaar aan het licht treedt. In tegenstelling tot het Syndroom van Asperger is er sprake van een lage intelligentie en is er een vertraging in de taalontwikkeling op jonge leeftijd. Klassiek autisme wordt ook wel het Kanner Syndroom of het Kern-autisme genoemd.

DDS

De Diagnostic Drawing Series is een diagnostische tekenstest ontwikkeld voor het herkennen van verschillende psychische stoornissen door middel van een profiel aan beeldkenmerken.

RSiGE

De Rutten-Saris index Grafische Elementen. Deze methode werkt met Grafische Elementen als kenmerken van Interactie-structuren. Per tekenaar wordt daaraan zichtbaar hoe vrij beschikbaar, belemmerend of compenserend diens gedragspatronen in hun onderlinge samenhang zijn.

DSM IV

De Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders IV is het classificatiesysteem voor de hulpverlening. Hierin worden onder codes de criteria vastgesteld voor de verschillende psychische stoornissen.

Hoofdstuk 2. Methode

2.1 Onderzoeksbenadering

We hebben gebruik gemaakt van duidelijke en gefaseerde onderzoeksmethodieken waardoor het onderzoek een expliciet praktijkonderzoek²⁹ is geworden. Hiertoe vergeleken we bekende en gevalideerde diagnostische instrumenten met elkaar (de RSiGE en de DDS). Deze instrumenten zijn volgens wetenschappelijk design getoetst op inhoud, efficiency en effectiviteit. Doordat beide instrumenten op die manier onderzocht zijn, is er sprake van een hoge mate van 'evidence'; een aantoonbare effectieve werkwijze en bewezen resultaat. Beide methodieken hebben we ingezet

---

²⁹ Schweizer, S. (red.). (2009). *Handboek beeldende therapie, Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum. 539.

om op verantwoorde wijze beeldend onderzoek te doen bij volwassenen met Asperger.³⁰

---

³⁰ Schweizer, S. (red.). (2009). *Handboek beeldende therapie, Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum. 539.

2.2 Databronnen

Voor beide diagnostische instrumenten konden we dezelfde DDS data gebruiken. Gedurende onze zoektocht naar deelnemers hebben we ondervonden dat slechts 1,16% van de Nederlandse bevolking gediagnosticeerd is met Asperger.³¹

In eerste instantie wilden we een onderzoek uitvoeren met de leeftijdscategorie jongvolwassenen. De moeite om deze doelgroep te vinden, heeft ons doen besluiten ons te richten op een bredere leeftijdscategorie volwassenen.

De zoektocht begon bij de instellingen waar we de therapiestage hebben doorlopen. We vonden een aantal deelnemers die binnen de doelgroep vielen bij GGNet Apeldoorn. Daarnaast hebben wij talloze andere instellingen benaderd met de vraag

---

³¹ <http://www.autisme.nl> . *Nederlandse Vereniging voor Autisme (NVA)*. Geraadpleegd op 15 april 2010.

of de doelgroep beschikbaar was (voorbeeld brief in bijlage 4). Wat opviel was dat wanneer er deelnemers met Asperger aanwezig waren, het moeilijk was om met hen in contact te mogen komen. Instellingen worden geregeld benaderd met de vraag om onderzoek te mogen doen. Het onderzoek moet hiervoor eerst ingediend worden en aan officiële regels voldoen. Aangezien alles eerst in het team besproken moest worden, duurde het vaak weken voordat we antwoord kregen. Gezien de tijd die voor ons onderzoek beschikbaar was hebben we ervoor gekozen om niet met grote instellingen te werken. We hebben ons gericht op beeldend therapeuten met een eigen praktijk. Na een zoektocht van twee maanden hebben we één beeldend therapeut gevonden die twee DDS afnamen beschikbaar stelden.

Deze directe benadering hebben we uitgebreid door een oproep te plaatsen op een internetforums. We zijn naar een expositie en een theatervoorstelling gegaan die in het teken stonden van ASS en na afloop hebben we interessante gesprekken gevoerd met onze doelgroep. Tot slot hebben we uit het vooronderzoek van Digna Tack drie tekenseries kunnen overnemen.

Via kennissen zijn we met verschillende deelnemers in contact gekomen. Één van onze kennissen werkt op een beschermd-wonen-groep en kon ons in contact brengen met cliënten. Eenmaal in contact met de doelgroep konden de overige testen door één van ons afgenomen worden. We waren blij verrast door het enthousiasme en de behulpzaamheid van de deelnemers.

We hebben 15 mensen met Asperger gevonden die aan het onderzoek mee wilden doen.

Daarnaast hebben we gezorgd voor een relevante controlegroep. De controlegroep bestaat uit 15 mensen van ongeveer dezelfde leeftijd, hetzelfde geslacht en hetzelfde gemiddelde intelligentieniveau als de groep deelnemers met Asperger.

Variabelen binnen de onderzoeksgroep zijn leeftijd, geslacht en woonprovincie. Verder zijn er verschillen in behandelgeschiedenis.

2.3 Kwaliteitsactiviteiten

Om de kwaliteit van ons onderzoek te vergroten hebben we de volgende stappen ondernomen:

- We hebben beiden het certificaat voor de minor 'Beeldende Diagnostische Instrumenten' behaald.
- We hebben de onderzoeksopzet besproken met ervaringsdeskundigen.
- We hebben literatuur bestudeerd in boeken, tijdschriften, vooronderzoeken en op het internet.
- We hebben een open dag van een kunstacademie voor mensen met autisme bezocht. We hebben zo een indruk gekregen van het beeldend werk en zijn in contact gekomen met de doelgroep.
- We hebben een voorstelling bezocht in het kader van de Week van het Autisme, over en door mensen met ASS, waarbij we door in daaropvolgend e-mailcontact, een beter beeld kregen van Asperger.
- De onderzoeksgroep heeft een toestemmingsformulier ondertekend waarin zij toestemming gaven hun DDS tekeningen te gebruiken voor onderzoek.
- We hebben de handleidingen van de RSiGE en de DDS strikt opgevolgd.
- We hebben de DDS-scores en de RSiGE-Notaties van andere studenten die hierin een onderzoek deden nagekeken en we konden dit bespreken met ervaringsdeskundigen.

- Een deel van onze scores en notaties is nagekeken door studenten en ervaringsdeskundigen.
- We hebben het onderzoek besproken met ervaringsdeskundigen zoals Jan Pieter Theunissen, Bert Henskens en beeldend therapeuten van het UMC Sint Radboud ziekenhuis. Hun begeleiding heeft de kwaliteit van het onderzoek verbeterd.
- Dr. Rutten-Saris heeft de notaties nagekeken. De analyses en de persoonsprofielen zijn door haar beschreven. Hierdoor is de kwaliteit van het onderzoeksresultaat uitermate hoog.

2.4 Analysemethoden

2.4.1 Analysemethoden Diagnostic Drawing Series³²

De DDS bestaat uit drie delen. Elk van deze delen omvat het maken van één tekening. In elke tekening komt een ander aspect naar voren van de wijze waarop een cliënt reageert op de opdrachten. Elke tekening wordt op een apart vel papier gemaakt en het papier mag in elke richting worden gedraaid. Aan elke tekening mag de cliënt maximaal één kwartier werken. De structuur van de afname is te vinden in bijlage vijf.

Om standaarden te hanteren, luisterde het gebruik van materialen voor de test zeer nauw, zo zijn wit papier van 130-150 gram in de afmeting 45 bij 60 centimeter en uit

---

³² Schweizer, S. (red.). (2009). *Handboek beeldende therapie, Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum. 418.

Amerika afkomstige pastelkrijtjes van het merk Alphacolor in vaststaande kleuren gebruikt.³³

---

³³ Barry M. Cohen A.T.R. (1986). *DDS revised Rating Guide*.

Voorbeeld van een DDS-Serie

tekening 1

tekening 2

tekening 3

Het verwerken van de DDS-serie gebeurt aan de hand van zeven stappen:³⁴

Stap 1. Scratch en sniff

Beschrijving van je eerste ongenuanceerde indrukken.

Voorbeeld: veel details, weinig diepte, zwevende elementen, soort van leegte aanwezig.

Stap 2. Invullen van het Tekeningen Analyse Formulier (TAF)

---

³⁴ Schweizer, S. (red.). (2009). *Handboek beeldende therapie, Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum. 420.

De drie tekeningen worden vervolgens gescoord door middel van een scoringshandleiding voor Diagnostic Drawing Series, ontworpen door Cohen. Hier wordt gescoord op aanwezigheid van 22 structurele kenmerken zoals beschreven op het TAF. Een voorbeeld van dit formulier is te zien in bijlage zes.

Stap 3. Inventarisatie van de algemene indicaties van pathologie per tekening ten behoeve van het vaststellen van de progressie

De progressie in termen van de Diagnostic Drawing Series is het verschil in aantal pathologische kenmerken tussen de verschillende tekeningen. De progressie geeft informatie over hoe de maker reageert op gebrek aan structuur (tekening 1), op het krijgen van structuur (tekening 2) en de vraag naar eigen gevoel (tekening 3).

Stap 4. Verwerking van gevonden gegevens

De gegevens van het scoringsformulier, de gevonden pathologie-indicaties en de progressie worden vergeleken met de pathologiegroepen zoals die door Cohen en anderen middels onderzoek, zijn vastgesteld.

Stap 5. Overige observaties

Hier worden de overige observaties beschreven.

Voorbeeld: De deelnemer is gefocust op details. Er is een aanwezigheid van veel kleine accenten.

Stap 6. Synthese

Hier worden observaties gekoppeld aan de pathologische verwachtingen.

Stap 7. Conclusie

De conclusie van de voorgaande stappen.

Onderzoeksmethode DDS betreffende dit onderzoek

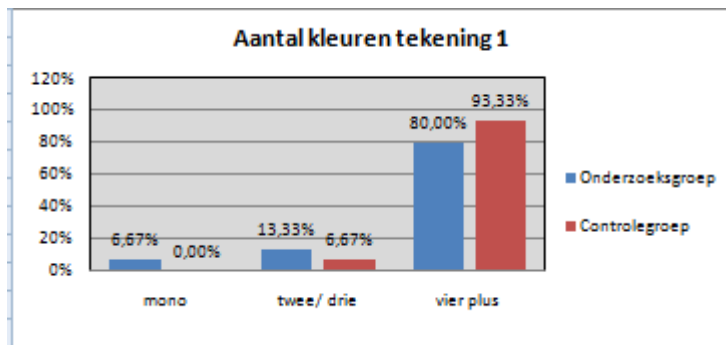
De stappen van de DDS-verwerking zijn gedaan zoals de handleiding beschrijft. De nadruk ligt op stap 2: de scoringsresultaten van de deelnemers . De gegevens van de TAF-lijsten hebben we verwerkt met behulp van grafieken. De stappen 4 tot en met 7 kunnen door ons niet worden uitgevoerd, aangezien er nog geen pathologiegroep bestaat.

Digna Tack heeft in het onderzoek in 2007 op dezelfde manier en met hetzelfde computerprogramma (Excel) verwerkt. Dit geeft ons de mogelijkheid om haar en onze resultaten met elkaar te vergelijken om inzicht te krijgen in de verschillen en/of overeenkomsten van de doelgroepen. In het hoofdstuk “Resultaten” gaan we hierop in.

Voorbeeld gegevens verwerking

	Onderzoeksgroep								
Asperger	tekening 1	tekening 2	tekening 3	totaal 1	perc 1	totaal 2	perc 2	totaal 3	perc 3
Aantal kleuren									
mono	1	1		1	6,67%	1	6,67%	0	0,00%
twee/ drie	8,11	2,4,8,10,11,13,15		2	13,33%	7	46,67%	0	0,00%
vier plus	2,3,4,5,6,7	3,5,6,7,9,1	1,2,3,4,5,6,7,8,	12	80,00%	7	46,67%	15	100,00%

Voorbeeld grafiek

2.4.2 Analysemethoden Rutten-Saris index Grafische Elementen

De RSiGE heeft een handleiding met een vast protocol om de methode te gebruiken.³⁵ Voor het zich eigen maken van de methode wordt de richtlijn van 3 jaar studie gehanteerd. De essentie³⁶ van de methode wordt duidelijk gemaakt aan de hand van de volgende criteria:

Punt 1. Notaties in het beeldend werk aan de hand van het Notatieformulier

Punt 2. Notaties in het Notatieformulier

---

³⁵ Naar de RSiGE is het volgende onderzoek gedaan om het instrument betrouwbaarder te maken: 'The RS-index; A Diagnostic Instrument for the Assessment of Interaction-structures in Drawing.' Bron: Schweizer, S., (red.). (2009). *Handboek beeldende therapie, Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

³⁶ De essentie is gebaseerd op de Engelstalige manual. *De RSiGE, Een diagnostisch instrument op basis van EBL en GE voor diagnose, behandeling en evaluatie van cliënten met onbekende, verstoorde of gestoorde Interactie-structuren*. Marijke Rutten Saris (2002).

- Punt 3. Notaties in de Notatietabel
- Punt 4. Denotaties in het Notatieformulier
- Punt 5. Notatie Analyse
- Punt 6. Persoonsprofiel/Reflectie
- Punt 7. Gesprek met cliënt

De onderstaande toelichting op deze punten is rechtstreeks afkomstig uit het bijbehorende protocol.

Punt 1. Notaties in het beeldend werk aan de hand van het Notatieformulier

De RSiGE richt zich op de motoriek van een persoon en hoe deze zichtbare sporen nalaat op een ondergrond. Het is raadzaam om meerdere tekeningen per cliënt te noteren, ten einde een breder beeld te krijgen van zijn Interactie-structuren.

De originele tekeningen moeten intact blijven om zodoende Grafische Elementen (GE) duidelijk zichtbaar te laten. We hebben daarvoor de Notaties gezet op een doorzichtige sheet die we op de tekening plaatsten.

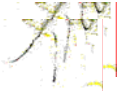

Uit tekening deelnemer 'X'

Om te Noteren welke GE er bij de cliënt aanwezig zijn, wordt er gebruik gemaakt van een Notatieformulier met de 88 GE ingedeeld in de vijf ontwikkelingsfasen A t/m E.

Punt 2. Notaties in het Notatieformulier

We geven hier een idee van het Notatieformulier aan de hand van GE 0 en GE 1. Deze GE liggen in ontwikkelingsfase A. Bijlagen 7 geeft een geheel beeld van Laag A in het Notatieformulier.

<i>Layer GE structure</i>	<i>Graphic appearance</i>	<i>Drawing motor movement</i>	<i>GE-Nr Interaction</i>	
A 0 	Fading Notation at all ends of small and large lines that fade out because of disappearing pressure from dark to totally light, therefore from thick into thin, disappearing into nothing.	Being-moved-with As a part of another movement, when the hand accidentally passed the paper, the wax crayon in it just touches upon the paper, and rushes away from it.	0	I leave open, I am open for, I let go, I create. (Creativity)
A1 	Floating Little group of loose little points, light lines and smudges over the page, within the reach of the arm of the client, nearly crossing or touching each other, mainly without pressure.	As a part of another movement, when the hand accidentally passed the paper, the wax crayon in it, just touches upon the paper, and goes as well towards as away from it.	1	By moving I meet the world

Wanneer een GE overeenkomt met het gegeven beeld en de motorische handeling kan deze als Standaard (S) genoteerd worden. Bij een afgeleide van de Standaard,

kan hij als Derived (D) Genoteerd worden. Een combinatie tussen Standaard en Derived kan worden Genoteerd als Standaard Developing (SD).

Standaard wil zeggen: De cliënt heeft zich dit Interactiegerelateerde onderdeel van het betreffende GE eigen gemaakt. Het heeft de gemiddelde, niet cultureel bepaalde, motorische ontwikkeling tussen 0-5 jaar die we overal ter wereld als gewoon ervaren. Het lichaam voegt zich vanzelf naar zichzelf en de omgeving.³⁷ De betreffende Interactie-structuur is vrij en flexibel inzetbaar.

---

³⁷ Het vanzelf voegen van het lichaam betekent ook het vrijelijk beschikbaar zijn van motoriek, zoals iemand bijvoorbeeld vanzelf kan fietsen en intussen andere dingen kan doen.

Derived wil zeggen: De cliënt heeft moeite met het Interactiegerelateerde onderdeel van het betreffende GE. Dit betekent dat de cliënt op dit gebied aan het leren is, en dat kost meer moeite. De betreffende Interactie-structuur is niet vrij beschikbaar.

Standaard Developing wil zeggen: Het gedrag van de cliënt is soms wel en soms niet volgens bijbehorende beschrijving van de Interactie-structuur. De Standaard Interactie-Structuur is in ontwikkeling.

Op basis van de bevindingen van dit onderzoek, kunnen GE op twee nieuwe manieren Genoteerd worden, namelijk: Standaard Developing (SL) en Derived Developing (DL). Hier komen we op terug in de Conclusie.

De Grafische Elementen 27, 77 en 87 zullen altijd bij ieder mens als standaard voorkomen.

Punt 3. Notaties in de Notatietabel

Vervolgens worden de Notaties in een Notatietabel gezet. Deze geeft een schematisch overzicht welke en in welke vorm deze GE zichtbaar zijn geworden in de tekeningen van de cliënt.

Punt 4. Denotaties in het Notatieformulier

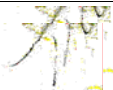

De Notaties worden in het Notatieformulier Gedenoteerd. De GE die niet voorgekomen zijn, worden verwijderd uit het Notatieformulier. Deze zijn niet aan de orde. De overgebleven Interactie-structuren worden in de juiste vorm gezet. Voor dit onderzoek geldt de S, SL of DL vorm en wordt het omschreven op de volgende manier:

S: Hij kan....

SL: Hij kan...op zijn eigen wijze

DL: Hij heeft moeite met ... en op zijn eigen wijze

Voor deelnemer X ziet dit er als volgt uit bij GE 0 en GE 1

<i>Laag GE structuur</i>	<i>Grafische verschijning</i>	<i>Motoriek</i>	<i>GE-Nr</i>	<i>Interactie-</i>
A 0 	Verdwijnd Bij elke uitloper aan een uiteinde van elke lijn, die met verdwijnende druk van donker naar helemaal licht, daardoor van dikker naar dunner, verdwijnt in het niets.	Meebewogen- zijn Het papier is in het toevallig voorbijkomen door het krijtje geraakt, als onderdeel van een andere beweging en schiet van het papier af.	0 SL	Hij staat open, laat open, laat gaan, creëert. Hij is anders leerbaar, dus niet gemiddeld, dus wordt hij door zijn omgeving als anders beleefd.
A1 	Zwevend Losse puntjes, lichte lijntjes en veegjes over een blad, binnen de reikwijdte van de arm van de tekenaar, waarbij ze elkaar en het papier steeds nauwelijks raken of kruisen, steeds bijna zonder druk.	Meebewogen- zijn Het krijtje heft het papier tijdens het toevallig voorbijkomen, als onderdeel van andere bewegingen en richtingen geraakt, en gaat zowel ernaar toe als er- vanaf.	1 SL	Hij kan al bewegend de wereld ontmoeten, op zijn eigen wijzen

Punt 5. Notatie Analyse

De overgebleven Interactie-structuren welke omschreven zijn voor de cliënt, worden per Laag chronologisch op elkaar betrokken.

Voorbeeld aan de hand van Laag A in de Notie Analyse van deelnemer X:

- 0 SL Hij staat open, laat open, laat gaan, creëert. Hij is anders leerbaar, dus niet gemiddeld, dus wordt hij door zijn omgeving als anders beleefd.
- 1 SL Hij kan al bewegend de wereld ontmoeten, dit doet hij op zijn eigen wijze met te grote snelheid en te korte aandachtsboog
- 2 DL Hij is bezig met bezig – zijn op zijn eigen wijze.
- 3 DL Hij kan ordenen op zijn eigen herhalende manier
- 4 SL Hij beweegt en geniet daarvan. Hij lijdt ook onder zijn “onvermogen”. Hij ziet en herkent en kan toch niet pakken. Al rond twee maanden is hij teleurgesteld (in zichzelf)
- 5 DL Hij zet zich in om zo te bewegen als hij het, het fijnste vindt. Dat lukt soms wel en soms niet. Frustrerend
- 7 DL Met zowel emotionele als geometrische aspecten, gaat hij een eigen weg. Snel met cognitieve ontwikkeling, dus anders dan gemiddeld met het risico op eenzijdige “voeding” door de omgeving. Frustrerend.

Punt 6. Persoonsprofiel/ Reflectie

De volgende stap die nu gemaakt kan worden is het Persoonsprofiel te gaan beschrijven. Hier wordt een korte reflectie gegeven op de onderlinge volgorde en samenhang van de Interactie-structuren. Als de cliënt moeite heeft met een Interactie-structuur kan dit consequenties hebben voor de daaropvolgende Interactie-structuren. Zo ontstaat een redentatie van de ontwikkeling van de

Interactie-structuren. Je leeft je in hoe de Interactiestructuur van de cliënt tot een vrij en/of pijnlijk leven kan leiden. Hier volgt een voorbeeld aan de hand van Laag A in een Persoonsprofiel van deelnemer X.

Hij staat open, laat open, laat gaan, creëert. Hij is gewoon leerbaar. Soms is hij anders leerbaar, dus niet gemiddeld. Dan wordt hij door zijn omgeving als anders beleefd. Al bewegend ontmoet hij de wereld met te grote snelheid en te korte aandachtsboog. Hij is bezig met bezig-zijn. Hij kan ordenen op zijn eigen herhalende manier. Hij beweegt en geniet daarvan. Hij lijdt ook onder zijn "onvermogen". Hij ziet en herkent en kan toch niet pakken. Al rond twee maanden is hij teleurgesteld (in zichzelf). Hij zet zich in om zo te bewegen als hij het het fijnste vindt. Dat lukt soms wel en soms niet. Frustrerend! Met zowel emotionele als geometrische aspecten, gaat hij een eigen weg. Snel met cognitieve ontwikkeling, dus anders dan gemiddeld met het risico op eenzijdige "voeding" door de omgeving. Frustrerend.

Punt 7. Gesprek met cliënt

Het Persoonsprofiel wordt besproken met de betrokkenen. De vragen die tijdens het reflecteren naar voren zijn gekomen, kunnen in gesprek verdiepend werken. Met deze aanvullende informatie kan het Persoonprofiel eventueel worden aangevuld of aangepast.

Dit onderdeel is niet meegenomen in dit onderzoek, omdat er slechts aanpassingen op kleine schaal worden gemaakt en wij nog niet voldoende geschoold zijn om de Persoonlijke Profielen met cliënten door te spreken. Een juist persoonsprofiel geeft een ingang om in de behandeling verdere ontwikkeling van Interactie-structuren

meer of weer in gang te zetten. Hierdoor word het gedrag mee veranderd. Aangezien dit onderzoek is gericht op de diagnostiek, zullen we hierover niet verder uitwijden.

Hoofdstuk 3. Resultaten

3.1 Resultaten Diagnostic Drawing Series

De gegevens van de onderzoeksgroep en de controlegroep zijn uitgewerkt in grafieken (bijlage 8). We hebben ervoor gekozen daarvan de vijf grafieken waarin het grootste verschil te zien is tussen de onderzoeksgroep en de controlegroep nader te belichten.

Deze onderzoeksresultaten vergelijken we met de onderzoeksresultaten van Digna Tack.

We hebben deze keuze gemaakt omdat in haar onderzoek gekeken wordt naar specifieke kenmerken van mensen met een autismespectrumstoornis: Asperger behoort hier ook toe. Wat een vergelijking van onze resultaten met die van Tack extra interessant maakt is de mogelijkheid te kijken naar verschillen en overeenkomsten tussen de tekeningen van mensen met Asperger, en het werk van mensen met ASS.

DDS-scoringsinstructie:

De opdrachten die de deelnemers kregen bij de verschillende tekeningen luiden als volgt:

Tekening 1: vrije opdracht: deelnemer krijg materiaal (papier en pastelkrijt) aangeboden en krijgt de opdracht daarmee een tekening te maken.

Tekening 2: gestructureerde opdracht: deelnemer krijgt opdracht met hetzelfde materiaal (papier en pastelkrijt) een boom te tekenen.

Tekening 3: gevoelstekening: deelnemer krijgt opdracht met hetzelfde materiaal (papier en pastelkrijt) zijn gevoel op papier uit te drukken met behulp van lijnen, vormen en kleuren.

Aantallen deelnemers

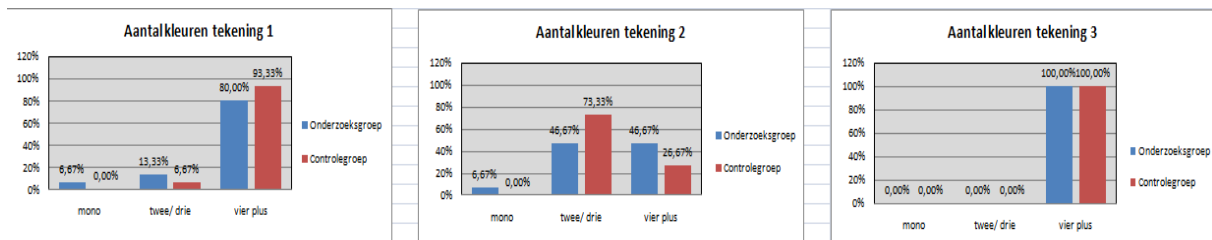
Onderzoeksgroep: bij 100% spreken we over 15 deelnemers met de diagnose Asperger.

Controlegroep: bij 100% spreken we over 15 deelnemers zonder diagnose.

Nadat we de tekeningen gescoord en beoordeeld hebben, kwamen we tot de volgende resultaten:

Aantal kleuren

Hier wordt gekeken naar het aantal kleuren per tekening, verdeeld onder drie opties; monochroom kleurgebruik, twee/drie kleuren of vier of meer kleuren.

Resultaat:

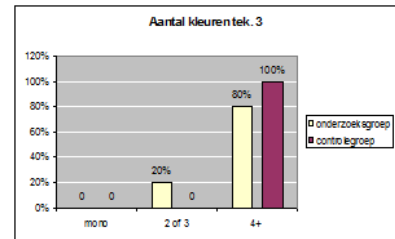
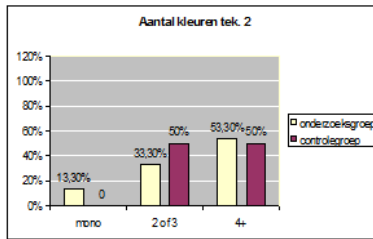
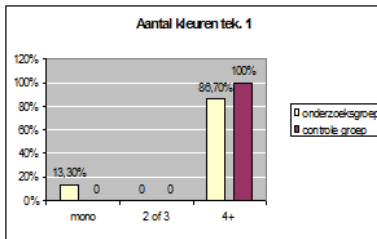
Opvallend is dat er alleen door de onderzoeksgroep gebruik wordt gemaakt van één kleurkeuze (monochroom kleurgebruik in 6,67% van de tekeningen 1 en 2).

Bij tekening 2 (boomtekening) is er door de onderzoeksgroep even vaak voor gekozen te werken met twee/drie kleuren (46,67%) als met vier kleuren (46,67%). Bij de controlegroep waren de resultaten anders: 73,33% van de deelnemers maakte gebruik van twee/drie kleuren in vergelijking met 26,67% van de deelnemers die kozen voor vier of meer kleuren.

Door beide groepen worden vier of meer kleuren in de 3^e tekening gebruikt (100%).

Vergelijking met de scriptie van Digna Tack:

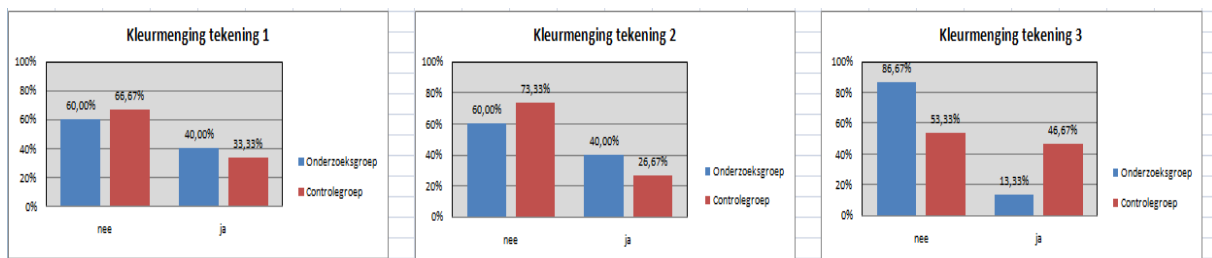

Bij deze grafieken is te zien dat bij het maken van tekening 1 en 2 er alleen door de onderzoeksgroep gekozen is te werken met één kleur (13,30%).

Bij tekening 2 is er door de onderzoeksgroep door 80% gekozen voor vier of meer kleuren, de overige 20% heeft gekozen om te werken met twee/drie kleuren. De onderzoeksgroep heeft 100% gebruik gemaakt van vier of meer kleuren.

Kleurmenging

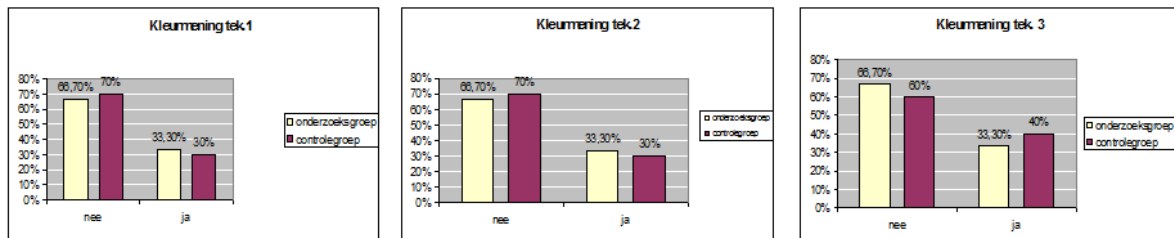
Hier wordt gekeken of er twee of meer kleuren worden gemengd waardoor een derde kleur ontstaat van minimaal 13 cm².

Resultaat:

Over het algemeen worden de afzonderlijke kleuren meer op zichzelf gebruikt dan dat er is gekozen voor kleurmenging. Bij het maken van tekening 1 en 2 is er bij de onderzoeksgroep een hoger percentage kleurmenging aanwezig. Bij Tekening 1 is er door de onderzoeksgroep 40% gebruik gemaakt van kleurmenging, bij de controlegroep heeft 33,33% zijn kleuren gemengd. Tekening 2 heeft de onderzoek 40% zijn kleuren gemengd, de controlegroep heeft dit voor 26,67% gedaan. Bij tekening 3 is er door de onderzoeksgroep 13,33% kleuren gemengd, terwijl de controlegroep hier 46,67% zijn kleuren heeft gemengd.

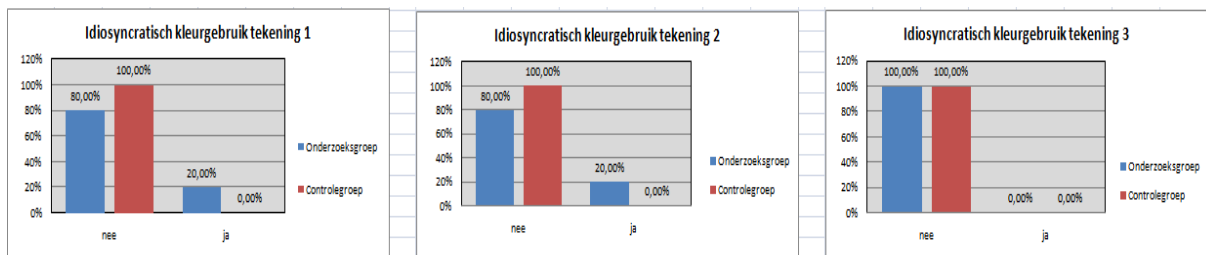
Vergelijking met de scriptie van Digna Tack:

In deze scriptie zie je dat er weinig verschil in kleurmenging is in tekening 1, 2, en 3, tussen de onderzoeksgroep en de controlegroep. In de drie tekeningen is de kleur vaker op zichzelf gebruikt dan dat er kleuren zijn gemengd. In tekening 1 en 2 is er door de onderzoeksgroep voor 33,30% kleuren gemengd en voor 66,70% niet gemengd. De controlegroep heeft voor 30% zijn kleuren gemengd en voor 70% niet. In tekening 3 heeft de onderzoeksgroep voor 33,30% de kleuren gemengd, de controlegroep heeft nu voor 47% de kleuren gemengd. Net zoals in de grafieken van ons onderzoek, heeft de onderzoeksgroep vaker gebruik gemaakt van kleurmenging dan de controlegroep. In de 3^e tekening heeft de controlegroep meer gebruik gemaakt van kleurmenging.

Idiosyncratisch kleurgebruik

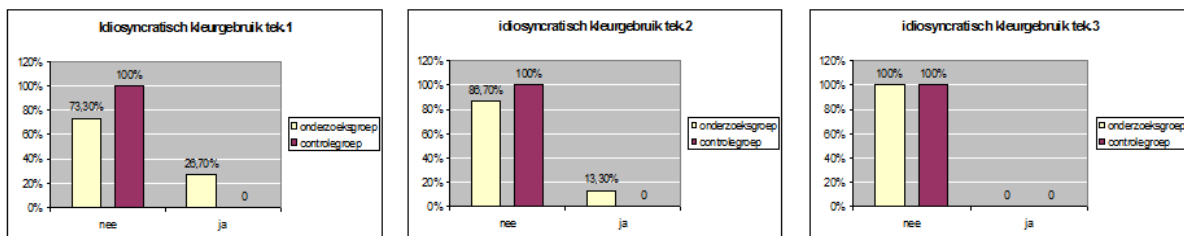
Idiosyncratisch kleurgebruik is elke willekeurige kleur van een beeld in een 'figuratieve tekening' die niet natuurlijk is voor het bepaalde beeld.

Resultaat:

Idiosyncratisch kleurgebruik komt alleen bij de onderzoeksgroep in de 1ste en 2e tekening voor, bij 20% van de deelnemers om precies te zijn.

Vergelijking met de scriptie van Digna Tack:

In de scriptie van Tack is zichtbaar dat alleen door de onderzoeksgroep in tekening 1 en 2 gebruik wordt gemaakt van idiosyncratische kleuren (tekening 1- 20,70%, tekening 2- 13,30%).

Non- figuratieve tekeningen

Een tekening kan als non-figuratief of als figuratief gescoord worden.

Tekeningen waarvan het beeld niet gemakkelijk herkenbaar is, worden gescoord als non-figuratief. Non- figuratieve tekeningen zijn te scoren als:

Geometrisch:

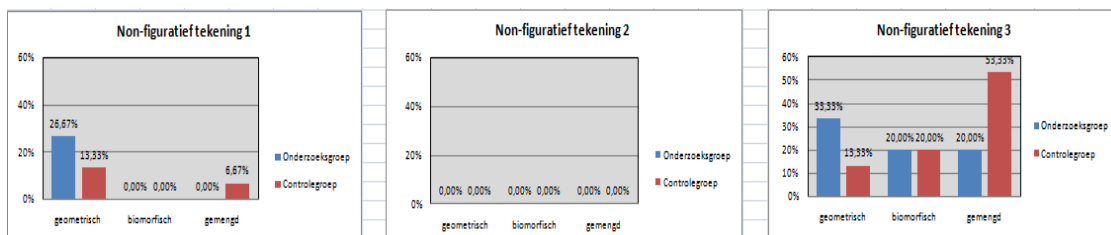
Rechte of hoekige lijnen, bijvoorbeeld kruisen of strepen. Standaard geometrische vormen zoals cirkels en polygonen.

Biomorfisch:

Natuurlijke vormen en lijnen, benadrukt door vloeiende en kromme lijnen.

Gemengd:

Geometrisch noch biomorfisch overheerst.

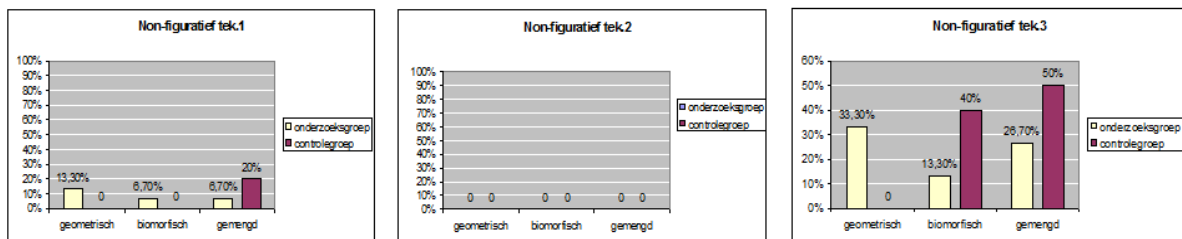

Resultaat:

Als er door de onderzoeksgroep gekozen is om iets non-figuratiefs te tekenen, is dit in de meeste gevallen geometrisch (tekening 1: 26,67%, tekening 2: 0%, tekening 3: 33,33%). Bij tekening 2 (boomtekening) is niet non-figuratief gewerkt (0%). Bij tekening 3 zijn er door zowel de onderzoeksgroep als de controlegroep, biomorfische en gemengde vormen gebruikt. De controlegroep maakt het meeste gebruik van gemengde vormen (53,33%) en het minst voor (13,33%) geometrische vormen. De

onderzoeksgroep heeft meer gebruik gemaakt van geometrische vormen (33,33%) biomorfische en gemengde vormen zijn beide voor 20% gebruikt.

Vergelijking met de scriptie van Digna Tack:

Bij tekening 1 maakt de onderzoeksgroep voor 13,30% gebruik van geometrische vormen. Hier komen ook biomorfische (6,7%) en gemengde vormen (6,7%) voor. Tekening 2 is door zowel de onderzoeksgroep als de controlegroep, niet 'non-figuratief' gewerkt (0%).

Bij tekening 3 is er door de onderzoeksgroep wel voor 33,30% gebruik gemaakt van geometrische vormen. De controlegroep heeft geen gebruik gemaakt van geometrische vormen.

Beeld

Enkelvoudig beeld:

Een beeld is enkelvoudig wanneer een 'figuratieve tekening' uit één begrip of voorwerp bestaat. Een tekening van bijvoorbeeld een fles met een etiket erop wordt beschouwd als enkelvoudig. Een non-figuratieve tekening is enkelvoudig als die uit één vorm of lijn bestaat.

Verskillende vormen die in één kleur zijn getekend en die met elkaar in verbinding staan met een lijn worden als enkelvoudig gescoord.

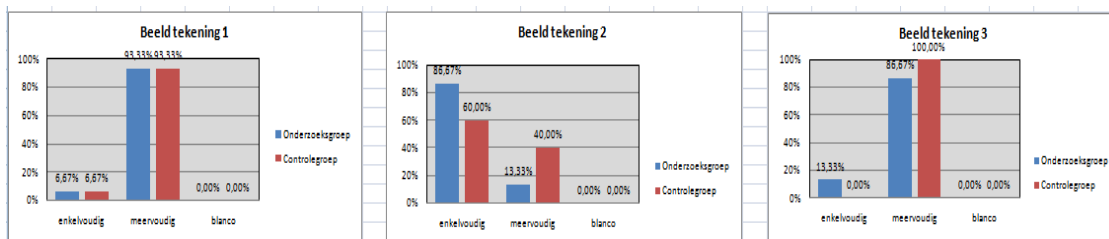
Meervoudig beeld:

Een beeld wordt als meervoudig gescoord als een 'figuratieve tekening' uit twee of meer

verschillende begrippen of voorwerpen bestaat. Details die iets nieuws aan het beeld toevoegen en geen wezenlijk onderdeel van het onderwerp uitmaken, vormen een meervoudig beeld.

Blanco beeld:

Een tekening wordt blanco gescoord wanneer de deelnemer niets op papier heeft gezet.

Resultaat:

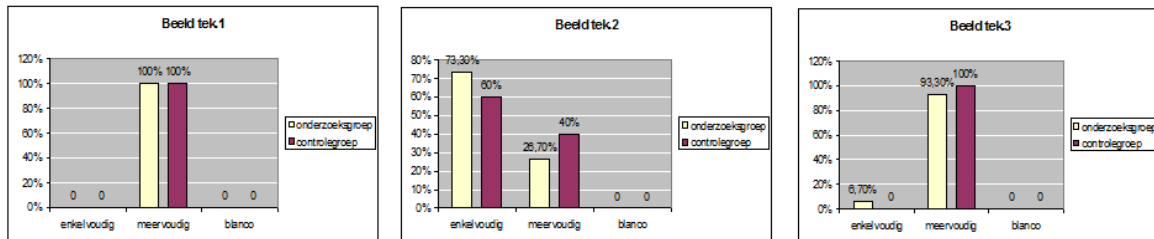
Bij zowel de onderzoeksgroep als bij controlegroep is er 0% spraken van een blanco beeld.

Bij tekening 1 wordt er zowel door de controlegroep als door de onderzoeksgroep voor 6,67% een enkelvoudig beeld weergegeven. De overige 93,33% van de beelden van

beide groepen is meervoudig. In tekening 2 heeft de onderzoeksgroep 86,67% een enkelvoudig en 13,33% een meervoudig beeld. De controlegroep heeft 60% een enkelvoudig en voor 40% een meervoudig beeld. Tekening 3 heeft 100% van de controlegroep een meervoudig beeld. De onderzoeksgroep heeft 13,33% een enkelvoudig beeld en 86,67% een meervoudig beeld.

Vergelijking met de scriptie van Digna Tack:

Uit het onderzoek van Tack blijkt dat er bij tekening 1 zowel door de onderzoeksgroep als door de controlegroep bij 100% een meervoudig beeld weergegeven is. Bij tekening 2 heeft de onderzoeksgroep voor 73,30% een enkelvoudig beeld en voor 26,70% een meervoudig beeld.

Van de controlegroep laat 60% een enkelvoudig beeld en 40% een meervoudig beeld zien. Tekening 3 laat alleen bij de onderzoeksgroep bij 6,7% een enkelvoudig beeld zien. De controlegroep vertoont voor 100% een meervoudig beeld in deze tekening.

3.2 Resultaten Rutten-Saris index Grafische Elementen

De resultaten van de Notaties zijn vastgelegd in een tabel. Zie Figuur 1. Het geeft een overzicht van welk Grafisch Element, in welke vorm, bij de individuele deelnemer voorkomt. Naar aanleiding van de Genoteerde Grafische Elementen bij elke deelnemer, is een Notatie Analyse gemaakt. In figuur 2 wordt een voorbeeld gegeven van deelnemer 'Y'.

Aan de hand van de informatie die per deelnemer aanwezig is, zijn de persoonsprofielen gemaakt. In figuur 3 volgt een voorbeeld van een persoonsprofiel van deelnemer 'Y'.

Van vier deelnemers staat er in bijlage 8 een Notatie Analyse en een Persoonsprofiel.

De Standaard beschrijving van de Grafische Elementen die 10 keer (66,67%) en vaker voorkomen bij de gehele groep deelnemers, zijn te vinden in bijlagen 9.

Figuur 1. Overzicht van de Notaties

GE = Grafisch Element

Tn = Tekenaar

S = Standaard

SL = Standard Developing

DL = Derived Developing

GE	Tn 01	Tn 02	Tn 03	Tn 04	Tn 05	Tn 06	Tn 07	Tn 08	Tn 09	Tn 10	Tn 11	Tn 12	Tn 13	Tn 14	Tn 15	S Totaal	SL Totaal	DL Totaal
0	SL	SL	SL	SL	SL	SL	SL	SL	SL	SL	SL	SL	SL	SL	SL		15	
1	SL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		01	14
2	SL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		DL	DL		DL	DL	DL	DL		00	13
3	SL		DL	DL	SL	DL	DL	DL	SL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		01	13
4	SL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	SL	DL	DL	DL		DL	DL		02	12
5	SL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	SL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		02	13
6		DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		SL		DL	SL	DL	DL		02	10
7	SL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		DL	DL	DL	SL	DL	DL	SL		03	11
8	SL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		DL	DL		DL	DL	DL	DL		01	12
9	SL	SL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		DL	DL	DL		02	12
10	SL		DL			DL			DL	DL	DL		DL	DL	DL		01	08
11												DL	DL	DL	DL			04
12	SL	DL	DL	DL	DL		DL	DL	DL	DL	DL	DL		DL	DL		01	12
13	SL	DL			SL		DL	DL	SL	DL		DL	DL	DL	DL		02	09
14	SL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		DL	DL	DL		01	13
15	SL	DL		DL		DL		DL	SL	DL	DL	DL	DL	DL			02	09
16			DL	DL	DL			DL		DL	DL	DL	DL	DL	DL			10
17	SL	DL	DL	DL	SL	DL	DL		DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		01	13
18	SL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL			01	13
19						DL	DL	DL		DL	DL		DL	DL				07

20	SL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		02	13
21		DL					DL				DL			DL				04
22	SL	DL	DL		DL	DL	DL		DL	DL	DL	DL	DL	DL			01	11
23	SL	DL				DL	DL		DL	DL		DL	DL	DL			01	08
24		DL									DL			DL				03
25		DL	DL	DL	DL		DL		DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL			12
26														DL				01
27	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	15		
28						DL						DL		DL	DL			04
29	SL			DL	DL	DL		DL		DL		DL	DL	DL			01	08
30	DL		DL	DL	DL	DL		DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL			13
31				DL	DL		DL	DL			DL			DL				06
32		DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL			14
33	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		DL			14
34				DL		DL				DL				DL	DL			05
35				DL	DL	DL	DL	DL		DL			DL	DL				08
36	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		DL	DL	DL		DL	DL			13
37		DL		DL	DL	DL	DL		DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL			12
38	DL		DL	DL	DL		DL	DL	DL	DL	DL		DL	DL				11
39	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL			15
40	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL				14
41	DL	DL			DL		DL	DL	DL	DL	DL			DL	DL			10
42		DL				DL	DL		DL	DL	DL			DL				07
43			DL		DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL			12
44	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL			15
45		DL	DL		DL	DL	DL	DL		DL	DL	DL	DL					10
46														DL				01
47	DL	DL				DL	DL	DL	DL	DL				DL				08
48		DL									DL							02
49		DL			DL	DL			DL				DL					05
50	DL							DL				DL						03
51																		
52		DL	DL			DL	DL	DL	DL	DL	DL		DL	DL				10

53							DL	DL					DL	DL				04
54			DL															01
55	DL			DL	DL	DL		DL	DL	DL	DL	DL		DL				10
56						DL		DL			DL	DL	DL	DL				06
57	DL					DL		DL	DL			DL		DL				06
58								DL				DL		DL	DL			04
59	DL					DL		DL						DL	DL			05
60	DL							DL			DL			DL	DL			05
61	DL							DL			DL			DL				04
62	DL	DL		DL		DL	DL					DL	DL	DL				08
63	DL											DL						02
64			DL		DL			DL						DL	DL			05
65	DL												DL					02
66												DL						01
67		DL										DL						02
68			DL		DL		DL			DL						DL		05
69																		
70			DL										DL	DL				03
71														DL				01
72							DL							DL				02
73																		
74																		
75										DL								01
76																		
77	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	15	
78	DL	DL	DL		DL		DL		DL		DL		DL	DL				09
79	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		DL	DL	DL	DL	DL	DL				13
80	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL			15
81	DL	DL		DL						DL			DL	DL				06
82		DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL	DL		DL	DL	DL	DL	DL			13
83																		
84										DL								01
85	DL	SL	SL	DL	SL	SL	DL	DL	SL	SL	DL	DL	DL	DL	DL		06	09

86														DL	DL				02
87	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	S	15		

Figuur 2. Notatie Analyse deelnemer 'Y'

Laag A/GE 0-17/Leeftijd 0-1 jaar

0 SL Hij staat open, laat open, laat gaan, creëert. Hij is gewoon leerbaar. Soms is hij anders leerbaar, dus niet gemiddeld. Dan wordt hij door zijn omgeving als anders beleefd. Is hij erg gevoelig?

1 DL Al bewegend ontmoet hij de wereld

2 DL Hij is bezig met bezig-zijn

3 SL Hij kan ordenen op zijn eigen manier

4 DL Hij beweegt en geniet ervan

5 DL Hij probeert zo te bewegen als hij het het fijnste vindt. Dat lukt soms wel en soms niet

6 DE Hij heeft moeite met beginnen, omdat hij al veel kan willen zonder dat een innerlijke structuur om, te kunnen kiezen, ontstaan is

7 DL Hij gaat zowel speels als geometrisch (Laag A en Laag D aspecten gaan elk een eigen weg). Snel met cognitieve ontwikkeling, dus anders dan gemiddeld

8 DL Hij laat gaan als het hem overkomt. Het is lastig om los te kunnen laten wat hij nog niet goed vast heeft

9 DL Hij gaat meestal rond door. Er komt van alles bij hem binnen waar hij nog geen plek voor heeft, dus ontstaat er ook geen innerlijk kader

12 SL Hij gaat door in een hoekige richting. Hij ordent als begin van inkaderen, als begin van verbaliteit. Zijn cognitie is actief en vrij beschikbaar

13 SL Ik begin. Zijn Zelf heeft een stevige basis

14 DL Hij zet zichzelf hier neer. Hij doet heel goed zijn best, blijft speels en zet zich cognitief aarzelend neer

16 DL Hij zet zichzelf hier neer. Hij zet zich gericht neer. Hij kan goed plek bepalen

17 SL Hij heeft Gewaarzijn van zijn aanwezigheid met de vaardigheid: Ik ben hier.
Hij is er op zijn geheel eigen, niet gemiddelde wijzen

Laag B/Leeftijd 1-2 jaar

B1/GE 18-29

18 DL Hij neemt de omgeving in zich op

20 DL Hij herkent wat van hemzelf en wat van zijn omgeving is

22 DL Hij is een geheel=zelf, hij noemt zichzelf "ik"

25 DL Hier ben ik autonoom en eenzaam

27 S Zo is het hem bekend en vertrouwd, zo gaat hij door...

29 DL Door het geven van namen kan hij zijn wensen naar zich toehalen

B2/GE 30-43

30 DE Hij gaat met inzet,onderbroken/schoksgewijs,op zijn omgeving af: Doel-
beweging-reflectie-doel-beweging-reflectie-doel-beweging-reflectie-doel-beweging-
reflectie.

31 DL Hij gaat omslachtig op de omgeving af, houdt het speels dat is gemakkelijker

32 DL Hij staat hier, hij streeft omslachtig naar evenwicht, houdt het speels dat is
gemakkelijker

33 DL Hij is afgeremd, hij kan er mee omgaan door zich naar effectieve regels te
voegen. Zinvolle insteek aansluitend op zijn mogelijkheden

35 DL Hij heeft keuzes waarvoor hij zeer eigen actievormen heeft. Hier ontstaan
misverstanden met zijn omgeving

36 DL hij kan ergens recht op afgaan vanuit zijn innerlijke kracht. Als hij iets ziet en
dat wil, is hij er heel moeilijk vanaf te brengen. Ook weer lastig voor zijn omgeving!

37 DL Hij kan zijn wensen uitvoeren met effectief resultaat. Dat kan zowel
constructief als destructief uitpakken

38 DL Hij verzet zich als hij gestopt wordt. Hij probeert vooral om via argumenteren zijn gelijk te krijgen. Zijn vroege taalontwikkeling leidt tot een trotse tevreden omgeving en voor hemzelf tot woorden zonder beleefde ervaring

39 DL Doellijn, hij wil daar heen gaan

40 DL Contactlijn, hij wil het samen doen

41 DL Hij heeft een inherente (zeer eigen) mentale kracht. Hij heeft een eigen cognitieve stijl en inhoud

43 DL Hij kan een frame maken, een vorm sluiten, heeft cognitieve mogelijkheden en kwaliteiten

B3/GE 44-54

44 DL =27 S+42 DL+82 DL Hij wordt bewogen door zijn eigen lichaamsfuncties, hij is als zwevend in de ruimte, hij is overgeleverd aan zijn fysiek reactie, of hij is in staat om dat heel goed los te laten. Al naar gelang de omstandigheden is hij overgeleverd of kan hij het laten gaan

45 DL Hij voelt zich een geheel en zit lekker in zijn lijf. Al naar gelang de omstandigheden is hij overgeleverd of kan hij het laten gaan

49 DL Hij kan iets doen met zijn lijfje

B4/GE 55-67

55 DL Hij wordt bewogen door zijn omgeving, hij kan veiligheid en onderdrukking beleven

64 DL Vanuit zijn eigen innerlijk kijkt hij maar de omgeving

Laag C/GE 68-77/Leeftijd 2-3 jaar

68 DL Hij voelt dat hij bang is. Soms kan hij dat aan, soms kan hij er iets over zeggen, soms kan hij ermee handelen en soms breekt er paniek uit

77 S Eigen vormgeving van eigen symboliek

Laag D/GE 78-87/Leeftijd 3-4 jaar

78 DL Hij reikt uit naar de omgeving, hij grijpt er ook in, hij voelt zich dan veilig.

Relationele en emotionele ontwikkeling

79 DL Hij wijst naar zijn omgeving en verwijst er ook naar. Hij zet dingen in een frame, een kader. Hij geeft zelf vorm aan zijn cognitieve en bewustzijnsontwikkeling

80 DL Hij begrijpt normen en waarden. Hij kan gehoorzamen. Hij neemt deel aan zijn cultuur en kan structuur hanteren. Hij focust op functionele zaken. Hij staat in contact met zijn geschiedenis van mijn maatschappij. Hij doet zijn best. Hij zoekt naar zingeving. Sociale en spirituele ontwikkelingsaspecten

82 DL Als hij deed wat zijn omgeving van hem wilde, dan hielden ze van hem. Dus als hij nu doet wat iemand van hem wil, dan moet die van hem houden. Zo komt hij in ingewikkelde symbiotische relaties

85 SL Ik heb mijn eigen fysieke innerlijke basis en fysieke ontwikkelingsaspecten. Zijn body kant komt lekker tot zijn recht!

87 S Hij heeft zijn eigen expressie van zijn eigen symboliek. Als de omgeving die kent, dan kennen ze hem

Laag E/GE 0-87/Leeftijd 4-5 jaar

Hij gebruikt nu alle hem bekende GE binnen zijn eigen systeem en ontwikkelt zich van daaruit verder, met de omgeving mee en er tegenin

Figuur 3. Persoonsprofiel deelnemer 'Y'

Laag A/GE 0-17/Leeftijd 0-1 jaar

Hij probeert zo te bewegen als hij het fijnste vindt. Dat lukt soms wel en soms niet.

Hij heeft moeite met beginnen, omdat hij al veel kan willen zonder dat er een innerlijke structuur om te kunnen kiezen ontstaan is. Hij gaat zowel speels als geometrisch. Hij is snel met cognitieve ontwikkeling, dus anders dan gemiddeld.

Hiervoor krijgt hij veel waardering van de omgeving. Hij gaat meestal rond door en recht door. Er komt van alles bij hem binnen waar hij nog geen plek voor heeft, dus ontstaat er ook geen innerlijk kader. Hij gaat door in een hoekige richting. Hij ordent als begin van inkaderen, als begin van verbaliteit. Zijn cognitie is actief en vrij beschikbaar.

Zijn zelf heeft een stevige basis. Hij doet heel goed zijn best, blijft speels en zet zich cognitief aarzelend neer. Hij kan goed plek bepalen.

Hij heeft Gewaarzijn van zijn aanwezigheid met de vaardigheid: Ik ben hier. Hij is er anders dan gemiddeld, hij is er op zijn geheel eigen wijze.

Laag B/Leeftijd 1-2 jaar

B1/GE 18-29

Hij neemt de omgeving in zich op en herkent dan wat van hemzelf en wat van zijn omgeving is. Hij noemt zichzelf ik. Door zijn - voor de buitenwereld en hemzelf - onbekende manier van zijn zet hij zijn autonomie in om steeds zelfstandiger en meer eigen te worden. Tegelijkertijd wordt hij daardoor steeds eenzamer. Zo komt hij in een vicieuze cirkel. Het is hem bekend en vertrouwd, zo gaat hij door... Door het geven van zijn namen aan de dingen, kan hij zijn wensen via zijn interessante logica naar zich toehalen.

B2/GE 30-43

Hij gaat met inzet, onderbroken/schoksgewijs, op zijn omgeving af: Doel-beweging-reflectie-doel-beweging-reflectie-doel-beweging-reflectie-doel-beweging-reflectie.

Dat is een omslachtige manier. Hij staat hier, hij streeft omslachtig naar evenwicht, houdt het speels; dat is gemakkelijker, dan hoeft hij minder te kiezen.

Hij is afgeremd, hij kan ermee omgaan door zich naar effectieve regels te voegen. Dat is een zinvolle insteek, want aansluitend op zijn mogelijkheden. Hij heeft keuzes waarvoor hij zeer eigen actievormen heeft. Hij kan ergens recht op afgaan vanuit zijn innerlijke kracht. Als hij iets ziet en dat wil, is hij er heel moeilijk vanaf te brengen. Hier ontstaan misverstanden met zijn omgeving.

Hij kan ergens recht op afgaan vanuit zijn innerlijke kracht. Als hij iets ziet en dat wil, is hij er heel moeilijk vanaf te brengen. Lastig voor zijn omgeving! Hij kan zijn wensen uitvoeren met effectief resultaat. Dat kan zowel constructief als destructief uitpakken. Hij verzet zich als hij gestopt wordt. Hij probeert vooral om via argumenteren zijn gelijk te krijgen. Zijn vroege taalontwikkeling leidt tot een trotse, tevreden omgeving en voor hemzelf tot woorden zonder beleefde ervaring.

Zijn wil en vaardigheid om zijn zin te bereiken wordt steeds sterker. Dit is vaak onmogelijk in zijn omgeving. Zo raakt hij ook steeds gefrustreerder. Tegelijk wil hij ook heel graag iets samen doen. Om de beurt met veel toelichting van zijn omgeving, werkt dan goed.

Hij heeft een inherente (zeer eigen) mentale kracht. Hij heeft een eigen cognitieve stijl en inhoud. Hij kan een frame maken, een vorm sluiten, heeft cognitieve mogelijkheden en kwaliteiten. Aan hem aansluitend onderwijs is nu cruciaal.

B3/GE 44-54

Hij wordt bewogen door zijn eigen lichaamsfuncties, hij is als zwevend in de ruimte, hij is overgeleverd aan zijn fysiek reacties, of hij is in staat om dat heel goed los te

laten. Al naar gelang de omstandigheden is hij overgeleverd aan zichzelf of kan hij het laten gaan. Al naar gelang de omstandigheden voelt hij zich een geheel en zit lekker in zijn lijfje en kan hij zich/het laten gaan, ofwel hij is overgeleverd aan zijn lijf en wordt krampachtig. Het is fijn voor hem als hij iets kan doen met zijn lijf.

B4/GE 55-67

Hij wordt bewogen door zijn omgeving en beleeft daar veiligheid en onderdrukking aan. Vanuit zijn innerlijk kijkt hij maar de omgeving.

Laag C/GE 68-77/Leeftijd 2-3 jaar

Hij voelt dat hij bang is. Soms kan hij dat aan, soms kan hij er iets over zeggen, soms kan hij ermee handelen en soms breekt er paniek uit. Hij heeft een eigen vormgeving van zijn eigen symboliek.

Laag D/GE 78-87/Leeftijd 3-4 jaar

Hij reikt uit naar de omgeving, grijpt ook in, hij voelt zich dan veilig. Relationele en emotionele ontwikkeling. Hij wijst naar zijn omgeving, verwijst er ook naar, zet dingen in een frame, een kade; hij geeft zelf vorm aan zijn cognitieve ontwikkeling. Hij begrijpt normen en waarden, kan gehoorzamen, neemt deel aan zijn cultuur, kan structuur hanteren en focust op functionele zaken. Hij staat in contact met de geschiedenis van zijn maatschappij. Hij doet zijn best, zoekt naar zingeving; sociale en spirituele ontwikkelingsaspecten.

Als hij deed wat zijn omgeving van hem wilde, dan hielden ze van hem. Dus als hij nu doet wat iemand van hem wil, dan moet diegene van hem houden. Zo komt hij in ingewikkelde symbiotische relaties terecht.

Hij heeft zijn eigen fysieke innerlijke basis en fysieke ontwikkelingsaspecten. Zijn 'body kant' komt lekker tot zijn recht! Hij heeft zijn eigen expressie van zijn eigen symboliek. Als de omgeving die kent, dan kennen ze hem.

Laag E/GE 0-87/Leeftijd 4-5 jaar

Hij gebruikt nu alle hem bekende GE binnen zijn eigen systeem en ontwikkelt zich van daaruit verder, zowel met de omgeving mee, als er tegenin.

Hoofdstuk 4. Conclusie

4.1 Onderzoeksvraag Diagnostic Drawing Series

De onderzoeksvraag wat betreft de DDS:

Kan het diagnostische instrument de Diagnostic Drawing Series een bijdrage leveren aan de diagnostiek van volwassenen met het Syndroom van Asperger?

In dit onderzoek willen we verschillen zichtbaar maken tussen de onderzoeksgroep en de controlegroep. De verschillen zijn minimaal, waardoor er geen significant verschil is. De kleine verschillen komen overeen met de grafieken uit het onderzoek van Digna Tack. Wij zijn van mening dat deze verschillen de mensen met autisme

kenmerkt. Om dit te verklaren zullen we deze verschillen onderbouwen met literatuur over de specifieke kenmerken van mensen met autisme/Asperger.

De meest opvallende verschillen binnen het TAF zijn:

Monochroom kleurgebruik

Bij het maken van tekening 1 en 2 wordt alleen door de onderzoeksgroep gebruikgemaakt van monochroom kleurgebruik. Uit onderzoek van Thomas en Silk blijkt dat mensen met ASS niet geïnteresseerd zijn in het gebruik van kleur om hun tekening realistischer te maken. De reden hiervoor zou zijn dat zij geen gevoelens en

stemmingen willen tekenen, waar tegenover staat dat mensen zonder ASS vaak wel gebruik maken van kleur.³⁸

Kleurmening

Bij de tekeningen 1 en 2 scoorde de onderzoeksgroep hoger op kleurmening terwijl dit in tekening 3 andersom het geval was. Dit verklaren wij doordat de tekeningen 1 en 2 van de onderzoeksgroep meer figuratieve tekening zijn. Mensen met Asperger zijn over het algemeen perfectionistisch en gericht op details. De *details* moeten zo realistisch mogelijk worden weergegeven waardoor de kleuren moeten worden gemengd om de juiste intensiteit ervan te kunnen weergeven. Het witte krijtje werd ook als een soort gum gebruikt waardoor er ook meer kleurmening is ontstaan. In

---

³⁸ Silk, T. e. (1993). *Kindertekeningen als Diagnostisch Middel*.

tekening 3 is meer sprake van een non-figuratieve vormgeving waardoor er geen (of minder) waarde aan de kleur kan worden gegeven.³⁹

---

³⁹ Fondelli, P. V. (2008). *Syndroom van Asperger*. Tielt: Lannoo. 11.

Idiosyncratisch kleurgebruik

In tekening 1 en 2 komt alleen bij de onderzoeksgroep idiosyncratische kleurgebruik voor. Het idiosyncratische kleurgebruik zou verklaard kunnen worden aan de hand van het idiosyncratische taalgebruik dat voorkomt bij mensen met Asperger.

Hiermee wordt het vormen van eigen woorden, of het plaatsen in de verkeerde context bedoeld.

Dit symptoom van Asperger staat beschreven in de DSM-IV onder B, communicatie: 'Vreemd gebruik van inhoud of vorm van de taal, bijvoorbeeld echolalie, stereotiepe spraak, taalherhalingen, verwisseling van persoonlijke voornaamwoorden en idiosyncratische taal.'⁴⁰

---

⁴⁰ Molen, H. v.d. e.a. (2007). *Klinische Psychologie*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.

Grafische beelden bij non-figuratieve tekeningen

Als er door de onderzoeksgroep non-figuratief gewerkt wordt zijn er meestal grafische beelden te zien. Dit zou te verklaren kunnen zijn vanwege het feit dat mensen met Asperger een hoge kwaliteit in rekenen en het abstract analytisch denken bezitten. De vaardigheden van autistische kunstenaars bleken op grafisch gebied superieur aan die van de 'normale mensen'.⁴¹

Beeld

De onderzoeksgroep scoort veel hoger op enkelvoudig beeld (tekening 2). Bij tekening 2 wordt gevraagd om een boom te tekenen. Wat je ziet is dat er ook daadwerkelijk *alleen* een boom is weergegeven. De controlegroep heeft de boom

---

⁴¹ Silk, T. e. (1993). *Kindertekeningen als Diagnostisch Middel*.

daarentegen meestal in een landschap geplaatst. Mensen met Asperger zijn gericht op feitelijke informatie. Ze denken alleen aan de boom, zonder dat ze deze in een context van een omgeving zien. De autistische mens bevat over veel beelden maar heeft moeite met verbeelding.⁴²

---

⁴² Vermeulen P. (1998). *Brein bedriegt, Als autisme niet op autisme lijkt*. Berchem: EPO.

Subvraag wat betreft de DDS:

Kan er volgens het diagnostische instrument de Diagnostic Drawing Series een pathologiegroep ontwikkeld worden voor mensen met het Syndroom van Asperger?

We hebben een aanzet gemaakt tot de ontwikkeling van een pathologiegroep Asperger.

Structurele statistische kenmerken ("skeleton" niveau) bij:

Asperger

- ✓ Geen wetenschappelijk bewezen statistische kenmerken.

Structurele Elementen gebaseerd op ervaringen bij:

Asperger

Vaker aanwezig t.o.v controlegroep:

- ✓ Monochroom en idiosyncratisch kleurgebruik.
- ✓ Alleen kleurmenging in figuratieve tekeningen.
- ✓ Grafische 'non-figuratieve' tekeningen.
- ✓ Enkelvoudige boomtekening.

Progressie:

Inhoudelijke kenmerken (“muscle” niveau) bij:

Asperger

Vaker aanwezig t.o.v controlegroep:

- ✓ Grafieken
- ✓ 1^e tekening verbeelding van (iets uit) de omgeving
- ✓ 3^e tekening ‘non-figuratieve’ grafisch beeld
- ✓ Wat je vraagt is wat je krijgt, geen onderliggende gevoelslaag aanwezig.

4.2 Onderzoeksvraag Rutten-Saris index Grafische Elementen

De onderzoeksvraag wat betreft de RSiGE:

Kan het diagnostische instrument de Rutten-Saris index Grafische Elementen een bijdrage leveren aan de diagnostiek van volwassenen met het Syndroom van Asperger?

We verwachten te herkennen dat de deelnemers aan dit onderzoek moeite zullen vertonen in de vaardigheden van de RSiGE gerelateerd aan Laag A. Laag A betreft de leeftijd 0-1 jaar. Mensen met Asperger hebben met deze leeftijd al problemen met de motoriek.

Terugkomend op onze verwachtingen

Onze eerder beschreven verwachting te herkennen dat de deelnemers aan dit onderzoek moeite zullen vertonen in de vaardigheden gerelateerd aan Laag A lijkt te kloppen. Het kan er zo toe leiden dat het kind situaties, waarin het motoriek moet gebruiken waar hij moeite mee heeft, gaat mijden. Naar aanleiding van deze conclusie willen we hierop een aanvulling geven: als een kind kwaliteiten laat zien wordt hij hierop beloond door zijn omgeving. De desbetreffende vaardigheden zullen vervolgens sterker ontwikkeld worden.

We hebben bekeken welke Grafische Elementen bij de onderzoeksgroep het meest voorkwamen. Deze motorische acties en vaardigheden van de deelnemers zien er hetzelfde uit. Ze geven groepskenmerken weer. Tegelijk geven ze ook ieders persoonlijke geschiedenis een eigen betekenis, waarvoor we de Persoonsprofielen bestudeerd en met elkaar vergeleken hebben.

Dit gaf een beeld van opvallende vaardigheden, dus wat de Grafische Elementen inhielden in relatie met elkaar voor elke specifieke cliënt. We hebben de theorie over Asperger hierin herkend wat duidelijk zal worden in de volgende punten.

Het Grafische Element 0

Grafische beschrijving: Elke uitloper aan een uiteinde van elke lijn verdwijnt in het niets door de verdwijnende druk van donker naar helemaal licht, daardoor van dikker naar dunner. Het Grafische Element 0 komt bij ieder individu voor. Wanneer deze als Standaard voorkomt bij een mens, wil het zeggen dat hij of zij normaal Leerbaar is. Hij is in staat tot leren met behulp van therapie.

Voorbeeld 0S

Voorbeeld 0SL

Het Grafische Element 0 komt bij de deelnemers van dit onderzoek niet als Standaard voor. Dit houdt in dat de deelnemers anders leerbaar zijn, dus niet gemiddeld.

Al op jonge leeftijd ontstaan er zodoende problemen in de ontwikkeling. De cliënten maken hun ontwikkeling door op hun eigen wijze. De wereld is voor hen niet voorspelbaar. Dit is moeilijk herkenbaar voor hun omgeving en zij worden hierdoor als anders; eigenaardig ervaren. Hier word de overeenkomst met mensen met Asperger zichtbaar, die vaak worden beschouwd als individuen die excentriek en wereldvreemd zijn.⁴³ Voor kind en verzorger is het vaak zeer moeilijk met elkaar in contact te komen en te blijven. De verzorger zou zich afgewezen kunnen voelen omdat het kind lastig overkwam, alsof het niet in contact wilde komen.

---

⁴³ Baron-Cohen, S. (2008). *Autisme en Asperger-Syndroom De stand van zaken*. Amsterdam: Nieuwzijds. 33.

Dat de deelnemers van dit onderzoek Grafische Element 0 niet Standaard tot hun beschikking hebben, heeft een blijvende impact op hun ontwikkeling gehad. Deze heeft onder meer kunnen leiden tot een ontwikkelingsstoornis.⁴⁴

Een ander belangrijk resultaat van ons onderzoek is dat de deelnemers op hun eigen wijze beschikken over de hieronder volgende vaardigheden (voorbeeld: hij zet zich neer op zijn *eigen wijze*).

---

⁴⁴ Bosman, Dr. (2008). *Pedagogische Wetenschap Koorddanses tussen Kunst en Kunde*.

Contact

Deelnemers zetten zichzelf neer (GE 14). Ze nemen de omgeving in zich op (GE 18). Ze herkennen wat van henzelf en wat van de omgeving is. Ze kunnen vanuit henzelf, in interactie zijn met de ander. Hun inlevingsvermogen is anders dan wat gemiddeld normaal gevonden wordt (GE 20). Ze voelen zich zelfstandig, dus autonoom en tegelijkertijd voelen ze zich eenzaam (GE 25). Ze kunnen ergens op afgaan vanuit hun innerlijke kracht (GE 36). Als ze hierin tegengehouden worden gaan ze er op hun eigen wijze mee om. Het kan hun frustratie opleveren (GE 38). Ze willen iets met iemand samen doen (GE 40). Ze begrijpen normen en waarden, kunnen gehoorzamen. Ze nemen deel aan hun cultuur. Ze kunnen structuur hanteren. Ze focussen op functionele zaken. Ze staan in contact met de geschiedenis van hun maatschappij. Ze doen hun best. Ze zoeken naar zingeving: Sociale en spirituele ontwikkelingsaspecten (GE 80). Ze willen misschien wel doen wat de ander wil, omdat ze willen dat de ander van hen houdt, maar ze kunnen niet meevoelen met de ander hoe dit dan moet (GE 82). Ze vertonen dus een beperking in sociale interactie die te relateren is aan mensen met Asperger

Cognitieve ontwikkeling en taalontwikkeling

Deelnemers zijn sneller en dus eerder dan normaal bezig met het scheppen van orde (GE 3). Ze gaan door (GE 7). Ze ordenen en maken daarbij een aanzet tot inkaderen waardoor hun cognitie sneller ontwikkelt. Het effect van het door kunnen gaan met een hoekje is het begin van verbaliteit (GE 12). Dit kan extreem jong leiden tot een goede taalontwikkeling. Ze kunnen een kader maken, een vorm sluiten en omvatten waardoor de ontwikkeling van hun cognitie goed verloopt (GE 43). Ze zetten dingen in een kader, in een schema. Ze geven vorm aan hun ontwikkeling waardoor ze cognitieve en bewustzijnsaspecten ontwikkelen (GE 79). De cognitieve ontwikkeling

en de taalontwikkeling zijn dus sneller dan gemiddeld en dit is acceptabel voor henzelf en voor de omgeving. Ze worden beloond; de omgeving is trots. De deelnemers hebben ervaren dat er van hen gehouden werd. Dit heeft deze vaardigheden versterkt. Ze weten wat ze nu moeten doen zodat er van hen gehouden wordt (GE 82). De kans bestaat dat ze minder ervaring opgedaan hebben om andere vaardigheden in ontwikkeling te brengen. Dat kan ervoor zorgen dat ze woorden geven zonder beleefde ervaring. Dit is duidelijk terug te koppelen aan Asperger; de vroege en goede cognitieve ontwikkeling en taalontwikkeling geven het verschil weer tussen Asperger en klassiek autisme.⁴⁵

---

⁴⁵ Baron-Cohen, S. (2008). *Autisme en Asperger-Syndroom De stand van zaken*. Amsterdam: Nieuwzijds. 33.

Subvraag

Subvraag wat betreft de RSiGE:

Kan er een bijdrage geleverd worden aan de ontwikkeling van het diagnostische instrument de Rutten-Saris index Grafische Elementen?

Het Grafische Element 0, wat niet als Standaard voorkomt, is nog nooit eerder in deze ruime hoeveelheid zichtbaar geworden. Trots zijn wij op het feit dat Marijke Rutten-Saris naar aanleiding van de resultaten van dit onderzoek nieuwe benamingen van de Grafische Elementen heeft ingebracht: Standaard Developing (SL) en Derived Developing (DL).

Standaard Developing wil zeggen: de cliënt heeft zich dit Interactiegerelateerde onderdeel van het betreffende GE eigengemaakt op zijn eigen wijze.

Derived Developing wil zeggen: de cliënt heeft moeite met het Interactiegerelateerde onderdeel van het betreffende GE op zijn eigen wijze. Dit betekent dat de cliënt op dit gebied aan het leren is, en dat kost meer moeite. De betreffende vaardigheid is niet vrij beschikbaar.

4.3 De DDS en de RSiGE naast elkaar

Subvraag:

Wat is het verschil in techniek tussen de diagnostische instrumenten de Diagnostic Drawing Series en de Ruttan-Saris index Grafische Elementen?

De DDS richt zich op waar de mens moeilijkheden heeft in de maatschappij. De RSiGE richt zich op de mens als individu, kijkt naar waar hij mogelijkheden en moeilijkheden heeft in zijn cultuur.

Bij de DDS konden we de doelgroep Asperger niet duidelijk terugzien in de resultaten. Bij de RSiGE is er wel een specifieke doelgroep te herkennen. Dit komt doordat de DDS veel onderzoeksgegevens nodig heeft van een speciale doelgroep om te kunnen spreken van specifieke verschillen in procenten. Bij de RSiGE gericht op persoonsprofielen kan gesproken worden van een diagnose Asperger terwijl er bij de DDS eerst een Asperger pathologiegroep gemaakt moet worden voordat men kan spreken van de diagnose.

De DDS richt zich op beeldkenmerken en kan hierdoor minder zeggen over de eerste ontwikkelingsjaren. De RSiGE blijkt een diagnostisch instrument voor een doelgroep met een vroege ontwikkelingsstoornis. Bij het eerste Grafische Element is al een duidelijk significant verschil aanwezig.

4.4 Discussie

We willen de discussie beginnen door onze eerdere, verworpen onderzoeksvraag te beschrijven: Wat zijn de specifieke structurele Grafische Elementen en beeldkenmerken van de Diagnostic Drawing Series en de Rutten-Saris index Grafische Elementen in het beeldend werk van volwassenen met het Syndroom van Asperger?

Tijdens het beschrijven van onze verwachtingen in het beeldend werk concludeerden we dat we bij de methode van de RSiGE niet enkel en alleen de GE konden tellen. De RSiGE richt zich op de persoonlijke ontwikkeling en omdat deze bij iedereen verschillend is kan er niet gestigmatiseerd worden. We kwamen hierdoor uit op twee verschillende onderzoeksbenaderingen, waardoor we de onderzoeksvraag hebben aangepast. Dit heeft onverwacht gezorgd voor extra verdieping en dus extra werk. Dit extra werk zat hem met name in het maken van de Persoonsprofielen voor elke cliënt en deze allemaal te vergelijken met elkaar om te kunnen beantwoorden aan de nieuwe onderzoeksvraag.

De Persoonsprofielen zijn geschreven door Marijke Rutten-Saris. De prettige en leervolle samenwerking die daaruit ontstond zorgde voor een hogere kwaliteit van het onderzoek. Tegelijkertijd werden we begeleid door een deskundige op onze reguliere opleiding die veel werkt met DDS en de DSM-IV. We voelden ons soms tussen deze twee manieren van denken instaan, omdat de methode van de RSiGE vraagt onze manier van denken die we gewend zijn tijdens onze opleiding om te buigen naar een andere manier van denken.

Met het volgende stukje willen we dit duidelijk maken. Het geeft een beeld dat de GE niet alleen opgeteld kunnen worden om een juiste conclusie te trekken voor het onderzoek. Persoonlijke ontwikkeling is immers voor ieder mens uniek.

Er was een garage waar heel veel auto's met een kapotte uitlaat kwamen. De garagehouder dacht na over manieren om zijn bedrijf efficiënter en winstgevender te maken. Hij vroeg daartoe een onderzoek aan bij de universiteit. Een enthousiaste onderzoeker kwam de uitlaten bestuderen. Hij schreef op hoeveel metaal, schroeven, lassen, tijd en ruimte enzovoort er per uitlaat nodig waren. Zo kwam hij tot een uiterst kloppend overzicht met een prachtig gemiddelde van alle

ingrediënten. De uitkomst was om dit gemiddelde te benutten voor alle uitlaten. De garagehouder was enthousiast en hij vulde zijn voorraadruimte met de wetenschappelijk berekende gemiddelde uitlaat. Vol trots wachte de garagehouder en de onderzoeker op de eerste auto met kapotte uitlaat. Helaas, de uitlaat paste niet...⁴⁶

Om van Asperger een goed beeld te verkrijgen van beeldkenmerken volgens de DDS moet het onderzoek verricht worden bij een groot aantal deelnemers om toevalligheden uit te kunnen sluiten. Omdat mensen met Asperger in de populatie van Nederland voor 1,16% voorkomt is het een grote opgave om een pathologiegroep voor de DDS in Nederland te realiseren.

---

⁴⁶Schweizer, C. (red.). (2009). *Handboek beeldende therapie, Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum. 423.

De tekeningen zijn gemaakt met soft pastel, het is een poederige krijtsoort. Ze bevatten rondom geen beschermlaagje van papier. Hierdoor kunnen vlekjes en vegen ontstaan op de tekening. Bij het Noteren kostte het daardoor soms wat meer tijd te herkennen of een GE motorisch was neergezet.

4.5 Aanbevelingen

4.5.1 Aanbeveling DDS

Wanneer men de uitkomsten van het onderzoek van Digna Tack vergelijkt met de resultaten van ons eigen onderzoek, wordt zichtbaar dat de minieme verschillen tussen de controlegroep en de onderzoeksgroep in beide onderzoeken overeenkomen. Dit duidt ons inziens op een significant verschil tussen de twee groepen. Onze aanbeveling is onderzoek uit te voeren naar deze minieme verschillen door middel van een breed onderzoek, echter: het zal zeer moeilijk zijn om hier kwalitatief onderzoek naar te doen, gezien de grote aantallen mensen met Asperger die nodig zijn om een pathologiegroep te realiseren.

4.5.2 Aanbeveling RSiGE

Hoe komt het dat OSL wel voorkomt bij Asperger en niet bij de overige cliënten met een aan Autisme verwante stoornis?

4.5.3 Aanbeveling combinatie DDS en RSiGE

De verandering van onze onderzoeksmethode heeft ervoor gezorgd dat we ons meer gingen richten op het individu, doordat we de mogelijkheden hebben onderzocht om individugericht te werken maar toch iets over de doelgroep te zeggen. Deze benadering zou ons inziens ook gebruikt kunnen worden voor de DDS. Wanneer je de zeven stappen van de DDS doorloopt komt hier in feite ook een soort persoonsprofiel uit. We hadden deze persoonsprofielen kunnen maken als we hadden beschikt over een groep deelnemers die reeds volledig was onderzocht met behulp van de DDS (wij waren immers vanwege het ontbreken van een pathologiegroep niet in staat om de stappen 4 tot en met 7 te doorlopen). Door de

DDS te combineren met het maken van een persoonsprofiel, kun je de twee diagnostische methodes dichterbij elkaar brengen, waardoor een completer beeld ontstaat van een cliënt.

Hoofdstuk 5. Ontwikkelingsverslag

Door onze mediumontwikkeling en het onderzoek te koppelen, hebben we de onderzoeksmethodes de RSiGE en de DDS op ons beeldend werk toegepast. We hebben de DDS bij elkaar afgenomen en Jolijn heeft de tekeningen 'gescoord' volgens de DDS. Marieke heeft de tekeningen 'Genoteerd' en 'Gedenoteerd' volgens de RSiGE. Marijke-Rutten Saris heeft een Persoonsprofiel gemaakt. Samen met onze mediumontwikkeling hebben we meer inzicht gekregen in ons EIGENZijn.

Hoofdstuk 6. Referentielijst

Boeken

- Baron-Cohen, S. (2008). *Autisme en Asperger-Syndroom, De stand van zaken*. Amsterdam: Nieuwzijds.
- Bergsma, D. A. (2003). *Brein bedriegt*. Zeist: Het Spectrum B.V.
- Fondelli, P. V. (2008). *Syndroom van Asperger*. Tiel: Lannoo.
- Molen, H. v.d., (red.). (2007). *Klinische Psychologie*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Niemeijer.M. Hoekman.J. (red). (2007). *Verhalen van autisme, Mensen met autisme in antroposofische zorg*. Hoofddorp: Van Gorcum.
- Schweizer, S., (red.). (2009). *Handboek beeldende therapie, Uit de verf*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Vermeulen P.(1998). *Brein bedriegt, Als autisme niet op autisme lijkt*. Berchem: EPO.

Onderzoeken

- Bosman, Dr. (2008). *Pedagogische Wetenschap Koorddanses tussen Kunst en Kunde*.
- Klaasen, C. (2008). *De huistekening, een observatieopdracht ten behoeve van de diagnostiekvorming van kinderen met een pervasieve ontwikkelingsstoornis?*
- Michaele Strauss (1986). *Kindertekeningen, de beeldende taal van het kleine kind*.
- Moser, S. (2009). *Het gebruik van tekentesten in de beeldende therapie*.
- Silk, T.e. (1993). *Kindertekeningen als Diagnostisch Middel*.

Sophie, A., Safi- Harb.(2004). *Autisme en doelstellingen in beeldende creatieve therapie.*

Tack, D. (2007). *Autisme in beeld Diagnostic Drawing Series en autisme, een onderzoek naar de beeldkenmerken in tekeningen van volwassenen met autisme.*

Handleiding

Barry M. Cohen A.T.R. (1986) DDS revised Rating Guide.

Rutten-Saris, M. (2002). *De RSiGE. Een diagnostisch instrument op basis van EBL en GE voor diagnose, behandeling en evaluatie van cliënten met onbekende, verstoorde of gestoorde Interactie-structuren.*

Geraadpleegde websites:

<http://www.autisme.nl> (april 2010)

<http://www.auticomm.nl> (april 2010)

<http://www.autsiemboek.nl> (april 2010)

<http://www.autipas.nl> (april 2010)

<http://www.dedds.nl> (april 2010)

<http://www.EBLcentre.com> (april 2010)

Hoofdstuk 7. Bijlagen

Bijlagen 1: Ethische vraag

‘Hoe was het voor je om de diagnose Syndroom van Asperger te krijgen?’

Deelnemer ‘Recht’

Ik weet nog maar kort dat ik het Syndroom van Asperger heb. Ik heb altijd wel geweten dat ik ‘anders dan anderen’ was, maar dat is eigenlijk iedereen, toch? Het was voor mij een verademing om meer over dit Syndroom te weten te komen, omdat ik daardoor zoveel over mezelf leer. Vanaf het moment dat ik het wist is mijn wereld niet ingestort, zoals ik wel eens las over anderen die de diagnose kregen. Nu kan ik mijn wereld juist opnieuw structuur geven. En vooral voor mijn partner is het ook fijn. We hebben samen het boek ‘Als je partner Asperger heeft’ gelezen en het was een en al herkenning. We kunnen nu veel beter omgaan met dingen die voorheen onbegrijpelijk waren en hebben daardoor vrijwel geen spanningen meer. Ook voel ik me minder schuldig naar de buitenwereld toe. Ik kan heel slecht tegen bepaalde geluiden. Daar schaamde ik me altijd voor en voelde me dan een slecht persoon. Weten dat je het Syndroom van Asperger hebt verandert niets aan het feit dat ik nog steeds niet tegen geluiden kan maar het geeft me wel meer rust en daardoor minder gène. Ik dacht altijd dat ik er iets aan kón doen en moest doen. Maar iemand die geboren is met maar één been kan ook nooit door te oefenen en met wilskracht twee benen krijgen. Dat is verloren energie.

Kortom: ik ben blij dat ik het weet. Het heeft mijn leven veel makkelijker gemaakt. Ik wilde dat ik het eerder had geweten, liefst als kind al.

Deelnemer 'Golvend'

Toen ik op een gegeven moment zwaar in de problemen raakte kruiste mijn pad het "autisme".

In eerste instantie wilde ik hier niets van weten en probeerde er op alle mogelijke manieren onder uit te komen.

Maar... ik herkende er toch wel erg veel dingen in.

Langzaam maar zeker groei je dan naar een situatie toe.

Ik heb me (tegen beter weten in) lang verzet.

Zonder diagnose kun je altijd ontkennen dat je het hebt.

En.. ik miste ook echt een bepaalde motivatie voor een diagnose.

Wat zou ik er mee opschieten? Wat zou er veranderen? De glans in de ogen van een meisje te zien bij het vertellen dat de diagnose haar goed heeft gedaan heeft me over een "imaginaire drempel" geholpen.

Na de diagnose... WOEDE!

Heel veel WOEDE!

Waarom?

Nu weet ik het!

Mijn vluchtwegen waren afgesloten. Ik kon het niet meer ontkennen. Ik kon niet meer wegvlugten van degene die ik in werkelijkheid was. Die ik eigenlijk niet wilde zijn.

Ik voelde me als een tijger die in de hoek zat en geen kant meer uit kon.

Na de woede kwam de berusting.

En vanaf dat moment kon ik iets gaan doen met de diagnose.

Oké, het is zo! Wat nu?

Ik ben eerst aan m'n energiepeil gaan werken want ik zat echt helemaal stuk.

Toen ik lichamelijk weer op de rails kwam had ik de moed en de energie om ook het geestelijk traject onder ogen te nemen.

En toen werd het eigenlijk een stuk makkelijker!

Ik merkte dat ik niet meer zoals vroeger heel veel energie moest verbruiken om een probleem weg te poetsen maar dat ik door het probleem te erkennen energie overhield. Deze kon ik inzetten om de gevolgen van het probleem beter te begrijpen en beter te benaderen.

Dat was een geweldige ervaring.

Met de acceptatie en erkenning kon ik mijn leven met heel andere ogen bekijken en werden mij heel veel zaken opeens duidelijk omdat ik ze beter kon gaan begrijpen.

Heel veel puzzelstukjes vielen op hun plaats.

Dit proces is nog steeds gaande. Iedere dag weer!

Deelnemer 'Vlug'

Toen er bij mij het Syndroom van Asperger werd gediagnosticeerd had ik het in het begin nog helemaal niet door.

Ik ging toen eenmaal naar een psychiater die me in een kamer met speelgoed zette en me vragen stelde. Ik trok me er zelf eigenlijk vrij weinig van aan. Toen ik naar groep 4 ging, ging ik naar de openluchtschool. Dat is een school in Goirle (nu schoolgemeenschap De Keijzer) voor kinderen met een aandoening. Opnieuw trok ik me hier niet zo veel van aan. Ik ging gewoon met de stroom mee.

In groep 8 van die school werd mij uiteindelijk verteld dat ik het Syndroom van Asperger had. Ik werd om de week met een andere klasgenoot uit de groep gehaald voor een kleine sessie. We kregen dan een werkboek waar we elke week een stukje uit lazen en oefeningen deden. Langzamer hand werd er verteld dat je toch een beetje anders was dan de anderen (het drong me ook pas laat door dat er op de kaft "ik ben bijzonder" stond).

Het had eigenlijk geen grote impact bij mij. Alles werd wel wat duidelijker. Ik had bijvoorbeeld al een tijdje een poster in de gang zien hangen die de tekens van autisme uitbeelden. Ik kon mezelf er in herkennen maar ik wist niet waarvoor die poster was. Na de sessies had ik eindelijk door wat het woord 'autisme' boven de poster betekende.

Voor mij had het dus eigenlijk geen grote impact. Ik vond het eigenlijk best grappig hoe

logisch het klonk toen ze mij het vertelde.

Ze zeiden ook dat ik niet zo heel erg autistisch was vergeleken met mijn klasgenoot die bijna opsteeg van het handen wapperen als je hem iets grappigs vertelde.

Deelnemer 'Weemoed'

'Diagnoseverhaal.

"Ooit een normaal mens ontmoet? En... beviel 't?"

Deze woorden, oorspronkelijk van Simon Carmiggelt, zeggen veel. "Mankeert" niet iedereen wel wat? Wat is dat, een normaal mens? Er zijn mensen wier talenten onmiskenbaar aanwezig zijn, maar in de gevestigde maatschappij soms moeilijk een plekje vinden en als "lastig" worden ervaren.

Met mijn intelligentie is niks mis. Ik heb gewoon de universiteit doorlopen. En spraakgebrek heb ik ook al niet. Je "ziet" niets aan me. Dus wat klets je nou als je zegt dat je wat mankeert? Je bent toch niet dom? Autisme is iets van kinderen die onhandelbaar zijn en slecht kunnen leren. Ja, dat is het óók, maar kinderen worden groot en er zijn veel meer – ook zeer milde – vormen van autisme.

Het valt weinigen op dat er toch iets "anders" (ik spreek liever niet van "mis") kan zijn dan bij de meerderheid van de mensen. Niet in het minst mijzelf. Oké, ik ben soms slecht in beweging te brengen sommige simpele klusjes te doen maar wie is niet soms een beetje lui? Lui? Ik kan me soms ergens mee bezighouden alsof ik een wetenschappelijk proefschrift moet schrijven. Maar wie zet zich soms niet ergens voor de volle honderd procent voor in? Anderen precies uitleggen hoe alles werkt en functioneert en hoe zij iets aan moeten pakken, maar dat dan zelf niet toepassen.

Misschien toch vreemd. Maar ach, we zijn niet allemaal hetzelfde. Gelukkig maar. Mijn huishouden is een chaos. Maar ook daar ben ik niet uniek in. Niets heeft een vaste plek. Soms leg ik eens iets weg voor later en ben ik dat vervolgens kwijt. Komt vanzelf wel weer

een keer boven water (maar niet als je het nodig hebt). Of niet. Mijn vriendenkring? Die is er wel, maar is nooit groot geweest. Maar niet iedereen hoeft een allemansvriendje te zijn.

Ik had een goede juridische functie. Wel een lage productie maar ik leverde inhoudelijk goed doortimmerd werk af. Weinig kwantiteit maar wel een hoge kwaliteit. Ik was de denktank van het kantoor. Toen kwam er een bedrijfsopvolging en ineens woei er een andere wind en bedrijfscultuur. Zo'n ambitieuze snelle jongen aan het roer. "Je wordt betaald naar het geld dat je binnenbrengt, naar de nota's die je verstuurt. En als er ergens een foutje in zit, dan spreken we zo nodig de aansprakelijkheidsverzekering maar aan. Daar is die voor." Dat klikte niet en ik liet via de kantonrechter mijn arbeidscontract ontbinden (voordat hij dat zou doen) met een schadevergoeding.

(...)

Geen inkomen. Automatische betalingen stopten en er kwamen aanmaningen e.d. met extra kosten (die ik vaak niet eens als urgent herkende: envelop zonder afzender). Belastingaangiften werden niet meer gedaan. Verzekeringen begonnen moeilijk te doen. En ik had ook nog eens net een nieuwe woning gekocht, dus ook nog eens de lasten van een dubbele financiering. Omdat je "vermogen" hebt (mijn schulden waren hoger!), springen andere instanties niet bij. Inkomstgegevens kon ik niet overleggen (is ook een eis), want inkomen was er niet. Een overzicht van rekeningen ook niet (niet te vinden in de chaos). Schuldhulpverlening werkt dan ook niet. En de bank maakte aanstalten mijn huizen gedwongen te verkopen. Dan zou ik ook nog dakloos worden. Hoe kon het zo ver komen? Een vraag waar ik zelf ook geen antwoord op wist.

Problemen te over. En in mijn eigen omgeving vertelde ik die niet. Je schaamt je ervoor en wilt er een ander ook niet mee lastigvallen. Ik zou toch alleen maar onbegrip oogsten.

Een simpele bankmedewerker werd mijn reddende engel. Die zag dat er met mij "iets" aan de hand was en stuurde uit eigen beweging een willekeurige huisarts op mij af. Die verwees mij weer naar mijn eigen huisarts. Die heb ik vooraf een verhaal van 14 pagina's gestuurd want in 5 minuten consult kan ik alles niet uitleggen. Die stuurde mij weer door naar de GGZ en na bijna een jaar onderzoek kwam er een diagnose: Asperger.

Dat opende de deur naar de hulpverlening. Ik koos voor "zorg in natura" want administratie zoals met een "persoonsgebonden budget" kan ik er niet bij hebben.

Allereerst werd die "mestvaalt" in mijn huis opgeruimd, ook om geestelijk weer opgeruimd te raken.

(...)

De hulp die ik nu heb, dankzij mijn diagnose, is inhoudelijk teruggebracht tot het stimuleren en volgen dat er geen achterstand meer ontstaat in administratieverwerking. Chaos in het huishouden wordt voorkomen en huishoudelijke taken moeten in een zekere regelmaat gedaan worden. Dingen die ik op zich allemaal zelf wel kan maar waarbij ik nou eenmaal een stimulansje nodig heb.

Ik kan mij weer goed redden en draai op mijn eigen manier in de maatschappij weer goed mee. Geen achterlopende betalingen en aan het eind van de maand houd ik ook nog een stuk van mijn geld over in plaats van andersom. Wereldwijd op vakantie. Maar zonder de diagnose, zoals die bankmedewerker die zo alert was een huisarts op mij af te sturen, was ik alles kwijt. Dan had ik mijn situatie niet begrepen en sleet ik nu misschien ten onrechte zonder inkomen zielloos mijn dagen in een daklozencentrum tussen de psychiatrische patiënten en spuitende drugsverslaafden. Daar hoor ik niet thuis.'

Bijlagen 2: RS-MATRIX VAN DE METHODE EMERGING

(Apart toegevoegd)

Bijlagen 3: Verwachtingen van het beeldend werk

Gebaseerd op de DSM-IV criteria

Gebaseerd op de literatuur

Gebaseerd op de motoriek

Gebaseerd op eerdere onderzoeken

Gebaseerd op de DDS

Gebaseerd op de DSM-IV criteria

Verdeling	Beschrijving	Onze aanname
A. Kwalitatieve beperkingen in de sociale interactie zoals blijkt uit ten minste twee van de volgende:	1) Duidelijke stoornissen in het gebruik van veelvoudig non-verbaal gedrag zoals oogcontact, gelaatsuitdrukking, lichaamshoudingen en gebaren om de sociale interactie te bepalen	Geen tot weinig mens figuren. Vooral als het gaat om iets samen doen, weer te geven. Ze lijken niet verbonden met elkaar/poppen. Weinig (details) in gezicht om persoonlijkheid en gevoel van de getekende mens te laten zien. Uitdrukkingsloos.
	2) Er niet in slagen met leeftijdgenoten tot bij het ontwikkelingsniveau passende relaties te komen	Er wordt weinig aandacht besteed om de kijker van het beeld duidelijk te maken/uit te leggen wat hem bezielt dit beeld neer te zetten. Als hij het zelf maar begrijpt. Of wel

3) Tekort in het spontaan proberen met anderen plezier, bezigheden of prestaties te delen (bijvoorbeeld het niet laten zien, brengen of aanwijzen van voorwerpen die van betekenis zijn)	moeite doet maar het niet kan? Als hij zichzelf in beeld zet lijkt hij weinig verbinding te hebben met de tekening. Of zet hij zichzelf niet in beeld omdat hij er zelf al is?
4) Afwezigheid van sociale of emotionele wederkerigheid	Het hele vel is niet geheel gevuld.

B. Beperkte, zich herhalende en stereotiepe patronen van gedrag, belangstelling en activiteiten, zoals blijkt uit ten minste een van de volgende:

1) Sterke preoccupatie met een of meer stereotiepe en beperkte patronen van belangstelling die abnormaal is in ofwel intensiteit of aandachtspunt	Geeft weer wat met zijn obsessies te maken heeft, zoals dieren. Maar hierbij hoeft het niet zo te zijn dat de kijker precies begrijpt wat de obsessie dan is.
2) Duidelijk rigide vastzitten aan specifieke niet-functionele routines of rituelen	Tekent iets wat hij kent, iets vertrouwds. Figuratief.
3) Stereotiepe en zich herhalende motorische maniërisme en (bijvoorbeeld fladderen of draaien met de hand of vingers of complexe bewegingen met het hele lichaam)	Veel zwevende dingen In de drie tekeningen komt steeds het zelfde terug qua beeld, kleur, thema of motoriek?

4) Aanhoudende preoccupatie met delen van voorwerpen

De beelden zijn niet altijd met elkaar als een geheel verbonden, geen samenhang. Veel voorwerpen (en dus geen mensen) of onderdelen daarvan.

C. De stoornis veroorzaakt in significante mate beperkingen in het sociaal of beroepsmatig functioneren of het functioneren op andere belangrijke terreinen

Moeite met open opdrachten, wat hij uit zichzelf op papier moet zetten
Geen golvende bewegingen of vormen. Geen lange lijnen of alleen die zijn uitgeschoten. Juist korte lijnen, hoekig. Geen kleurnuances
realistische tekeningen, kunnen uit de werkelijkheid gehaald worden en niet zo snel uit de fantasiewereld. Dingen die je kunt zien bedoel ik.

D. Er is geen significante algemene achterstand in taalontwikkeling (bijvoorbeeld het gebruik van enkele woorden op de leeftijd van twee jaar, communicatieve zinnen op de leeftijd van drie jaar.

E. Er is geen significante achterstand in de cognitieve ontwikkeling of in de ontwikkeling van bij de

Een onderwerp of misschien twee (afwezigheid van gevarieerd spelgedrag).

leeftijd passende
vaardigheden om zichzelf te
helpen, gedragsmatig aan te
passen (anders dan binnen
sociale interacties) en
(herinnering PDDNOS
kerel).nieuwsgierigheid over
de omgeving

F. Er is niet voldaan aan de
criteria van een andere
specifieke pervasieve
ontwikkelingsstoornis of
schizofrenie.

Weinig gevarieerd
kleurgebruik Weinig felle
kleuren.

Gebaseerd op de literatuur

Net als bij zogenaamde 'normale' mensen geldt het ook voor mensen met een vorm van autisme, dat er sommige zijn die een talent hebben voor tekenen. En er zijn mensen die het gewoon leuk vinden om te tekenen. En er zijn sommigen die hun tekenvaardigheden nauwelijks hebben ontwikkeld. Het beeld wordt soms geschetst dat mensen met een

autistiform een uitzonderlijk tekentalent hebben. De reden hiervoor is dat juist naar deze mensen onderzoek is gedaan en minder naar mensen zonder uitzonderlijk talent.

In dit onderzoek van Thomas en Silk (1993) is beschreven over de tekenvaardigheden van autistische kinderen en 'normale kinderen'. De vaardigheden van autistische kunstenaars bleken op grafisch gebied superieur aan die van de 'normale kinderen'. Ook bleek dat geen van de onderzochte autistische kinderen geïnteresseerd was in het gebruik van kleur om hun tekening realistischer te maken. De reden hiervoor zou zijn dat zij geen gevoelens en stemmingen willen tekenen waarvoor normale getalenteerde jongeren vaak wel gebruik maken van kleur. Ze hebben ook vaak een lievelingskleur dat bij mensen met autisme weer minder naar voren kwam.

Naast het verschil in kleurgebruik bleek er ook een verschil te zijn in de keuze van het onderwerp in een tekening. Waar de 'normale' kinderen voornamelijk het mensfiguur als

favoriet onderwerp gebruiken, hebben autistische kunstenaars een obsessieve interesse in enkele specifieke onderwerpen waar zelden het menselijk figuur er één van is. Ook zullen ze niet snel expressieve tekeningen maken of tekeningen over hun emotionele toestand.

Autistische kinderen beleefden weinig plezier aan complimentjes en het laten zien van hun tekening in tegen stelling tot 'normale kinderen'.

Beelddenken geeft een aantal problemen met zich mee: het moeilijk volgen van gesproken taal, men is voortdurend bezig met het omzetten en vertalen naar beeld en van beeld naar taal. Mensen met autisme hebben moeite om zich te verbeelden, om meerdere betekenissen aan hetzelfde te kunnen geven, om de context in het geheel te zien en hetgeen wat gesproken of zichtbaar wordt dus direct te verstaan.

"De autistische mens bevat veel beelden maar heeft moeite met verbeelding⁴⁷."

---

⁴⁷

Vermeulen P.(1998): *Brein bedriegt, Als autisme niet op autisme lijkt*. Berchem: EPO.

Als we de theorie van Asperger en autistisch spectrum bestuderen kunnen we tot de conclusie komen dat het verbeelden, de communicatie tussen de linker en de rechterhersenhelft en de abstractie tussen woord en begrip, aan de wortel van de sociale en communicatieve problemen ligt. Vaak proberen we iemand te helpen door ons, vooral onze taal, aan te passen. Door het beeldend werken kom je direct in verbinding met hun eigen innerlijke communicatie. Met de rechterhersenhelft, de verbeeldende kant dus. Het actief handelen met de begrippen, klanken en verbeeldingen blijkt oneindig heilzaam en appelleert ook direct aan de interessesfeer.

Gebaseerd op de motoriek

Van kinderen met autisme is bekend dat de motoriek vaak een uitschieter is in hun ontwikkelingsprofiel: ze puzzelen en klimmen als de beste. Dit staat in schril contrast met de grote onvermogens die ze hebben op het vlak van verbeelding, imitatie, spel, taal en omgang met anderen. Kinderen met Asperger zouden daarentegen vrij onhandig zijn. De rapporten van deze onhandigheid zijn echter vaak gebaseerd op subjectieve interpretaties van dienstverleners en niet op basis van objectieve testen. Wetenschappelijke studies naar de verschillen in motoriek tussen normaal begaafde kinderen met autisme en kinderen Asperger tonen niet steeds duidelijke verschillen, integendeel: ook normaal begaafde kinderen met autisme vertonen problemen op dit vlak. Motorische problemen lijken ook eerder op te vallen bij intelligente en verbale kinderen (omdat ze zo verassend goed uit de hoek komen op andere vlakken) dan bij kinderen die ook een algemene

ontwikkelingsvertraging hebben, maar daar mag men niet uit concluderen dat begaafde kinderen met autisme minder motorische problemen zouden ontwikkelen. Ze hebben ook andere interesses dan de minder begaafde kinderen en investeren dus meer tijd in b.v. computeren dan klimmen en klauteren. Daardoor doen ze minder ervaring op met grofmotorische activiteiten. Of er werkelijke verschillen zijn kan alleen maar bevestigd worden op basis van een objectieve en gestandaardiseerde vergelijking met leeftijdsgenoten zonder een handicap⁴⁸.

⁴⁹De motoriek speelt een zeer belangrijke rol in de ontwikkeling van baby's en jonge kinderen. Het kind heeft op alle vlakken van de ontwikkeling motoriek nodig. Om de wereld om je heen te kunnen ontdekken moet je je kunnen bewegen, je moet dingen kunnen pakken

---

⁴⁸ *Brein bedriegt*

⁴⁹ *Opvoedadvies.nl: Problemen met de motoriek. Drs. Tamar de Vos - van der Hoeven*

en kunnen vasthouden, je moet je kunnen verplaatsen en kunnen aftasten. Maar ook de ontwikkeling van spraak en het uiten van emoties vraagt om motoriek. Problemen met de motoriek hebben dan ook een grote invloed op de ontwikkeling van het kind.

Maar problemen met de motoriek zijn vaak niet zo duidelijk te zien. Hierdoor kunnen er te hoge eisen aan een kind gesteld worden en kan het idee ontstaan dat het kind niet wil of lui is. Dit zorgt er voor dat het kind naast de ervaring dat motorische taken niet lukken ook nog de negatieve ervaring opdoet voor lui of onwillig aangezien te worden. Het kind gaat hierdoor situaties waarin het de motoriek moet gebruiken vermijden. Het kind krijgt steeds meer tegenzin met betrekking tot bewegen en kan een zeer negatief zelfbeeld ontwikkelen. En door het vermijden van motorische situaties krijgt het kind een nog grote achterstand in de motorische ontwikkeling. Het kind heeft moeite met taken die om motoriek vragen en dit leidt vaak tot traag werken. Vaak zien we ook dat deze kinderen niet goed weten met welke motoriek ze moeten reageren op een situatie.

Gebaseerd op onderzoeken

Scriptie: Autisme en doelstellingen in beeldende creatieve therapie⁵⁰

Hierin worden de volgende kenmerken binnen het beeldend werk beschreven: "Beeldend werk van mensen met autisme vertoont vaak Elementen die kenmerkend zijn voor autisme zoals:

- Een sterke ordening en structuur in het beeld
  - Veel objecten en weinig levende wezens;
  - Een beeld dat uit losse delen of stukjes bestaat;
  - Strakke, rechte lijnen waarbij veel druk wordt uitgeoefend op het tekenmateriaal;
  - Een gedetailleerde en secure manier van werken;
-

- Niet tot vorm kunnen komen maar blijven steken in preoccupaties en dwanghandelingen.”

Verder valt haar op:

- Poppetjes die getekend worden hebben vaak een starre, stijve lichaamshouding en emotioneel gezicht, waarbij de ogen opvallend groot zijn.

Scriptie: Autisme in beeld⁵¹

Een scriptie over de specifieke kenmerken van volwassenen met autisme aan de hand van de DDS. De eindconclusie wat de specifieke kenmerken van autisme zijn:

Structurele statistische kenmerken

- Er zijn (nog) geen statische kenmerken

Structurele Elementen gebaseerd op ervaring

- Monochroom en idiosyncratisch kleurgebruik
- Veel lijn of vlak gebruikt
- In de eerste tekening geen grondlijn
- Gebruik van planten/ voorwerpen.

Scriptie: De huistekeningen, een observatieopdracht ten behoeve van de diagnostiekvorming van kinderen met een pervasieve ontwikkelingsstoornis⁵²

- Bij de groep met autisme kwam een kleur niet in alle tekeningen terug. Bij haar controlegroep echter wel.
  - In de groep met autisme kwam 25% afwijkende verhouding voor bij de controlegroep was dit 50%.
  - De groep met autisme had minder 'gezellige' details dan de controlegroep.
  - De groep met autisme tekende meer dieren en geen mensen dit was bij de controlegroep andersom.
  - 50% van de autismegroep heeft als grondlijn een heuvel getekend dit kwam bij de controlegroep niet voor.
-

- In de tekeningen kwam geen water voor.

Het gebruik van huizen in de eerste tekening

Het gebruik van landschappen in de eerste en laatste tekening

Zwevende bomen

Knoesten of gaten in de boom

De kruin lijkt er opgeplakt, ook al zijn de takken met de stam verbonden.

Veel rechte vormen van lijnen of vlakken

Weinig combinatie met geometrische vormen en biomorfische vormen.

Deze bevindingen gebruiken we in hoofdstuk 5 om naast onze bevindingen te leggen om zo een beter beeld te krijgen van autistische beeldende kenmerken.

Gebaseerd op de DDS

De scoringslijst van de DDS bestaat uit 23 punten waar ze zich op focussen en ze zich afvragen hoe dit er bij de cliënt eruit ziet. Per punt heb je minstens 2 en maximaal 4 mogelijkheden om te antwoorden. We bespreken per punt wat wij denken terug te zien in de DDS van mensen met het Syndroom van Asperger.

Vraag	Welk antwoord wij denken	Waarom wij dit denken ⁵³
Aantal kleuren (mono, twee/drie, vier +)	Weinig verschillend kleurgebruik (mono of twee/drie)	Gebruiken geen kleur om details kracht bij te zetten
Kleurmening	Geen kleurmening	Geven niet veel waarden aan

⁵³ Silk, T.e. (1993). *Kindertekeningen als Diagnostisch Middel*.

(nee, ja)

het gebruik van kleur

Idiosyncratische kleur

Geen idiosyncratische kleur

Nee, ze maken het liefst iets zo realistisch mogelijk na

(nee, ja)

Lijn/ vlak

Veel lijnen en vlakken maar zijn beide aanwezig

Veel geometrische vormen aanwezig waar beide in aanwezig zijn.

(lijn, vlak, gemengd)

Integratie

Integratie maar deze is soms ook verarmd.

Alles is zo weergegeven zoals het oog het ziet maar het beeld kan soms inzoomen op details die ze soms heel interessant vinden.

(nee, ja, verarmd)

Non figuratief

Non figuratieve tekeningen zien er geometrisch uit.

Zouden meestal iets figuratief tekenen maar als het non figuratief zou zijn dan gaat hun voorkeur uit naar geometrische objecten uitgaan.

(geometrische, biomorfisch, gemengd)

Figuratief

Figuratieve tekeningen zijn vooral hoekig neergezet.

Meestal hoekig neergezet door hun motoriek

(hoekig, gebogen, gemengd)

Beeld

Beeld is meestal enkelvoudig

Focussen zich het liefste op een detail of het zelfde zou meerdere keren neergezet worden door het houden van herhaling.

(enkelvoudig, meervoudig, blanco)

Insluiting (nee, ja)	Nee	In deze doelgroep hoeft er niet vanzelf sprekend sprake te zijn van een trauma. maar iedereen kan dit mee maken.
Grondlijn (nee, ja)	Nee	Zien beelden niet in geheel maar zien vooral in details.
Mensen (nee, ja)	Weinig mensen	Hun favoriete onderwerpen zijn geen mensfiguren dit komt zelf weinig voor in tekeningen.
Dieren (nee, ja)	Nee	Zou er niet in aanwezig zijn of er moet sprake zijn van een speciale interesse
Planten/ voorwerpen (nee, ja)	Ja	Door sprake van interesse
Abstracte symbolen (nee, ja)	Nee	Werken nauwelijks met symboliek
Cijfers/ letters (nee, ja, alleen)	Ja	Voor verduidelijking van het beeld kunnen wij ons dit voorstellen.
Landschap (alleen land, met water, alleen water)		Als er een landschap weergegeven wordt zou dit waarschijnlijk een vertrouwd landschap zijn.
Krijtdruk	Gemiddeld	Ze hanteren de krijt met

(licht, gemiddeld, zwaar)			kracht zoals het moet.
Lijnlengte (Kort, onderbroken, lang)	Lang soms onderbroken		Ze zijn in staat een lange lijn neer te zetten.
Beweging (impliciet, expliciet, geen)	Impliciet		Ze weten meestal heel goed hoe iets beweegt.
Ruimte gebruik (0-32%, 33-66%, 67-99%, vol)	33 tot en met 99 procent.		Ze zouden het zo gezond mogelijk vol maken.
Boom (onherkenbaar, chaotische takken systeem, minimale stam, uiteenvallend)	n.v.t.		Zijn meestal gefocust op details, ze weten heel goed hoe een boom eruit ziet en zou deze zo nauwkeurig mogelijk neerzetten.
Overhelling (nee, ja)	Nee		Zijn geen cognitieve problemen
Ongewone plaatsing (nee, ja)	Nee		Ze weten heel goed waar iets in een ruimte staat.

Bijlagen 4: Voorbeeld brief

Beste Meneer/Mevrouw,

Met deze brief wil ik u graag informeren over mijn onderzoek. Ik hoop u hier mede enthousiast over te kunnen maken.

Ik ben momenteel aan het afstuderen voor creatieve therapie beeldend aan de HAN in Nijmegen. Ik ben hiervoor onderzoek aan het doen naar de wijzen van tekenen door mensen met het syndroom van Asperger met de leeftijd tussen de 20 en de 30 jaar.

De methode die ik gebruik voor het onderzoek is het bestaande *Diagnostic Drawing Series*. De DDS is een driedelige diagnostische tekentest ontwikkeld ten behoeve van beeldend creatief therapeuten. De drie tekeningen worden gescoord welke zo een betrouwbaar en klinisch beeld weergeeft van cliënten in de geestelijke gezondheidszorg, aansluitend bij het Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder (DSM). Voor Autisme Spectrum Stoornissen is dit nog niet mogelijk. Er bestaan diverse studiegroepen waarin de DDS verder wordt ontwikkeld aan de hand van onderzoeken en trainingen.

In 2007 is er onderzoek gedaan naar ASS, hierin zijn een aantal kenmerken in tekeningen naar voren gekomen. Ik wil meer specifieke kenmerken neerzetten door de doelgroep in te perken; **volwassenen met het syndroom van Asperger**. Eventueel leiden de uitkomsten van mijn onderzoek tot nieuwe mogelijkheden om ASS te herkennen en specifiek de doelgroep Asperger met behulp van de DDS.

Ik zal kort vertellen hoe de diagnostische tekentest in zijn werk gaat:

Het is een individueel contact dat uiterlijk 1 uur duurt. Er worden drie tekenopdrachten gegeven waarvoor er per tekening 15 minuten de tijd gegeven word. Na afloop van deze drie tekenopdrachten is er tijd om eventueel over de werkstukken te praten.

Ik zal van de cliënt vragen om afstand te doen van de tekeningen ten behoeve van het onderzoek. Ik kan ze terug geven als ik ben afgestudeerd. De gegevens worden anoniem verwerkt.

Neem voor eventuele vragen gerust contact met me op.

Vriendelijke groeten,

Marieke Wesseling mariekewesseling@live.com

Jolijn Bosman jolijnbosman@hotmail.com

Bijlagen 5: Structuur DDS

De instructies vooraf:

- Er worden drie tekeningen gemaakt.
- Na de drie tekeningen is er de mogelijkheid om hierover te praten.
- Voor elke tekening wordt een apart vel gegeven.
- Het vel mag in alle richtingen worden gedraaid.

Uitvoering:

- Wanneer een tekening af is wordt er gewacht tot de 15 minuten om zijn voordat er verder gegaan wordt met de volgende tekening.
- De therapeut houdt de tijd in de gaten en geeft aan wanneer deze om is.
- Tijdens het afnemen van de test kan niet gesproken worden anders dan het zonodig herhalen van de instructies.

Instructies bij de tekeningen:

- Eerste tekening: "Maak een tekening met deze materialen".
- Tweede tekening: "Teken een boom".
- Derde tekening: "Maak een tekening van hoe u zich nu voelt met behulp van lijnen, vormen en kleuren".

Nabespreking:

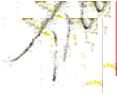

- Wanneer de tekeningen zijn gemaakt is er de mogelijkheid voor de cliënt om iets over de tekeningen te vertellen. Dit wordt momenteel gebruikt op Paschalis door de creatief therapeuten om iets bij te dragen aan de diagnostiek van de cliënten. Maar dit wordt niet meegenomen in het onderzoek omdat de RSiGE enkel gericht is op de Grafische Elementen.

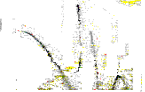

Bijlage 7: Notatieformulier RSiGE (Laag A)

A1 POINT GE 0-17

Characteristic: Movement. I put myself down here. I can begin, continue and stop.

Layer GE	Name	Drawing motor movement	Interaction structure	
Thumbnail/Nr	Graphic appearance	GE-Nr		
A 0	 <p>FADING Notation at all ends of small and large lines that fade out because of <u>disappearing pressure</u> from dark to totally light, therefore from thick into thin, disappearing into nothing.</p>	<p>BEING-MOVED-WITH As a part of another movement, when the hand accidentally passed the paper, the wax crayon in it just touches upon the paper, and rushes away from it.</p>	0	<p>Attunement I leave open, I am open for, I let go, I create. (Creativity)</p>
A1	 <p>Floating <u>Little group of loose little</u> points, light lines and smudges over the page, within the reach of the arm of the client, <u>nearly crossing or touching each other</u>, mainly without pressure.</p>	<p>As a part of another movement, when the hand accidentally passed the paper, the wax crayon in it, just touches upon the paper, and goes as well towards as away from it.</p>	1	<p>By <u>moving</u> I meet the world</p>
A2	 <p>FLYING A little group of nearly visible little lines, crossing each other leaving a <u>loose crossing or knot</u>. There seems to be a centre.</p>	<p>The wax crayon is moved in different directions from a kind of centre</p>	2	<p>I am <u>occupied</u> with being occupied</p>
A3	 <p>FLOATING PIECES A <u>little group</u> of nearly visible mini mini smudges with non or <u>very little cohesion</u>, e.g. Because the crayon block was shoved over the paper. The group can e.g. Consist of fading spots, a smudge and different diffuse Layers without a certain rhythm.</p>	<p>The hand with the wax crayon stays a second moving or pulling - on and in – the neighbourhood of the paper surface. E.g. with a flat side of a wax crayon, lightly without pressure moving or shoving over the paper surface.</p>	3	<p>I <u>am occupied</u> with creating order.</p>

 <p>A4</p>	<p>FLYING PIECES A little group visible <u>mini smudges with (more) some cohesion</u> because of some pressure used, it looks a wee bit darker, stronger and more directed than GE 3.</p>	<p>Some more and longer lasting pressure during the contact between the wax crayon and the paper surface. Sometimes the wax crayon accidentally too, tumbles some centimetres away leaving some smudges too.</p>	4	<p>I move and <u>enjoy</u> it.</p>
 <p>A5</p>	<p>TRACK LINES A little group of tiny lines have some direction towards each other. One overall direction is visible Repeated directions with rhythm.</p>	<p>The hand repeats rhythmical light movements, very close to each other and the paper surface, in one dominant direction, leaving very light lines.</p>	5	<p>I <u>exert myself</u> to move in the way I like the most.</p>
 <p>A6</p>	<p>WRIGGLY A standing by itself <u>combination</u> of an <u>extremely small</u> fat round, followed by a corner and a fading tail. Measures around 3-5 mm.</p>	<p>The hand falls accidentally with the wax crayon on or against the paper surface, then because of the counter effect, bends a hooky aside and rushes from the paper.</p>	6	<p>I <u>begin</u>.</p>
 <p>A7</p>	<p>FABRIC Light fading lines cross each other with a certain regularity leaving a sloppy weave. (start of pane GE 41)</p>	<p>The wax crayon moves rhythmically, lightly over the paper surface in two directions that cross each other .</p>	7	<p>I <u>continue</u>.</p>
 <p>A8</p>	<p>END A standing by itself <u>combination</u> of a free standing wobbling line, a corner of 90° and a fading tail. All together around 1 cm.</p>	<p>From a movement <u>on</u> the paper, the hands breaks in a corner of 90°, let go of the pressure into a fading out. A slowing down an – nearly stop – movement.</p>	8	<p>I <u>let go</u>.</p>
 <p>A9</p>	<p>CURLY A TINY, SOMETIMES BROKEN LINE, <u>CONTINUES MOSTLY ROUND</u>, LEAVING SLOPPY WHIRLING. (START OF WHIRL GE 18)</p>	<p>The wax crayon lays lightly on the paper, while the hand is curving.</p>	9	<p>I continue mostly <u>round</u>..</p>

 <p>A10</p>	<p>SQUARED</p> <p>A TINY, SOMETIMES BROKEN LINE, <u>CONTINUES MOSTLY STRAIGHT</u> AND ZIGZAGS IN CORNERS WITH A LITTLE BIT MORE MOVEMENT AND STRUCTURE AS IN GE 7. (START OF GE 41 PANE AND GE 42 LATTICE)</p>	<p>The wax crayon touches rhythmically the paper with some pressure, in some zigzag, squared and straight continuing movements. Sometimes two or three directions are crossing each other.</p>	<p>10</p>	<p>I continue mostly <u>straight</u>.</p>
 <p>A11</p>	<p>STOP</p> <p>A STANDING BY ITSELF COMBINATION OF A FEW TINY LINES IN THE SAME DIRECTION, ACTIVELY BROKEN OFF OR <u>CROSSED BY A SHORT LINE IN ANOTHER DIRECTION ON THE SAME PLACE.</u></p>	<p>The wax crayon goes rhythmically with some pressure, 2 or 3 times a moment up and down, than suddenly a very short change of direction while crossing the already left lines, because of the hand staying above the same spot of the paper surface.</p>	<p>11</p>	<p>I <u>stop</u>.</p>
 <p>A12</p>	<p>Hooky</p> <p>A softly fading up/out line of around 1,5 cm, finishes in a <u>small very sharp open triangle of 45°.</u></p>	<p>Because of the hand moving with fervour, very fast and sharp, the wax crayon falls with a sharp edge of 45° on the paper and disappears immediately. This is the start of the ability to frame and the forerunner of categorisation. All are conditions for cognition.</p>	<p>12</p>	<p>I continue with <u>square</u> directions; cognition. I put in order, I am starting with framing.</p>
 <p>A13</p>	<p>DASH</p> <p>Like GE 6 but bigger than 1 cm, a <u>little ball at the begin of the line</u>, followed by a hook and a fading out.</p>	<p>The hand falls with the wax crayon on or against the paper surface, then because of the counter effect, bends hooky aside and rushes from the paper.</p>	<p>13</p>	<p>I <u>begin</u>.</p>

 <p>A14</p>	<p>ACCENT</p> <p>A STANDING BY ITSELF LINE WITH, FROM A LYING BEGIN ON THE PAPER, SOME STRONG REPETITIVE SHORT MOVEMENTS ON ONE SPOT, FINISHED WITH A LONGER LYING JERK AS THE CLOSING, LIKE: “TA-TATATTA-TAA”.</p>	<p>Being-moved-with/ to move</p> <p>All power comes <u>in one movement down</u>, towards the paper. With full effort the hand repeats some repetitive active, tight an short movements with much pressure, very close to each other on one spot on the paper.</p>	14	I put <u>myself</u> down here.
 <p>15 A15</p>	<p>TAPS</p> <p>A little group of taps, resulting from accidentally repetitive movements, visible at the fading tails (tadpoles).</p>	<p>The child enjoys the downward movement. The hand enjoys to repeat the tapping movement. The wax crayon falls firm and rhythmically as a ball on the paper. The counter effect of the paper causes the crayon to make a corner which leaves the ball with a fading tail.</p>	15	I <u>put</u> myself down here (movement).
 <p>16 A16</p>	<p>DOTS</p> <p>A little group of active repetition of dots with an angular character and short tails. More pressure and closer together as in GE 15.</p>	<p>To move on the road toward to act</p> <p>The wax crayon goes targeted rhythmically towards the paper, press extra there for a second, hooks a tiny bit and is lifted up. At an active repetition the dots are recognisable by the hooky character of their mini tails.</p>	16	I put myself down <u>here</u> (act).
<p>A17</p>	<p>POINT</p> <p>A POINT, STANDING BY ITSELF, A BALL OR TOTAL TIGHT FILLED WHIRL OF AT THE VERY MOST 3MM AND WITHOUT ANY TAILS.</p>	<p>To move on the road toward to handle. When the hand moves straight down towards the surface, the crayon touches the surface firmly and quietly rests there or turns around in itself on <u>one</u> place on the surface, than lifts straight upward without any slipping out when the point is ready.</p>	17	Sense of self presence <u>Here I am</u> (skill).

Bijlage 8: Notatie Analyses en Persoonsprofielen RSiGE

In deze bijlagen vind je de Notatie Analyses en Persoonsprofielen van Golvend, Naam, Weemoed en Tweede⁵⁴. Elke deelnemer ontwikkeld zich vooral op ZIJN manier!

Notatie Analyse 'Golvend'

LAAG A/GE 0-17/0-1 JAAR

0 SL standaard op zijn eigen manier. Hij staat open, laat open, laat gaan, creëert. Hij is anders leerbaar, dus niet gemiddeld, dus wordt hij door zijn omgeving als anders beleefd.

1 SL Al bewegend ontmoet hij de wereld met te grote snelheid en te korte aandachtsboog

2 SL Hij is bezig met bezig - zijn

---

⁵⁴ Voor alle deelnemers zijn andere in namen gebruikt

- 3 SL Hij kan ordenen op zijn eigen herhalende manier
- 4 SL Hij beweegt en geniet daarvan. Hij lijdt ook onder zijn "onvermogen". Hij ziet en herkent en kan toch niet pakken. Al rond twee maanden is hij teleurgesteld (in zichzelf)
- 5 SL Hij zet zich in om zo te bewegen als hij het, het fijnste vindt. Dat lukt soms wel en soms niet. Frustrerend
- 7 SL Met zowel emotionele (Laag B) als geometrische (Laag D) aspecten, gaat hij een eigen weg. Snel met cognitieve ontwikkeling, dus anders dan gemiddeld met het risico op eenzijdige "voeding" door de omgeving. Frustrerend
- 8 SL Hij zet zich in om grip te houden op wat hem overkomt. Hij is gefrustreerd als hij het niet goed vast heeft
- 9 SL Hij heeft geen manier om iets bij zichzelf naar binnen toe te halen. Hij neemt veel meer waar, dan hij zich gewaar kan worden
- 10 SL Hij wil en kan, vooral rechtdoor, ergens naartoe
- 12 SL Hij gaat door in een hoekige richting. Hij ordent als begin van inkaderen, als begin van verbaliteit. Zijn cognitie is actief
- 13 SL "Ik begin". De vorming van zijn identiteit is op gang gekomen
- 14 SL Hij zet zichzelf hier neer
- 15 SL Hij zet zichzelf hier neer
- 17 SL Hij heeft Gewaarzijn van zijn aanwezigheid, met de vaardigheid: Ik is hier. Hij is er op zijn geheel eigen, niet gemiddelde wijzen

LAAG B/1-2 JAAR

B1/GE 18-29

- 18 SL Hij neemt de omgeving in zich op
- 20 SL Hij herkent wat van hem zelf en wat van zijn omgeving is
- 22 SL Hij is een Geheel-zelf, hij noemt zichzelf "ik"
- 23 SL Hij heeft verschillende wensen en doelen en tegelijkertijd heeft hij afstand van zichzelf
- 27 S Zo is het hem bekend en vertrouwd, zo gaat hij door

29 SL Zijn Gewaarzijn voor het geven van namen is begonnen. Hij kan beter onthouden dan gewaarworden

B2/GE 30-43

30 DL Hij gaat met inzet op zijn omgeving af

33 DL Hij is afgeremd en heeft daar veel hinder en frustratie van

36 DL Hij kan ergens recht op afgaan vanuit zijn innerlijke kracht

38 DL Hij verzet zich als hij gestopt wordt door zijn uitleg te herhalen

39 DL Doellijn, hij wil daar heen gaan

40 DL Contactlijn, hij wil het samen doen

41 DL Hij beschikt over mentale kracht

B3/GE 44-54

44 DL = 40 DL+38 DL+39 DL+52 DL+82 DL Hij wordt bewogen door zijn eigen lichaamsfuncties, hij is gespannen in de ruimte. Vaak is hij gefrustreerd door aan zijn fysieke reacties. Hij blijft lerend

B4/GE 55-67

47 DL Hij heeft de innerlijke kracht om te staan in de ruimte, hij is krachtig

50 DL Hij tast de omgeving af met zijn voelsprietten; verwerving

55 DL Hij wordt bewogen door zijn omgeving; ervaart veiligheid en beklemming

57 DL Hij is in contact met de omgeving, anderen kunnen bij hem in en uit; hij ervaart onmacht, almacht

59 DL Hij heeft reële invloed op zijn omgeving

60 DL Hij is hier thuis

61 DL Hij voelt zich in contact met de omgeving

62 DL Hij bouwt aan zijn omgeving. Hij beleeft de grenzen die zijn omgeving hem stelt

63 DL Hij onderscheidt zichzelf van zijn omgeving. Hij is zichzelf in de omgeving, hij kan vormgeven, hij kan op zichzelf aangewezen zijn

65 DL Hij besteedt aandacht aan functionele zaken. Hij kan functioneel in de omgeving mee doen; systematisch, schematisch

LAAG C/GE 68-77/2-3 JAAR

77 S Eigen vormgeving van eigen symboliek

LAAG D/GE 78-87/3-4 JAAR

78 DL Hij reikt uit naar de omgeving, hij grijpt er ook in, hij voelt zich dan veilig. Relationele en emotionele ontwikkeling

79 DL Hij wijst naar zijn omgeving en verwijst er ook naar. Hij zet dingen in een frame, een kader. Hij geeft zelf vorm aan zijn cognitieve en bewustzijnsontwikkeling

80 DL Hij begrijpt normen en waarden. Hij kan gehoorzamen. Hij neemt deel aan zijn cultuur en kan structuur hanteren. Hij focust op functionele zaken. Hij staat in contact met zijn geschiedenis van zijn maatschappij. Hij doet zijn best. Hij zoekt naar zingeving. Sociale en spirituele ontwikkelingsaspecten

81 DL Hij ervaart zichzelf als menselijk, hij beleeft zijn eigen mogelijkheden

85 DE Hij heeft zijn eigen fysieke innerlijke basis en fysieke ontwikkelingsaspecten. Zijn body kant komt niet genoeg tot zijn recht! Teveel ingehouden teleurstellingen en frustratie

87 S Hij heeft zijn eigen expressie van zijn eigen

LAAG E/GE 0-87/4-5 JAAR

Hij gebruikt nu alle hem bekende GE binnen zijn eigen systeem en ontwikkelt zich van daaruit verder, met de omgeving mee en er tegenin

Persoonsprofiel 'Golvend'

LAAG A/GE 0-17/0-1 JAAR

O SL Standaard op zijn eigen manier. Hij staat open, laat open, laat gaan, creëert. Hij is anders leerbaar, dus niet gemiddeld, dus wordt hij door zijn omgeving als anders beleefd. Al bewegend ontmoet hij de wereld met te grote snelheid en te korte aandachtsboog. Hij is bezig met bezig-zijn. Hij kan ordenen op zijn eigen herhalende manier. Hij beweegt en geniet daarvan. Hij lijdt ook onder zijn "onvermogen". Hij ziet en herkent en kan toch niet pakken. Al rond twee maanden is hij teleurgesteld (in zichzelf). Hij zet zich in om zo te bewegen als hij het het fijnste vindt. Dat lukt soms wel en soms niet. Frustrerend! Met zowel emotionele (Laag B) als geometrische (Laag D) aspecten, gaat hij een eigen weg. Snel met cognitieve ontwikkeling, dus anders dan gemiddeld met het risico op eenzijdige "voeding" door de omgeving. Frustrerend. Hij zet zich in om grip te houden op wat hem overkomt. Hij is gefrustreerd als hij het niet goed vast heeft. Hij heeft geen manier om iets bij zichzelf naar binnen toe te halen. Hij neemt veel meer waar, dan hij zich gewaar kan worden. Hij wil en kan, vooral rechtdoor, ergens naartoe. Hij gaat door in een hoekige richting. Hij ordent als begin van inkaderen, als begin van verbaliteit. Zijn cognitie is actief. Zijn gevoelens zijn er wel, terwijl ze geen vorm vinden. "Ik begin". De vorming van zijn identiteit is op gang gekomen. Hij zet zichzelf hier neer. Hij heeft Gewaarzijn van zijn aanwezigheid, met de vaardigheid: Ik ben hier. Hij is er op zijn geheel eigen, niet gemiddelde wijzen.

LAAG B/1-2 JAAR

B1/GE 18-29

Hij neemt de omgeving in zich op. Hij herkent wat van hemzelf en wat van zijn omgeving is. Hij is een Geheel-zelf, hij noemt zichzelf ik. Hij heeft verschillende wensen en doelen en tegelijkertijd heeft hij afstand van zichzelf. Zo is het hem bekend en vertrouwd, zo gaat hij door. Zijn Gewaarzijn voor het geven van namen is begonnen. Hij kan beter onthouden dan gewaarworden.

B2/GE 30-43

Hij gaat met (te) grote inzet op zijn omgeving af. Hij is afgeremd en heeft daar veel hinder en frustratie van. Hij kan ergens recht op aangaan vanuit zijn innerlijke kracht. Hij verzet zich als hij gestopt wordt door zijn uitleg te herhalen. Fysiek en emotioneel hoopt het zich van binnen op. Doellijn, hij wil daar heen gaan. Contactlijn, hij wil het samen doen. Hij beschikt over mentale kracht

B3/GE 44-54

44 DL = 40DL+38DL 39DL + 52DL+82DL+0DL Hij wordt zeer complex bewogen door zijn eigen lichaamsfuncties, hij is gespannen in de ruimte. Vaak is hij gefrustreerd door zijn fysieke reacties. Hij blijft lerend.

B4/GE 55-67

Hij heeft de innerlijke kracht om te staan in de ruimte, hij is krachtig en zacht tegelijk. Hij tast de omgeving af met zijn voelsprietten; verwerving. Hij wordt bewogen door zijn omgeving; ervaart veiligheid en beklemming. Hij is in contact met de omgeving, anderen kunnen bij hem in en uit; hij ervaart onmacht, almacht. Hij heeft reële invloed op zijn omgeving. Hij is hier thuis. Hij voelt zich in contact met de omgeving, bouwt eraan. Hij beleeft de grenzen die zijn omgeving hem stelt en de frustratie die dat meebrengt. Hij onderscheidt zichzelf van zijn omgeving. Hij is zichzelf in de omgeving, hij kan vormgeven, hij kan op zichzelf aangewezen zijn. Hij besteedt aandacht aan functionele zaken. Hij kan functioneel in de omgeving mee doen; systematisch, schematisch

LAAG C/GE 68-77/2-3 JAAR

Eigen vormgeving van zijn eigen symboliek. Hij past niet bij of in zijn omgeving. Hij heeft andere voeding nodig.

LAAG D/GE 78-97/3-4 JAAR

Hij reikt uit naar de omgeving, hij grijpt er ook in, hij voelt zich dan veilig. Relationele en emotionele ontwikkeling met ups and downs. Hij wijst naar zijn omgeving en verwijst er ook

naar. Hij zet dingen in een frame, een kader. Hij geeft zelf vorm aan zijn cognitieve en bewustzijnsontwikkeling. Daar geniet hij van en komt tot rust. Hij begrijpt normen en waarden. Hij kan gehoorzamen. Hij neemt deel aan zijn cultuur en kan structuur hanteren. Hij focust op functionele zaken. Hij staat in contact met zijn geschiedenis van zijn maatschappij. Hij doet zijn best. Hij zoekt naar zingeving. Sociale en spirituele ontwikkelingsaspecten hebben nog veel mogelijkheden voor hem in petto. Hij ervaart zichzelf als menselijk, hij beleeft zijn eigen mogelijkheden. Hij heeft zijn eigen fysieke innerlijke basis en fysieke ontwikkelingsaspecten. Zijn body kant, komt niet genoeg tot zijn recht! Teveel ingehouden teleurstellingen en frustratie. Hij heeft zijn eigen expressie van zijn eigen symboliek. Als de omgeving die kent, dan kennen ze hem.

LAAG E/GE 0-87/4-5 JAAR

Hij gebruikt nu alle hem bekende GE binnen zijn eigen systeem en ontwikkelt zich van daaruit verder, met de omgeving mee en er tegen in.

Notatie Analyse 'Naam'

LAAG A/GE 0-17/0-1 JAAR

O SL Standaard op zijn eigen manier. Hij staat open, laat open, laat gaan, creëert. Hij is anders leerbaar, dus niet gemiddeld, dus wordt hij door zijn omgeving als anders beleefd.

1 DL Al bewegend ontmoet hij de wereld

2 DL Hij is bezig met bezig-zijn

4 DL Hij beweegt en geniet ervan

5 DL Hij probeert zo te bewegen als hij het het fijnste vindt. Dat lukt soms wel en soms niet

6 DL Hij begint

7 DL Hij gaat zowel speels als geometrisch (Laag A en Laag D aspecten gaan elk een eigen weg). Snel met cognitieve ontwikkeling, dus anders dan gemiddeld. De interactie met de omgeving is voor iedereen ongewoon!

8 DL Hij laat gaan als het hem overkomt. Het is lastig om los te kunnen laten wat hij nog niet goed vast heeft.

9 SL Hij gaat vooral rond door

12 DL Hij gaat door in een hoekige richting. Hij ordent als begin van inkaderen, als begin van verbaliteit. Zijn cognitie is actief

13 DL Hij begint

14 DL Hij zet zichzelf hier neer

15 DL hij zet zichzelf hier neer

17 DL Hij heeft Gewaarzijn van zijn aanwezigheid met de vaardigheid: Ik ben hier. Hij is er op zijn geheel eigen, niet gemiddelde wijzen

LAAG B/1-2 JAAR

B1/GE 18-29

18 DL Hij neemt de omgeving in zich op

20 DL Hij herkent wat van hemzelf en wat van zijn omgeving is

- 21 DL Hij ervaart zichzelf tegelijkertijd als een geheel en als onderscheiden van mensen en dingen
- 22DL Hij is een Geheel-zelf, hij noemt zichzelf "ik"
- 23 DL Hij heeft verschillende wensen en doelen en tegelijkertijd heeft hij afstand van zichzelf
- 24 DL Hij is hier verbonden of overweldigd
- 25 DL Hier is hij, zelfstandig en eenzaam
- 27 S Zo is het hem bekend en vertrouwd, zo gaat hij door...
B2/GE 30-43
- 32 DL Hij staat hier en streeft naar evenwicht
- 33 DL Hij is afgeremd
- 36 DL Hij kan ergens recht op afgaan vanuit zijn innerlijke kracht
- 37 DL Hij kan zijn wensen uitvoeren, zijn initiatief is effectief
- 39 DL Doellijn, hij wil daar heen gaan
- 40 DL Contactlijn, hij wil het samen doen
- 41 DL Hij beschikt over mentale kracht
- 42 DL Zijn kracht is verdicht tot angst, hij maakt vormen om die aan te kunnen. Soms helpt dat en vaak niet. Hij houdt zichzelf zoveel mogelijk onder strenge controle
B3/GE 44-54
- 44 DL Hij wordt bewogen door zijn eigen lichaamsfuncties, hij is als zwevend in de ruimte, hij is overgeleverd aan zijn fysieke reacties
- 45 DL Soms voelt hij zich een geheel en lekker in zijn lijf, soms niet want gespannen
B4/GE 55-67
- 47 DL Hij heeft de innerlijke kracht om te staan in de ruimte, hij is krachtig
- 48 DL Hij voelt zich een geheel in een ruimte, hij heeft een lekker lijfje
- 49 DL Hij kan wat met zijn lijfje
- 52 DL Hij kan de ander en het andere herkennen, aanzet tot zakelijk waarnemen
- 62 DL Hij bouwt aan zijn omgeving, beleeft de grenzen die zijn omgeving hem stelt
- 67 DL Hij maakt zelf zijn omgeving geborgen voor zichzelf en probeert dat ook voor anderen

LAAG C/GE 68-77/2-3 JAAR

77 S Eigen vormgeving van zijn eigen symboliek

LAAG D/GE 78-87/3-4 JAAR

78 DL Hij reikt uit naar de omgeving, hij grijpt er ook in, hij voelt zich dan veilig. Er is een relationele en emotionele ontwikkeling

79 DL Hij wijst naar zijn omgeving en verwijst er ook naar. Hij zet dingen in een frame, een kader. Hij geeft zelf vorm aan zijn cognitieve en bewustzijnsontwikkeling

80 DL Hij begrijpt normen en waarden. Hij kan gehoorzamen. Hij neemt deel aan zijn cultuur en kan structuur hanteren. Hij focust op functionele zaken. Hij staat in contact met zijn geschiedenis van mijn maatschappij. Hij doet zijn best. Hij zoekt naar zingeving. Sociale en spirituele ontwikkelingsaspecten zijn ondervoed

81 DL Hij ervaart zichzelf als menselijk, hij beleeft zijn eigen mogelijkheden

82 DL Als hij deed wat men van hem wilde, dan hielden ze van hem. Als hij nu doet wat zij willen dan moeten ze dus van hem houden. Ze komen zo in een dwingende symbiose terecht

85 SL Hij heeft zijn eigen fysieke innerlijke basis en fysieke ontwikkelingsaspecten. Zijn body kant komt soms lekker tot zijn recht, soms helemaal niet!

87 S Hij heeft zijn eigen expressie van zijn eigen symboliek. Als de omgeving die kent, dan kennen ze hem

LAAG E/GE 0-87/4-5 JAAR

Hij gebruikt nu alle hem bekende GE binnen zijn eigen systeem en ontwikkelt zich van daaruit verder, met de omgeving mee en er tegen in

Persoonsprofiel 'Naam'

LAAG A/GE 0-17/0-1 JAAR

O SL Standaard op zijn eigen manier. Hij staat open, laat open, laat gaan, creëert. Hij is anders leerbaar, dus niet gemiddeld, dus wordt hij door zijn omgeving als anders beleefd. Al bewegend ontmoet hij de wereld. Hij is bezig met bezig-zijn. Hij beweegt en geniet ervan. Hij probeert zo te bewegen als hij het het fijnste vindt. Dat lukt soms wel en soms niet. Beginnen gaat vanzelf. Hij gaat zowel speels als geometrisch (Laag A en Laag D aspecten) een eigen weg. Snel met cognitieve ontwikkeling, dus anders dan gemiddeld. Zijn interactie met de omgeving is voor iedereen ongewoon! Hij laat gaan, als het hem overkomt. Het is lastig om los te kunnen laten wat hij nog niet goed vast heeft. Hij gaat rond en recht door, ook in een hoekige richting. Hij ordent als begin van inkaderen, als begin van verbaliteit. Zijn cognitie is actief. Hij begint; zijn identiteit is op gang gekomen. hij zet zichzelf hier neer. Hij heeft Gewaarzijn van zijn aanwezigheid met de vaardigheid: Ik ben hier. Hij is er op zijn geheel eigen, niet gemiddelde wijzen.

LAAG B/1-2 JAAR

B1/GE 18-29

Hij neemt de omgeving in zich op. Hij herkent wat van hemzelf en wat van zijn omgeving is. Hij ervaart zichzelf tegelijkertijd als een geheel en als onderscheiden van mensen en dingen. Hij is een Geheel-zelf, hij noemt zichzelf "ik". Hij heeft verschillende wensen en doelen en tegelijkertijd heeft hij afstand van zichzelf. Hij is hier verbonden, overweldigd, zelfstandig en eenzaam. Zo is het hem bekend en vertrouwd, zo gaat hij door...

B2/GE 30-43

Hij staat hier en streeft naar evenwicht. Hij is afgeremd. Hij kan ergens recht op afgaan vanuit zijn innerlijke kracht. Hij kan zijn wensen uitvoeren, zijn initiatief is effectief. Doellijn, hij wil daar heen gaan. Contactlijn, hij wil het samen doen. Hij beschikt over mentale kracht.

Zijn kracht is verdicht tot angst, hij maakt vormen om die aan te kunnen. Soms helpt dat en vaak niet. Hij houdt zichzelf zoveel mogelijk onder strenge controle.

B3/GE 44-54

Hij wordt bewogen door zijn eigen lichaamsfuncties, hij is als zwevend in de ruimte, hij is overgeleverd aan zijn fysieke reacties. Soms voelt hij zich een geheel en lekker in zijn lijf, soms niet want gespannen.

B4/GE 55-67

Hij heeft de innerlijke kracht om te staan in de ruimte, hij is krachtig. Hij voelt zich een geheel in een ruimte, hij heeft een lekker lijfje. Hij kan wat met zijn lijfje. Hij kan de ander en het andere herkennen, aanzet tot zakelijk waarnemen. Hij bouwt aan zijn omgeving, beleeft de grenzen die zijn omgeving hem stelt. Hij maakt zelf zijn omgeving geborgen voor zichzelf en probeert dat ook voor anderen.

LAAG C/GE 68-77/2-3 JAAR

77 S Eigen vormgeving van zijn eigen symboliek

LAAG D/GE 78-87/3-4 JAAR

Hij reikt uit naar de omgeving, hij grijpt er ook in, hij voelt zich dan veilig. Er is een relationele en emotionele ontwikkeling. Hij wijst naar zijn omgeving en verwijst er ook naar. Hij zet dingen in een frame, een kader. Hij geeft zelf vorm aan zijn cognitieve en bewustzijnsontwikkeling. Hij begrijpt normen en waarden. Hij kan gehoorzamen. Hij neemt deel aan zijn cultuur en kan structuur hanteren. Hij focust op functionele zaken. Hij staat in contact met zijn geschiedenis van mijn maatschappij. Hij doet zijn best. Hij zoekt naar zingeving. Sociale en spirituele ontwikkelingsaspecten zijn ondervoed. Hij ervaart zichzelf als menselijk, hij beleeft zijn eigen mogelijkheden. Als hij deed wat men van hem wilde, dan hielden ze van hem. Als hij nu doet wat zij willen dan moeten ze dus van hem houden. Ze komen zo in een dwingende symbiose terecht. Hij heeft zijn eigen fysieke innerlijke basis en fysieke ontwikkelingsaspecten. Zijn body kant komt soms lekker tot zijn recht, soms

helemaal niet! Hij heeft zijn eigen expressie van zijn eigen symboliek. Als de omgeving die kent, dan kennen ze hem.

LAAG E/GE 0-87/4-5 JAAR

Hij gebruikt nu alle hem bekende GE binnen zijn eigen systeem en ontwikkelt zich vandaaruit verder, met de omgeving mee en er tegen in.

Notatie Analyse 'Weemoed'

LAAG A/GE 0-17/0-1 JAAR

O SL Standaard op zijn eigen manier. Hij staat open, laat open, laat gaan, creëert. Hij is anders leerbaar, dus niet gemiddeld, dus wordt hij door zijn omgeving als anders beleefd.

Is hij erg gevoelig?

1 DL Al bewegend ontmoet hij de wereld op zijn manier

2 DL Hij heeft moeite met bezig zijn met bezig-zijn

3 DL Hij heeft moeite met ordenen

4 DL Hij heeft moeite met bewegen en daarvan te genieten

5 DL Hij heeft moeite met om zich zo te bewegen als hij het het fijnste vindt

6 D Hij heeft moeite met beginnen. Daardoor is 'ik' worden, voor hem weinig aan de orde

7 DL Hij heeft moeite met doorgaan

8 DL Hij heeft moeite met loslaten

9 DL Hij heeft moeite met vooral recht doorgaan

12 DL Hij heeft moeite met doorgaan in een hoekige richting. Zijn cognitie is anders

14 DL Hij heeft moeite met zichzelf hier neerzetten; een logisch gevolg van zijn GE 6 en alles wat daaruit voortvloeit

15 DL Hij komt al doende neer (in plaats van neer te zetten)

16 DL hij komt vanzelf hier neer (in plaats van zichzelf neer te zetten). Daardoor is gericht reageren voor hem bijna niet te doen en kan hij ook met moeite plaats bepalen

17 DL Hij heeft Gewaarzijn van zijn aanwezigheid met de vaardigheid: Ik ben hier. Hij is er op zijn geheel eigen, niet gemiddelde wijzen

LAAG B/1-2 JAAR

B1/GE 18-29

18 DL Hij heeft moeite met de omgeving in zich opnemen

20 DL Hij heeft moeite met herkennen wat van hemzelf en wat van zijn omgeving is

- 25 DL Hij heeft moeite met "Hier ben ik", met zelfstandigheid en eenzaamheid
- 27 S Als het hem bekend en vertrouwd is, kan hij lekker doorgaan op zijn eigen manier
- 29 DL Hij heeft moeite met het geven van namen om zijn wensen naar zich toe te halen
B2/GE 30-43
- 30 DL Hij heeft moeite om met inzet recht op zijn omgeving af te gaan, met krachtsinspanning daarvoor te leveren
- 31 DL Hij heeft moeite met recht op de omgeving afgaan
- 32 DL Hij heeft moeite met hier STAAN, met streven naar evenwicht
- 33 DL Hij heeft moeite met afgeremd zijn en met afgeremd worden, hij kan er moeilijk mee omgaan
- 34 DL Hij heeft moeite met, hier in deze ruimte, STAAN
- 35 DL Hij heeft moeite met keuzes
- 36 DL Hij heeft moeite met ergens recht op afgaan vanuit zijn innerlijke kracht
- 37 DL Hij heeft moeite met zijn wensen uitvoeren met effectief resultaat
- 38 DL Hij heeft moeite om zich te verzetten zich als hij wordt tegengehouden. Hij ervaart frustratie
- 39 DL Hij heeft moeite met ergens naar toe willen, hij weet niet waar en hoe
- 40 DL Hij heeft moeite met het samen doen, hij weet niet waar en hoe. Alles is verwarrend en onoverzichtelijk en onvoorspelbaar en ongrijpbaar
B3/GE 44-54
- 44 DL = 40 DL+39 DL+36 DL Hij wordt bewogen door zijn eigen lichaamsfuncties, hij is als zwevend in de ruimte, hij is overgeleverd aan zijn fysieke reacties. Hij is aan de omstandigheden overgeleverd
B4/GE 55-67
- 55 DL Hij wordt bewogen door zijn omgeving, hij kan veiligheid en onderdrukking beleven
- 62 DL Hij heeft moeite met bouwen aan zijn omgeving, met het beleven van de grenzen die zijn omgeving aan hem stelt

LAAG C/GE 68-77/2-3 JAAR

77 S hij heeft een eigen vormgeving van zijn eigen symboliek. Hij is gedeeltelijk op een op hem afgestemde manier opgegroeid. Hij heeft handvatten meegekregen en ontwikkeld, om in zijn omgeving mee te kunnen doen. Hij kan zowel in structuur als vrij bewegen, als het hem voldoende bekend en vertrouwd is. Zijn beeldend werk roept verdriet, weemoed en ook vertrouwen bij mij op. Verlangt de tekenaar naar een eigen kind?

LAAG D/GE 78-87/3-4 JAAR

79 DL Hij wijst naar zijn omgeving en verwijst er ook naar. Hij zet dingen in een frame, een kader. Hij geeft zelf vorm aan zijn cognitieve en bewustzijnsontwikkeling

80 DL Hij begrijpt normen en waarden. Hij kan gehoorzamen. Hij neemt deel aan zijn cultuur en kan structuur hanteren. Hij focust op functionele zaken. Hij staat in contact met zijn geschiedenis van zijn maatschappij. Hij doet zijn best. Hij zoekt naar zingeving. Sociale en spirituele ontwikkelingsaspecten

81 DL Hij ervaart zichzelf als menselijk en beleeft zichzelf met zijn eigen mogelijkheden

82 DL Als hij deed wat zijn omgeving van hem wilde, dan hielden ze van hem. Dus probeert hij nu om zo goed mogelijk aan hun verwachtingen te voldoen

85 DL Hij heeft zijn eigen fysieke innerlijke basis en fysieke ontwikkelingsaspecten

87 S Hij heeft zijn eigen expressie van zijn eigen symboliek. Als de omgeving die kent, dan kennen ze hem

LAAG E/GE 0-87/4-5 JAAR

Hij gebruikt nu alle hem bekende GE binnen zijn eigen systeem en ontwikkelt zich van daar uit verder, met de omgeving mee. Heeft hij een verstandelijke beperking?

Persoonsprofiel 'Weemoed'

LAAG A/GE 0-17/0-1 JAAR

Weemoed ontwikkelt zich de eerste maanden op een eigen manier. Daarna blijken er veel innerlijke structuren te ontbreken om de interactie met zijn omgeving soepel aan te kunnen. Uiteindelijk heeft hij toch een heel eigen manier van omgang met zichzelf en zijn omgeving gekregen. Dagelijkse op hem afgestemde begeleiding is nog steeds noodzakelijk.

Hij staat open, laat open, laat gaan, creëert. Hij is anders leerbaar, dus niet gemiddeld, doet alles vooral met ZIJN mogelijkheden. Daardoor wordt hij door zijn omgeving als anders beleefd. Is hij erg gevoelig? Al bewegend ontmoet hij de wereld op zijn manier. Hij heeft moeite met bezig zijn met bezig-zijn, met ordenen, met bewegen en daarvan te genieten en om zich zo te bewegen als hij het het fijnste vindt. Hij heeft moeite met beginnen. Daardoor is 'ik' worden, voor hem weinig vanzelfsprekend. Hij heeft moeite met doorgaan, met loslaten, met vooral recht doorgaan, met doorgaan in een hoekige richting. Zijn cognitie is anders.

Hij heeft moeite met zichzelf hier neerzetten; een logisch gevolg van het voorgaande. Hij komt al doende neer (in plaats van neer te zetten). Hij komt vanzelf hier neer (in plaats van zichzelf neer te zetten). Daardoor is gericht reageren voor hem bijna niet te doen en kan hij ook met moeite plaats bepalen. Hij heeft Gewaarzijn van zijn aanwezigheid met de vaardigheid: Ik ben hier. Hij is er op zijn geheel eigen, niet gemiddelde wijzen.

LAAG B/1-2 JAAR

B1/GE 18-29

Hij heeft moeite met de omgeving in zich opnemen, met herkennen wat van hemzelf en wat van zijn omgeving is, met "Hier ben ik", met zelfstandigheid en eenzaamheid. Als het hem bekend en vertrouwd is, kan hij lekker doorgaan op zijn eigen manier. Hij heeft moeite met het geven van namen om zijn wensen naar zich toe te halen.

B2/GE 30-43

Hij heeft moeite om met inzet recht op zijn omgeving af te gaan, met krachtsinspanning daarvoor te leveren, met recht op de omgeving afgaan, met hier STAAN, met streven naar evenwicht, met afgeremd zijn en met afgeremd worden. Hij kan er moeilijk mee omgaan. Hij heeft moeite met, hier in deze ruimte, STAAN, met keuzes, met ergens recht op afgaan vanuit zijn innerlijke kracht, met zijn wensen uitvoeren met effectief resultaat, om zich te verzetten als hij wordt tegengehouden. Hij ervaart frustratie. Hij heeft moeite met ergens naar toe willen, hij weet niet waar en hoe, hij heeft moeite met het samen doen, hij weet niet waar en hoe. Alles is verwarrend en onoverzichtelijk en onvoorspelbaar en ongrijpbaar.

B3/GE 44-54

Hij wordt bewogen door zijn eigen lichaamsfuncties, hij is als zwevend in de ruimte, hij is overgeleverd aan zijn fysieke reacties. Hij is aan de omstandigheden overgeleverd.

B4/GE 55-67

Hij wordt bewogen door zijn omgeving, hij kan veiligheid en onderdrukking beleven. Hij heeft moeite met bouwen aan zijn omgeving, met het beleven van de grenzen die zijn omgeving aan hem stelt.

LAAG C/GE 68-77/2-3 JAAR

Hij heeft een eigen vormgeving van zijn eigen symboliek. Hij is gedeeltelijk op een op hem afgestemde manier opgegroeid. Hij heeft handvatten meegekregen en ontwikkeld, om in zijn omgeving, mee te kunnen doen. Hij kan zowel in structuur als vrij bewegen, als het hem voldoende bekend en vertrouwd is. Zijn beeldend werk roept verdriet, weemoed en ook vertrouwen bij mij op. Verlangt de tekenaar naar een eigen kind?

LAAG D/GE 78-87/3-4 JAAR

Hij wijst naar zijn omgeving en verwijst er ook naar. Hij zet dingen in een frame, een kader. Hij geeft zelf vorm aan zijn cognitieve en bewustzijnsontwikkeling. Hij begrijpt normen en

waarden. Hij kan gehoorzamen. Hij neemt deel aan zijn cultuur en kan structuur hanteren. Hij focust op functionele zaken. Hij staat in contact met zijn geschiedenis van zijn maatschappij. Hij doet zijn best. Hij zoekt naar zingeving. Sociale en spirituele ontwikkelingsaspecten. Hij ervaart zichzelf als menselijk en beleeft zichzelf met zijn eigen mogelijkheden. Als hij deed wat zijn omgeving van hem wilde, dan hielden ze van hem. Dus probeert hij nu om zo goed mogelijk aan hun verwachtingen te voldoen. Hij heeft zijn eigen fysieke innerlijke basis en fysieke ontwikkelingsaspecten. Hij heeft zijn eigen expressie van zijn eigen symboliek. Als de omgeving die kent, dan kennen ze hem.

LAAG E/GE 0-87/4-5 JAAR

Hij gebruikt nu alle hem bekende GE binnen zijn eigen systeem en ontwikkelt zich van daar uit verder, met de omgeving mee. Heeft hij een verstandelijke beperking?

Notatie Analyse 'Tweede'

LAAG A/GE 0-17/0-1 JAAR

O SL Standaard op zijn eigen manier. Hij staat open, laat open, laat gaan, creëert. Hij is anders leerbaar, dus niet gemiddeld, dus wordt hij door zijn omgeving als anders beleefd.

1 DL Al bewegend ontmoet hij de wereld

2 DL Hij is bezig met bezig-zijn

3 SL Hij kan ordenen op zijn eigen manier

4 DL Hij beweegt en geniet ervan

5 DL Hij probeert zo te bewegen als hij het het fijnste vindt. Dat lukt soms wel en soms niet

6 DE Hij heeft moeite met beginnen, omdat hij al veel kan willen zonder dat een innerlijke structuur om, te kunnen kiezen, ontstaan is

7 DL Hij gaat zowel speels als geometrisch (Laag A en Laag D aspecten gaan elk een eigen weg). Snel met cognitieve ontwikkeling, dus anders dan gemiddeld

8 DL Hij laat gaan als het hem overkomt. Het is lastig om los te kunnen laten wat hij nog niet goed vast heeft

9 DL Hij ga meestal rond door. Er komt van alles bij hem binnen waar hij nog geen plek voor heeft, dus ontstaat er ook geen innerlijk kader

12 SL Hij gaat door in een hoekige richting. Hij ordent als begin van inkaderen, als begin van verbaliteit. Zijn cognitie is actief en vrij beschikbaar

13 SL Ik begin. Zijn zelf heeft een stevige basis

14 DL hij zet zichzelf hier neer. Hij doet heel goed zijn best, blijft speels en zet zich cognitief aarzelend neer

16 DL hij zet zichzelf hier neer. Hij zet zich gericht neer. Hij kan goed plek bepalen

17 SL Hij heeft Gewaarzijn van zijn aanwezigheid met de vaardigheid: Ik ben hier. Hij is er op zijn geheel eigen, niet gemiddelde wijzen

LAAG B/1-2 JAAR

B1/GE 18-29

- 18 DL Hij neemt de omgeving in zich op
- 20 DL Hij herkent wat van hemzelf en wat van zijn omgeving is
- 22 DL Hij is een geheel=zelf, hij noemt zichzelf "ik"
- 25 DL Hier ben ik autonoom en eenzaam
- 27 S Zo is het hem bekend en vertrouwd, zo gaat hij door...
- 29 DL Door het geven van namen kan hij zijn wensen naar zich toehalen

B2/GE 30-43

- 30 DE Hij gaat met inzet, onderbroken/schoksgewijs, op zijn omgeving af: Doel-beweging-reflectie-doel-beweging-reflectie-doel-beweging-reflectie-doel-beweging-reflectie.
- 31 DL Hij gaat omslachtig op de omgeving af, houdt het speels dat is gemakkelijker
- 32 DL Hij staat hier, hij streeft omslachtig naar evenwicht, houdt het speels dat is gemakkelijker
- 33 DL Hij is afgeremd, hij kan er mee omgaan door zich naar effectieve regels te voegen. Zinvolle insteek aansluitend op zijn mogelijkheden
- 35 DL Hij heeft keuzes waarvoor hij zeer eigen actievormen heeft. Hier ontstaan misverstanden met zijn omgeving
- 36 DL hij kan ergens recht op afgaan vanuit zijn innerlijke kracht. Als hij iets ziet en dat wil, is hij er heel moeilijk vanaf te brengen. Ook weer lastig voor zijn omgeving!
- 37 DL Hij kan zijn wensen uitvoeren met effectief resultaat. Dat kan zowel constructief als destructief uitpakken
- 38 DL Hij verzet zich als hij gestopt wordt. Hij probeert vooral om via argumenteren zijn gelijk te krijgen. Zijn vroege taalontwikkeling leidt tot een trotse tevreden omgeving en voor hemzelf tot woorden zonder beleefde ervaring
- 39 DL Doellijn, hij wil daar heen gaan
- 40 DL Contactlijn, hij wil het samen doen
- 41 DL Hij heeft een inherente (zeer eigen) mentale kracht. Hij heeft een eigen cognitieve stijl en inhoud

43 DL Hij kan een frame maken, een vorm sluiten, heeft cogintieve mogelijkheden en kwaliteiten

B3/GE 44-54

44 DL =27 S+42 DL+82 DL Hij wordt bewogen door zijn eigen lichaamsfuncties, hij is als zwevend in de ruimte, hij is overgeleverd aan zijn fysiek reactie, of hij is in staat om dat heel goed los te laten. Al naar gelang de omstandigheden is hij overgeleverd of kan hij het laten gaan

45 DL Hij voelt zich een geheel en zit lekker in zijn lijf. Al naar gelang de omstandigheden is hij overgeleverd of kan hij het laten gaan

49 DL Hij kan iets doen met zijn lijfje

B4/GE 55-67

55 DL Hij wordt bewogen door zijn omgeving, hij kan veiligheid en onderdrukking beleven

64 DL Vanuit zijn eigen innerlijk kijkt hij maar de omgeving

LAAG C/GE 68-77/2-3 JAAR

68 DL Hij voelt dat hij bang is. Soms kan hij dat aan, soms kan hij er iets over zeggen, soms kan hij ermee handelen en soms breekt er paniek uit

77 S Eigen vormgeving van eigen symboliek

LAAG D/GE 78-87/3-4 JAAR

78 DL Hij reikt uit naar de omgeving, hij grijpt er ook in, hij voelt zich dan veilig. Relationele en emotionele ontwikkeling

79 DL Hij wijst naar zijn omgeving en verwijst er ook naar. Hij zet dingen in een frame, een kader. Hij geeft zelf vorm aan zijn cognitieve en bewustzijnsontwikkeling

80 DL Hij begrijpt normen en waarden. Hij kan gehoorzamen. Hij neemt deel aan zijn cultuur en kan structuur hanteren. Hij focust op functionele zaken. Hij staat in contact met zijn geschiedenis van mijn maatschappij. Hij doet zijn best. Hij zoekt naar zingeving. Sociale en spirituele ontwikkelingsaspecten

82 DL Als hij deed wat zijn omgeving van hem wilde, dan hielden ze van hem. Dus als hij nu doet wat iemand van hem wil, dan moet die van hem houden. Zo komt hij in ingewikkelde symbiotische relaties

85 SL Ik heb mijn eigen fysieke innerlijke basis en fysieke ontwikkelingsaspecten. Zijn body kant komt lekker tot zijn recht!

87 S Hij heeft zijn eigen expressie van zijn eigen symboliek. Als de omgeving die kent, dan kennen ze hem

LAAG E/GE 0-87/4-5 JAAR

Hij gebruikt nu alle hem bekende GE binnen zijn eigen systeem en ontwikkelt zich van daaruit verder, met de omgeving mee en er tegenin

Persoonsprofiel 'Tweede'

LAAG A/GE 0-17/0-1 JAAR

O SL Standaard op zijn eigen manier. Hij staat open, laat open, laat gaan, creëert. Hij is anders leerbaar, dus niet gemiddeld, dus wordt hij door zijn omgeving als anders beleefd. Hij probeert zo te bewegen als hij het, het fijnste vindt. Dat lukt soms wel en soms niet. Hij heeft moeite met beginnen, omdat hij al veel kan willen zonder dat er een innerlijke structuur om, te kunnen kiezen, ontstaan is. Hij gaat zowel speels als geometrisch (Laag A en Laag D aspecten gaan elk een eigen weg). Snel met cognitieve ontwikkeling, dus anders dan gemiddeld. Hiervoor krijgt hij veel waardering van de omgeving. Hij gaat meestal op rond en op recht door. Er komt van alles bij hem binnen waar hij nog geen plek voor heeft, dus ontstaat er ook geen innerlijk kader. Ook gaat hij door Hij gaat in een hoekige richting. Hij ordent als begin van inkaderen, als begin van verbaliteit. Zijn cognitie is actief en vrij beschikbaar.

Zijn zelf heeft een stevige basis. Hij doet heel goed zijn best, blijft speels en zet zich cognitief aarzelend neer. Hij kan goed plek bepalen

Hij heeft Gewaarzijn van zijn aanwezigheid met de vaardigheid: Ik ben hier. Hij is er op zijn geheel eigen, niet gemiddelde wijzen.

LAAG B/1-2 JAAR

B1/GE 18-29

Hij neemt de omgeving in zich op en herkent dan wat van hemzelf en wat van zijn omgeving is. Hij is een Geheel-zelf, hij noemt zichzelf ik. Door zijn - voor de buitenwereld en hemzelf - onbekende manier van zijn, zet hij zijn autonomie in om steeds zelfstandiger en eigengereider te worden. Tegelijkertijd wordt hij daardoor ook steeds eenzamer. Zo komt hij in een vicieuze cirkel. Zo is het hem bekend en vertrouwd, zo gaat hij door... Door het geven van zijn namen aan de dingen, kan hij zijn wensen via zijn interessante logica naar zich toehalen

B2/GE 30-43

Hij gaat met inzet – onderbroken/schoksgewijs - op zijn omgeving af: Doel – beweging – reflectie- Doel – beweging – reflectie- Doel – beweging – reflectie- Doel – beweging – reflectie. Dat is een omslachtige manier. Hij staat hier, hij streeft omslachtig naar evenwicht, houdt het speels dat is gemakkelijker, dan hoeft hij minder te kiezen.

Hij is afgeremd, hij kan er mee omgaan door zich naar effectieve regels te voegen. Dat is een zinvolle insteek, want aansluitend op zijn mogelijkheden. Hij heeft keuzes waarvoor hij zeer eigen actievormen heeft. Hij kan ergens recht op afgaan vanuit zijn innerlijke kracht. Als hij iets ziet en dat wil, is hij er heel moeilijk vanaf te brengen. Hier ontstaan misverstanden met zijn omgeving.

Hij kan ergens recht op afgaan vanuit zijn innerlijke kracht. Als hij iets ziet en dat wil, is hij er heel moeilijk vanaf te brengen. Ook weer lastig voor zijn omgeving! Hij kan zijn wensen uitvoeren met effectief resultaat. Dat kan zowel constructief als destructief uitpakken. Hij verzet zich als hij gestopt wordt. Hij probeert vooral om via argumenteren zijn gelijk te krijgen. Zijn vroege taalontwikkeling leidt tot een trotse tevreden omgeving en voor hemzelf tot woorden zonder beleefde ervaring.

Zijn wil en vaardigheid om zijn zin te bereiken wordt steeds sterker. Dit is vaak onmogelijk in zijn omgeving. Zo raakt hij ook steeds gefrustreerder. Tegelijk wil hij ook heel graag iets samen doen. Om de beurt met veel toelichting van zijn omgeving, werkt dan goed.

Hij heeft een inherente (zeer eigen) mentale kracht. Hij heeft een eigen cognitieve stijl en inhoud. Hij kan een frame maken, een vorm sluiten, heeft cognitieve mogelijkheden en kwaliteiten. Aan hem aansluitend onderwijs is nu cruciaal.

B3/GE 44-54

Hij wordt bewogen door zijn eigen lichaamsfuncties, hij is als zwevend in de ruimte, hij is overgeleverd aan zijn fysiek reacties, of hij is in staat om dat heel goed los te laten. Al naar gelang de omstandigheden is hij overgeleverd aan zichzelf of kan hij het laten gaan. Al naar gelang de omstandigheden voelt hij zich een geheel en zit lekker in zijn lijfje en kan hij

zich/het laten gaan, ofwel hij is overgeleverd aan zijn lijf en wordt krampachtig. Het is fijn voor hrm als hij iets kan doen met zijn lijf.

B4/GE 55-67

Hij wordt bewogen door zijn omgeving en beleeft daar veiligheid en onderdrukking aan. Vanuit zijn eigen innerlijk kijkt hij maar de omgeving.

LAAG C/GE 68-77/2-3 JAAR

Hij voelt dat hij bang is. Soms kan hij dat aan, soms kan hij er iets over zeggen, soms kan hij ermee handelen en soms breekt er paniek uit. Hij heeft een eigen vormgeving van zijn eigen symboliek

LAAG D/GE 78-87/3-4 JAAR

Hij reikt uit naar de omgeving, grijpt ook in, hij voelt zich dan veilig. Relationele en emotionele ontwikkeling. Hij wijst naar zijn omgeving, verwijst er ook naar, zet dingen in een frame, een kade; hij geeft zelf vorm aan zijn cognitieve en bewustzijn ontwikkeling. Hij begrijpt normen en waarden, kan gehoorzamen, neemt deel aan zijn cultuur en kan structuur hanteren en focust op functionele zaken. Hij staat in contact met de geschiedenis van zijn maatschappij. Hij doet zijn best, zoekt naar zingeving; sociale en spirituele ontwikkelingsaspecten.

82 Als hij deed wat zijn omgeving van hem wilde, dan hielden ze van hem. Dus als hij nu doet wat iemand van hem wil, dan moet die van hem houden. Zo komt hij in ingewikkelde symbiotische relaties terecht.

Hij heeft zijn eigen fysieke innerlijke basis en fysieke ontwikkelingsaspecten. Zijn 'body kant' komt lekker tot zijn recht! Hij heeft zijn eigen expressie van zijn eigen symboliek. Als de omgeving die kent, dan kennen ze hem.

LAAG E/GE 0-87/4-5 JAAR

Hij gebruikt nu alle hem bekende GE binnen zijn eigen systeem en ontwikkelt zich van daaruit verder, zowel met de omgeving mee, als er tegenin.

Bijlagen 9. Overzicht Grafische Elementen

LAAG A/GE 0-17/0-1 JAAR

- 0 Meebewogen - zijn. Hij laat open, hij staat open, hij laat los, hij laat ontstaan; creativiteit
- 1 Al bewegend ontmoet hij de wereld
- 2 Hij is bezig met het bezig zijn
- 3 Hij is bezig met het scheppen van orden
- 4 Hij beweegt en geniet ervan
- 5 Hij zet zich in om zo te bewegen als hij het, het leukste vind
- 6 Hij begint
- 7 Hij gaat door
- 8 Hij laat los
- 9 Hij gaat vooral rond door
- 10 Hij gaat vooral recht door
- 12 Hij gaat door met een hoekje; cognitie. Hij ordent, hij maakt een aanzet tot inkaderen
- 13 Hij begint
- 14 Hij zet zichzelf hier neer
- 15 Hij zet zichzelf hier neer
- 16 Hij zet zichzelf hier neer
- 17 "Hier ben ik, Ik ben hier"

LAAG B/1-2 JAAR

B1/GE 18-29

- 18 Hij neemt de omgeving in zich op
- 20 Hij herkent wat van hem zelf en wat van zijn omgeving is
- 22 Hij is een geheel - zelf, hij noemt zichzelf "IK"
- 25 "Hier ben ik", zelfstandig en eenzaam

27 Zo kan hij de omgeving goed hanteren, zo is het hem bekend en vertrouwd. Zijn activiteit belooft zichzelf

B2/GE 30-43

30 Hij gaat met inzet recht op zijn omgeving af; krachtsinspanning

32 Hij staat hier, hij streeft naar evenwicht

33 Hij is afgeremd

36 Hij kan ergens op afgaan vanuit zijn innerlijke kracht

37 Hij kan zijn wensen uitvoeren. Zijn initiatief is effectief

38 Hij verzet zich als hij wordt tegengehouden. Hij ervaart frustratie

39 Hij wil ergens naartoe; doelgerichte lijn

40 Hij wil met iemand samen; Contactgerichte lijn

41 Hij beschikt over mentale kracht

43 Hij kan een kader maken, een vorm sluiten. Hij kan omvatten; cognitie

B3/GE 44-54

44 Hij wordt bewogen door zijn eigen lichaamsfuncties. Hij is als zwevend in de ruimte. Hij is overgeleverd zijn fysieke reacties, ofwel hij kan zich lekker laten gaan (is er bijna altijd, als hij dit lichaamsbeeld niet heeft kan het ernstig zijn)

45 Hij voelt zich een geheel. Hij zit lekker in zijn lijf

52 Hij kan de ander en het andere herkennen; aanzet tot zakelijk waarnemen

B4/GE 55-67

55 Hij wordt bewogen door zijn omgeving; hij ervaart veiligheid en beklemming

LAAG C/GE 68-77/2-3 JAAR

77 Zijn eigen wijzen van vormgeven van zijn eigen symboliek

LAAG D/GE 78-87/3-4 JAAR

79 Hij reikt naar zijn omgeving. Hij verwijst er ook naar. Hij zet dingen in een kader. In een schema. Hij geeft vorm aan zijn ontwikkeling; cognitieve en bewustzijn ontwikkeling aspecten.

80 Hij begrijpt normen en waarden, hij kan gehoorzamen. Hij neemt deel aan zijn cultuur. Hij kan structuur hanteren. Hij focust op functionele zaken. Hij staat in contact met de geschiedenis van zijn maatschappij. Hij doet zijn best. Hij zoekt naar zingeving. Sociale en spirituele ontwikkelingsaspecten.

85 Een boom als weergaven van zijn eigen fysieke innerlijke basis; fysieke ontwikkelingsaspecten. Cultuur bepaald symbool.

87 Zijn eigen vormgeving van zijn eigen symboliek

LAAG E/GE 0-87/4-5 JAAR

Hij gebruikt nu alle hem bekende GE binnen zijn eigen systeem en ontwikkeld zich van daar uit verder, met de omgeving mee en er tegen in

Bijlagen 11. DDS Grafieken

(Apart toegevoegd)